

vigilia

Koncz Lajos
**JÖVŐNK ÉS A
KERESZTÉNY FELELŐSÉG**

WARD MÁRIA EMLÉKEZETE

**CZESŁAW MIŁOSZ
ARCKÉPE ÉS VERSEI**

CSORBA GYÖZŐ ESSZÉJE

Beszélgetés
BORSOS MIKLÓSSAL

**Esterházy Péter
és Mészöly Miklós
prózája**

**Kalász Márton, Szöcs Géza,
Szöllösi Zoltán
és Vasadi Péter versei**

1985/5

KONCZ LAJOS: Jövönk és a keresztény felelősség	369
BARÁNY IMRE: A bitótól a felmagasztaltatásig	374
ELISABETH WETTER: Ward Mária apostoli lelkisége	375
MESZÁROS ISTVÁN: Apáca-iskolaegyüttesek hazánkban 1848—1948 között (I. rész)	380
DOBSZAY LÁSZLÓ: Az Exsultet szövege és dallama (II. rész)	386
SZANTÓ KONRÁD: A Szent Jobb tiszteletének kezdete	395
BOJTÁR ENDRE: Néhány szó Czesław Miłoszról	399
CZESŁAW MIŁOSZ: Veni Creator, Oeconomia divina, Példázat, Bűvölő (versek, fordította Bojtár Endre)	398, 402
CSORBA GYÖZÖ: A hazavágyódás és a töprengés köllője	404
KALASZ MÁRTON: Át a pallón, Padka, Későbbiek (versek)	407
MESZÖLY MIKLÓS: Egy útikalauz apoteózisa (novella)	409
SZŐCS GÉZA: Esti ima (vers)	412
SZÖRENYI LÁSZLÓ: A Verna hegye	414
KOVÁCS KRISZTINA: Anya, Bodza (versek)	419
SZÖLLŐSI ZOLTÁN: Szeptemberi kréták (vers)	426
A Vigilia beszélgetése	
BORSOS MIKLÓSSAL (Lukács László)	420
Mai meditációk	
ESTERHÁZY PÉTER: „szó, szó, szó — a többi néma csend”	427
Élő világegyház	
Az ír katolicizmus mint nemzeti vívmány (Kabdebó Tamás)	429
Vallásszociológia és -statistika Írországról (T. M.)	435
Korunk imái	
VASADI PÉTER: Aki vagy (vers)	437
Napló	
A Vigilia jubileumára Az ünnepi est műsora	438
Az ünnep munkásai (Lukács László)	439
Portré — ezüstkeretben (Rónay László)	441
Rónay tanár úr (Pomogáts Béla)	442
Színház Weöres Sándor: A kétféjű fenevad (Szakolczay Lajos)	443
Teológia Vallomások Teilhard-ról (R. L.)	445
A biblikus-liturgikus megújulás nagy apostola (Sólymos Szilveszter)	446

A címlapon Ősze András Mélyülő csönd című műve: a 440. oldalon és a hátsó borítón képek a Vigilia jubileumi estjéről (Kovács Pál felvételei)

Főszerkesztő: LUKÁCS LÁSZLÓ

Laptulajdonos: ACTIO CATHOLICA Felelős kiadó: MAGYAR FERENC

Készít: Pannon Nyomda, Veszprém, felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató
Táskaszám: 50 800 Indexszám: 26 921 HU ISSN 0042-6024
Terjeszti: Vigilia Kiadóhivatala és a Magyar Posta

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-933, 177-246. Postacím: 1364 Bp., Pf.: 111. Előfizetés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37-343-VII. — Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H—1389 Budapest, Pf.: 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 23 USA dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H—1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Előfizetési díj 1 évre 320 Ft, 1/2 évre 160 Ft, 1/4 évre 80 Ft, egyes szám ára 26 Ft. Megjelenik: havonta.

JÖVŐNK

ÉS A KERESZTÉNY FELELŐSSÉG

Az itt következő gondolatok egy szellemi orientáció, aktuális helyzetfelmérés igényében fogantak a *vallás és hit jelen és jövő kilátásainak mérlegelésére*. „Gyorsuló időben” élő világunk; a benne tapasztalható szüntelen mozgások, alakulások indokoltta teszik időről időre az ilyen „navigációs” tájékozódást, körültekintést és eszmélkedést a szellem birodalmában is. Annál inkább, mert az embert szőlítő feladatnak, az irányítás-formálás követelményének csak akkor tudunk megfelelni, ha a tényeket, mozgástörvényeket és tendenciákat a lehetőség szerint igyekszünk érzékelni és számba venni. E kísérlettel tehát nem valami kétes értékű emberi kíváncsiságnak engedünk. Lelkiismereti felelősségünk mellett hivatkozhatunk a Zsinat szavaira is, amelyek ugyannerre sarkallnak bennünket: „Az egyház együtt menetel az egész emberiséggel, a földi sorsban osztozik a világgal”, s ezért benne élve „szüntelenül vizsgálja és az evangélium fényénél értelmezi az idők jeleit” (EM 40,4).

A történetiségnek ilyen mérvű felismerése és az egyház életét is befolyásoló elismerése csak a II. Vatikánumon született meg. Pedig egyenesen krisztusi figyelmeztetésre támaszkodhatik: „Az ég színéből, a föld és ég jeleiből tudtok következtetni, az idők jeleit mért nem ismeritek föl? Mért nem vizsgáljátok, mi a valóság?” (Mt 16,3; Lk 12,56). Ezért tehát az idők jeleit, a helyzetet vizsgálva el-sőnek arra a döntő kérdésre szeretnénk választ kapni: milyen korszakban, történeti fázisban élünk mi és él most az egyház? Pontosítva: mi a helyzete, mik az esélyei, kilátásai — közvetlen és hosszabb távon — a vallásnak és a keresztény hitnek? Ez persze nemcsak passzív várakozás, jobb esetben együttérző „drukkolás” kérdése. Elháríthatatlanul félmerül a felelősség tudata: mi a tennivalónk, kötelességünk ez ügyben? Hiszen a nemrég elhunyt P. Emmanuel szerint „a hit a világ tavaszát jelenti”.

Van-e ilyen tavasznak valami jele már? Vagy esetleg egészen más képek, analógiák és megállapítások kíváncsoznak a jelen valóság megközelítésére? Vakmerőség volna csak egyéni bölcsességre hagyatkozva e súlyos kérdésre válaszolni. Ezért először felidézzük korunk három leghíresebb és legilletékesebb feleletét, majd ezekhez fűzzük saját, konkrétabb, hazai következtetéseinket. Előre jeleznünk kell, hogy egyáltalán nem lesz egységes és egyértelmű a kép. Az egyes szellemi örökségek megfigyelései és következtetései eltérést mutatnak, jelezvén, hogy a valóság komoly feszültségekkel terhes. Ennek ellenére bemutatásuk és szembeállításuk, értékelésük mégiscsak közelebb visz bennünket a jelen valóság megértéséhez és a jövő feladatainak megsejtéséhez.

Új pünkösd, tél vagy advent?

Az első vélemény szerint — s ez kétségtelenül a legoptimistább értékelés a má-ról — valóban új tavasz ígérete jelentkezett az egyházban, melyet „új pünkösdnek” neveznek követői. Legrangosabb képviselője a belga *Suenens bíboros*, vagy pl. a szaktudományos teológia területén a francia Yves Congar. Suenens, aki a Zsinatnak is vezető géniusza volt, e karizmatikus mozgalom születését XXIII. János pápára vezeti vissza. Nouvelle Pentecôte? c. művében 10 évvel ezelőtt így

írt erről: „Nagy reményekkel vártuk a meghirdetett zsinatot. Megnyitásának előestéjén XXIII. János arra kért bennünket, olvassuk az Apostolok Cselekedeteit, és éljük bele magunkat abba az időbe, mikor az utolsó vacsora termében összegyűlt tanítványok a Szentlélek befogadására készültek, s »kitartóan imádkoztak egy szívvel-lélekkel, Máriával, Jézus édesanyjával együtt«. A pápa arra kérte az Urat, hogy mintegy új pünkösdként ismételje meg csodáit a mi korunkban.”

És a csodák kezdtek jelentkezni. A bíboros egy nyilatkozatban így vallott erről, Credo-formát használva: „Hiszek a Szentlélek meglepetéseiben. XXIII. János is egy volt közülük. A Zsinat is. Nem számítottunk sem az egyikre, sem a másokra.” Arra sem — s a történelemidézést már mi folytatjuk —, ami Amerikában a hatvanas évek vége felé elkezdődött, méghozzá az ifjúság körében. Miközben Európában az agyontechnizált betontársadalom és konzumhajsza ellen lázadó ifjúság hadat üzent az apák teremtette modern világnak és barikádokat emelt, aztán megtagadva az apák örökségét, hippie életformát öltve kivónult a társadalomból, ugyanakkor Amerikában, majd szerte a világon, Európában is, más fiatalok, főképp egyetemisták közt megszületett az új pünkösdi csodája, a Szentlélekben való újrakeresztelkedés, ahogy ők nevezték. „Mintha az Isten megint egyszerre betört volna a történelmünkbe” — írta erről Suenens. S a különböző karizmatikus csoportok később mindjobban egymásra találtak, annyira, hogy az utóbbi években már tizezres lélekszámú nemzetközi kongresszusokra tudnak összegyűlni, sok száz bíboros, püspök és pap részvételével. 1984 májusában tartották pl. a katolikus karizmatikus megújulás vezetőinek 5. nemzetközi konferenciáját. A világ 108 országából érkezett 650 résztvevőt, köztük a nem katolikus karizmatikus mozgalmak megfigyelőit, a Szentatya is fogadta. Ez alkalomból hangzott el Suenens részéről: „Azt kérdezik tőlem, mi a karizmatikus megújulás? Válaszom lényegében a következő: Nem egy mozgalom sok más mellett vagy ellen. Hiszen a Szentlélek indítása minden kereszténynek szól. Azt hiszem, e megújulási mozgalmat leghelyesebben a II. Vatikáni zsinát folytatásának kell tekinteni, mely a püspökök számára volt pünkösdi megújulás. A *karizmatikus mozgalom* viszont a zsinát folytatása Isten egész népe szintjén, főleg a plébániák, egyházmegyék számára, mivel — ahogy a Szentatya is kiemelte hozzánk intézett beszédében — mindenki óhaja az, hogy e mozgalom teljességgel beilleszkedjék Isten egyházába, és átjárja azt.” 1984 októberében pedig a mozgalomhoz tartozó papok számára tartottak egyhetes lelkigyakorlatot a Vatikánban, a VI. Pál építette hatalmas csarnokban, hiszen mintegy hétezer püspök és pap résztvevője volt az egész világról . . .

E hivatalosan is elismert nagy reménység ellenében a nemrég elhunyt K. Rahnernek bizonyos fenntartásai és óvásai voltak. Már 10 évvel ezelőtt figyelmeztetett, hogy az egyháznak nem szabad visszahúzódnia egy új gettóba. A két Vatikánnum közti intellektuális-teológiai és egyházi elzárkózás után most — szerinte — esetleg egy spirituális-pneumatikus gettó veszélye fenyeget, az elit-keresztények gettóba vonulása. „A karizmatikus mozgalmakban sokan a Szentlélek új reményt keltő fuvallatát érzik, s ez ellen nem lehet, nincs is jogunk bármit mondani. De az egyháznak az eddiginél jobban kell törődnie azzal is, hogy miként szól, mit nyújt a hitükben kikezdett, mégis jóakarátú emberekhez . . ., komolyabban kell számolnunk azokkal a keresztényekkel, akik átmertek — ha érintőleg is — a modern racionalizmus poklán, törödnünk azzal a típussal, amely bár határozottan keresztény, imádkozik és a szentségekkel is él, mégis teliesen zord, nem lelkesedő lelkeségben él, kemény hűségben . . ., és a kételkedő ateista közelében érzi magát otthonosan, anélkül persze, hogy ateista lenne . . .” (70 éves jubileuma alkalmából adott interjút a Herder-Korrespondenz 1974/2. számában).

Íme, a másik szemlélet, a nagy hittudós véleménye, melynek utolsó mondatában megjelent már az a kép, amelyet azóta többször is hallottunk tőle (utoljára a posztumusz interjúként megjelent nyilatkozatban ugyancsak a Herder-Korrespondenz 1984/4. számában) — az *egyház téli korszakáról*, és a kereszténység jövőbeni kilátásairól. E nyilatkozatban Rahner pontosítja diagnózisát, és elismeri,

hogy lényeges különbség van Dél-Amerika, Afrika és a mi kontinensünk vallási helyzete között, és a téli állapot megjelölést főképp Közép-Európára érzi jellemzőnek. De olyan télnek mondja, melyben a tavasz előkészítése már feladatként jelentkezik és reménységnek sincs híján. Gyakorlati tanácsként új „stratégiát” javasol a papságnak az eddigi „defenzív” és „szolgáltató rendszerrel” szemben. Szerinte ha csak bizonyos mennyiségű víz áll rendelkezésünkre az öntözéshez, nem okos dolog elpazarolni irdatlan nagy területre. Ehelyett teremtünk a kevés vízzel oázisokat, magyaráz a kevés és mind jobban kevesbedő papság az intenzív lelkipásztorkodásra koncentráljon az eddigi tömeg-pasztorációs, sok-szentmisés szolgáltató rendszerrel szemben. (Kissé a korábbi vélemény revíziója vagy finomítása?) A mi viszonyainkra lefordítva ez kb. azt jelenti, amit a főpásztori instrukciók is tartalmaznak, hogy nem megoldás egy magányosan helytálló pap számára a vasárnapi 4–5 szentmise emésztő ámokfutása egyik helyről a másikra; inkább kevesebb alkalommal, de hosszabb ideig tartózkodjék egy-egy filiában, vagy „oldallagosan” rábizott plébánia hívei, fiataljai között és mélyebben foglalkozzék velük. És persze ide kapcsolódik a világiak bevonásának, a pap nélküli igeliturgiák megteremtésének szükségessége is, most mindenesetre a szorongató paphiány címén, de mélyebben a Vatikánum teljesebb megértésének szellemében.

Különbén úgy tűnik, hogy Rahner borongó tél-látomása mögött annyi idő után is ott kísért egykori nagy mestere, Heidegger egzisztencializmusának hatása, aki szerint éjszaka borult a földre, az Isten visszavonult a világból, mint a horizont mögé hanyatló nap, de azért helyt kell állni az éjszakában is. Eszünkbe juthat Izajás próféta kérdése (21,11): „Vigyázz, mi van az éjjel? Mennyi van még az éjszakából?” Isten országa minden felelőséhez szól a kérdés, akiknek kötelessége kitartani őrhelyeiken az éjszakában, téiben is, figyelve az idők jeleit, az idő múlását is. Ahogy Illyés Gyula írta Szamadó c. versében:

„Valami juhász-szamadói gond susogja, nem mehetsz, még munka vár.
Őriznem kell egy nem-enyém vagyont, rám néz egy jégverés-csöpülte nyáj.”

Az előbbi, bibliai kérdésre válaszul ismét Izajás szavaival így jellemezheti korunkat az, aki mélyebbre figyel, messzibbre lát: „Az ő felel: jön már a reggel!” Így látja a legmagasabb őrhelyről Szentatyánk, II. János Pál is a mai időt. Az új, születő évezred adventjének nevezte korunkat már legelső enciklikájában, a Redemptor Hominisban (1979), legutóbb pedig a jubileumi Szentévet meghirdető, 1983. jan. 6-án kelt bullájában. A Szentatya szerint tehát nem éjszaka van már és nem is tél, hanem adventi hajnal. A várakozás, reménykedés és bizalom hajnala, egy új advent messiási kort váró bizakodásával, sőt bizonyosságával, a hajnal első fényeivel.

Vallási keresés, reneszánsz?

Mind a három felvonultatott kép és megközelítés — bármennyire ellentétesek — tulajdonképpen igaz. Ha a Rahner által is redukálendő területre, benne szűkebb pátriánkra gondolunk, és a hagyományos vallásosság, az úgynevezett „népegház” leépülésének jelenségeire vagyunk figyelemmel (a templomba járás, évenkénti gyónás-áldozás, esküvők, keresztelők csökkenése, a növekvő pap- és immár kispaphiány, az elközömbösülés és a szekularizmus terjedése), akkor a tél-diagnózist érezzük szomorúan találónak. De vannak más tények és jelek is. A közeledő tavasznak, vagy a Szentatya hasonlata szerint az adventet követő újjászületésnek sok jelét lehet tapasztalni világszerte, már Közép-Európában is. Szaporodnak a kor semleges figyelőinek, szociológusoknak, szellemtörténészeknek jelzései, amelyek mind vallási keresésről, nyugtalanságról, a transzcendencia újralfedezéséről, sőt a vallás reneszánszáról adnak hírt. Olyan tekintélyes (köztük nem hívő) tudósok megállapításai ezek, mint Horkheimer, Durkheim, Berger, Luckmann, Gehlen, Luhman, Bell, Sachsse, Lorenz, Heisenberg, Weizsäcker és

mások. S bizonyára igen sok, főképp városi lelkipásztor tudna e tételhez hazai adalékokkal is szolgálni; a Szentírás iránt megnőtt érdeklődéssel, a gyermek- és ifjúsági csoportok szaporodásával, sőt a templomba járók számának csöndes emelkedésével is. Nem állítjuk, hogy ez a reményteljes hullám elérte már a falut is, de sok jel mutat arra, hogy a mélyponton ott is túljutottunk . . .

Szóval — Istennek hála, derengő adventi hajnal van, ha nálunk nem is beszélhetünk még új pünkösdről, bár ilyen fényjelek is akadnak, különösebb feltűnés és hivalkodás nélkül. Mert a pünkösdnek igazában mindig is a lelkek mélyén, vagyis egy megújuló spiritualitásban kell feltámadnia és megvalósulnia.

„Tanúim lesztek!”

Krisztus az egész egyháznak ígérte a Szentlelket, Isten egész népének, persze az apostoloknak és utódaiknak, vagyis a szolgálati papság részeseinek kiemelten. És ha az egyháztan felteszi a kérdést: hogyan tart kapcsolatot funkcionálisan Krisztus — megdicsőült állapotából az ő egyházával, titokzatos testével és jegyeseivel, akkor a lényegi válasz a Szentlélekre mutat, akit az Úr elküldött egyházának. Ő a Paraklétosz, az ügyvivő és szóvivő, aki Isten népének mindennapi életében is ott van — tanúságtételre képesítve, a karizmatikusok működésén át különleges jeleit is adja jelenlétének, és a magisztrium és papi tisztviselők szolgálatában a legközvetlenebbül munkálja az emberek üdvösségét.

Egy münsteri feszület alatt olvasható a felirat: „Nekem nincs más kezem, csak a tiéd!” Az Úr megbéklyózott, fölfeszített kezei a kinszenvedés benutságából szólnak, de ugyanígy folytatódhatna a krisztusi üzenet — mostani, transzcendens dimenziójából: Nekem nincs más ajkam, csak a tiétek, nincs más lábam, csak a tiétek; általatok tudok menni az emberek közé és emberek után, a ti kezetek által tudok szentségeket kiszolgáltatni, a ti ajkatokra helyezem igéimet, üzenetemet a világhoz, és a ti életekbe építem bele jelenlétemet a világban . . . *Tudatában vagyunk mi ennek a felelősségnek?* Mert az ősegyház így élt. Az Apostolok cselekedetei számtalan bizonyosságát nyújtja ennek az öntudatnak az apostolokban és hívő közösségekben; Krisztus megdicsőült állapotából a Szentlélek által bennük, általuk válik jelenvalóvá a világban. Amit tesznek, Krisztus teszi, amit mondanak, az Úr mondja általuk, a Lélek sugallatára. Így ígérte ezt a Mester: „Aki titeket hallgat, engem hallgat . . . s azt, aki engem küldött” (Lk 10,16). Ezért teljes joggal vallják: A Lélek indítást adott Fülöpnek . . . Így szólt hozzájuk a Szentlélek . . . Péternek szólt a Lélek . . . A Szentlélek megtiltotta . . . Jézus Lelke nem engedte meg nekik . . . A Szentlélek és mi úgy láttuk jónak . . . Tudtukra adta a Szentlélek . . . A mai teológia e kijelentések nagy részét nem úgy értelmezi, mint az ősegyház különleges, csodás karizmait, bár sok volt ilyen is, hanem az apostolok és segítők szilárd hitbeli meggyőződését, amellyel ők minden hivatásbeli, lelkiismereti döntésüket, cselekedetüket istenileg támogatottak és hitelesítettnek vallották. — Ez a tudat — a szolgálati és egyetemes papi küldetés erejében — bármilyen súlyosnak tűnik, bennünk is jogos. Amit hitben és hivatástudatból teszünk és mondunk, nem emberi esetlegesség. Ami így történik általunk, azt nem mi tesszük, hanem Krisztus cselekszi és akarja — a Lélek által. „En kérn fogom az Atyát és ő más Vigasztalót küld nektek, aki mindörökre veletek marad; (sőt a következő mondatban már) bennetek marad” (Jn 14), ígérte búcsúbeszédében. És a végleges eltávozásakor a legünnepélyesebb módon jelezte tanítványainak (és nekünk): „Leszáll rátok a Szentlélek, erő tölt el benneteket és tanúim lesztek . . . a föld végső határáig” (ApCsel 1,8). Mi vagyunk tehát a Lélek eszközei, közvetítői. De valóban azok vagyunk-e? És nincs-e bennünk az apostolok pünkösöd előtti bizonytalansága, bátortalansága?

Kortársi felelősség

Az ötvenes évek megpróbáltatásai sajnos nyomot hagytak rajtunk, hiveken és papokon egyaránt. Ennek az egyéni, sérülésszerű része is sajnálatos, de még nagyobb baj, hogy sok hívőt és papot szorongó passzivitásba, neurotikus óvatosságba, egyéni és pasztorális tehetetlenség-érzésbe bénított... Miklós Imre, az AEH elnöke tavaly az emlékezetes tv-műsorban arra a kérdésre: igaz-e, hogy növekedőben van Magyarországon a vallásosság, azt válaszolta: összerinte inkább arról van szó, hogy hazánkban mostanra már *félelemmentes életet* teremtettünk, ezért most sokan vagy többen merik ismét gyakorolni vallásukat azon idősebbek közül is, akik eddig rejtegettek vallási érzületüket. A fiataloknál is jelentkező vallási igényre nem látszik kielégítőnek ez a magyarázat; de most arra figyeljünk jobban:félelemmentes életet teremtettünk. Mégis úgy tűnik, hogy a papság soraiban még akad bizonytalanság, tétováság. Érdemes volna jobban figyelni az idők jeleire, a társadalom szemléleti változására a vallás értékelésében, és meghallani, amit Izajás próféta ajánlott egy hasonló történelmi helyzetben: „Most már ne arra gondoljatok, ami régen történt, és ne a múlt bajokra figyeljétek! Nézzétek, én valami újat viszek végbe, már éppen készülöben van, nem látjátok?!” (Iz 13).

Biztos, hogy történelmi és megterhelő az óra, amelyben élünk, és történelmi nagyságrendű, fárasztó a kor, amelynek sorstársai vagyunk. De nem lehetünk passzív szereplők. Nagyszerű feladat jutott osztályrészünkül: egy születő új világban Isten eszközei vagyunk, *az Isten országa új megtestesülésének munkálói, közreműködői*. Igaz, új módon, új eszközökkel (még nem is mindig tudjuk, hogy milyenekkel), de mindenképp az Isten, a Lélek munkatársai, mikor egy pluralistává lett társadalomban kell az Isten országát építenünk, a jövő új magyar egyházát alapoznunk — új évezred adventjén és talán egy új pünkösöd előtt...

„A kor inséges” — mondotta Heidegger századunkról. „A meztlábás didergés kora elmúlt” — e szavakat már Illyés Gyulától vettük, és a folytatás is övé: most itt van a vészesebb, a nehezebben kielégíthető, a szellem, lélek didergése, tudunk-e rajta segíteni? Vagy Miklós Imre államtitkár kevésbé költői fogalmazásában: Itt van a „se-se zónához tartozók”, a közömbösek reménytelen serege, akik önző partikularitásba görcsölve, eszménytelenül, minden hit nélkül élnek, és nem tudják, miért és mire élnek, és sem a társadalomnak, sem az Istennek nem telik bennük kedve. De küldetésünk és a krisztusi örömhír nekik is szól, és most már a társadalom is jó néven veszi, ha ezeknek az embereknek, a cél nélkül tántorgóknak, de általában a társadalom válságjelenségeinek oldozgatására segítséget nyújtunk... Mindezt a látomást, a különböző képeket és értékelést — jelenről és jövőről, de keresztény felelősségünk felismerését is összefoglalja és átjárja Isten vándor-népének legjellegzetesebb erénye és magatartása: *a remény*. Persze nem hangos optimizmus ez, annál ez az érzület realisabb és szerényebb, mégis mély és biztos, annak ellenére, hogy valóságérzéke folytán a küzdelmekkel, sőt kudarcokkal is számol a keresztény ember. Így vagyunk a Zsinat szavaival (E 35,48) „igazán az ígélet fiai, mert erős hittel és reménnyel felhasználjuk a jelen pillanatot (vö. Ef 5,16; Kol 4,5) és türelmesen várjuk az eljövendő dicsőséget (vö. Róm 8,5). És reményünket nem zárjuk magunkba, hanem tanúskodva róla egész életünkkel, ... örök javak reményében e világ javára fáradozunk.”

A BITÓTÓL A FELMAGASZTALTATÁSIG

Ezzel a címmel forgatnak most filmet Németországban a 400 éve született Mary Wardról. Kalandos élete és férfiasan kemény, mégis minden szolgálatra készen gyöngéd egyénisége hálás anyag lehet egy filmrendező számára. Hogy egyéniségét megérthessük, meg kell ismerkednünk legfontosabb életrajzi adataival.

1585. január 23-án Mulwith-ben, nem messze Yorktól, angol főnemesi családból született. VIII. Henrik 50 évvel korábban végeztette ki Morus Szent Tamást. A vallásüldözés árnya ráborul Mary egész fiatalkorára: nagyanyja 15 évet tölt hitéért börtönben; a családtagok, ismerősök vasárnaponként titokban gyűlnek össze misére a kastélyukban — a katolikus templomokat mind bezárták. Különböző családoknál nevelkedik, de mindenütt bátor hitvallókkal találkozik. Egyénisége ezekben az években alakul ki: minden feltétel nélkül Krisztus követésére szánja el magát.

1606-ban elhagyja családját és hazáját, s a flandriai St. Omerben belép a Klarissza nővérek zárdájába. Egy év múlva a rend vizitátorának tanácsára saját családi vagyonából önálló klarissza kolostort alapít angol emigráns leányok részére. Hamarosan azonban be kell látnia, hogy ez sem az ő Istentől rendelt élethivatása. 1609-ben ezért titokban visszatér Londonba. Sok átímadkozott éjszaka után elhatározza, hogy Szent Ignác életesményét teszi magáévá. Társak gyűlnek köréje, akik eddig is életüket kockára téve maradtak hűek hitükhöz. A megpróbáltatások megedzették őket — de azt bizonyára nem sejtették még ekkor, hogy hivatásuk teljesítését éppen a katolikus egyház hivatalos vezetői fogják megnehezíteni.

Angliából elmenekülve öt társával St. Omerben telepszik le. Házat vásárolnak, s a klauzúrába elzárkózás nélkül szervezik meg közös életüket, hogy egészen a leányok nevelésének, testi-lelki gondozásának szentelhessék magukat. A jezsuiták ekkor kaptak engedélyt arra, hogy klauzúra, a világtól elzárkózás nélkül folytathassanak szabad apostoli tevékenységet a világban. Mary Ward hozzájuk fordul: járuljanak hozzá, hogy az ő szabályzatuk szerint alakíthasson szerzetesközösséget társnőivel. Kérését azonban elutasítják.

Élete ettől kezdve a világosan felismert isteni hivatás és az egyháziak elutasítása között örlődik. Egyre újabb házakat alapít (mindig iskolával!): Liège, Köln, Trier, később Róma, Nápoly, Perugia, majd München, Bécs, 1628-ban pedig — Pázmány Péter segítségével — Pozsony következik.

1615-ben kéri V. Pál pápától rendi szabályzatuk jóváhagyását. Mivel választ nem kap, 1621-ben Rómába utazik. A pápa — ekkor már XV. Gergely — barátságosan fogadja, éveken át mégis halogatja az engedély megadását. Mary Ward a várakozás közben iskolát nyit Rómában is, ezt azonban a hatóságok fellépésére hamarosan be kell zárnia.

Északra utazik, s újabb házakat alapít, 1629-ben azonban újra visszatér Rómába szerzetének annyira várt pápai engedélyezéséért. Ezúttal is hiába. 1631-ben koholt vádak alapján az inkvizíció letartóztatja, és 9 héten át fogva tartja. Amikor VIII. Orbán pápa tudomást szerez róla, azonnal szabadon bocsátatja, intézményeit azonban pápai bullával felosztatja. Mary Wardra is áll Bernanos szava: „Nem jelent túl sokat, ha az egyházért szenvedünk; sokkal nehezebb az egyháztól szenvedni.”

Mary Ward alázatosan és töretlen hittel vette tudomásul a Szentszék rendelkezését. Hálásan fogadta a pápa engedélyét arra, hogy társnőivel Rómában továbbra is közös életet folytathasson. 1637-ben betegségének kezelésére újabb

útra vállalkozott. Ennek során 1639-ben újra Angliába jutott, ahol még folyt a polgárháború. Egykori házukban, York mellett halt meg, 1645-ben. Az utolsó pillanatig hitt szerzetének visszaállításában, s biztatta társait, ne adják fel a reményt, s igyekezzenek elérni, hogy Róma engedélyezze szerzetük működését. XI. Kelemen pápa jóváhagyásával 1703-ban megszülethetett rendje, az Institutum Beatae Mariae Virginis (IBMV), népiesen az Angolkisasszonyok rendje.

ELISABETH WETTER

WARD MÁRIA APOSTOLI LELKISÉGE

A lelkiségek száma, úgy tűnik, határtalan; hiszen Isten „nem méri szűken a Lelket” (Jn 3,34), hanem „a nekünk juttatott kegyelem szerint” (Róm 12,6). Ward Mária apostoli lelkiséget kapott ajándékba: küldetése szerény, hatása mégis időt álló.

Nem hagyott hátra olyan írást, amelyben apostoli lelkiségét rendszerbe foglalta volna. De a Szentlélektől sugallt küldetéséről hírt adnak lelkigyakorlatos feljegyzései, levelei — csak kis hányaduk, mintegy 170 maradt ránk —; mindegyik előtt pedig megdöbbenő életsorsa.

Vessük fel a kérdést: hogyan bontakozott ki embertársait szolgáló lelki adománya? Ő maga miként élte meg apostoli lelkiségét? Milyen útmutatást adott társnőinek?

I.

Mi fejlesztette ki azt a belső erőt, amit apostoli lelkiségnek nevezünk?

Isten első ajándékait ő is emberi természetében kapta meg. A kislányban már korán felébredt a sorsa iránti felelősség. Élete ne legyen felemás, hanem váljék teljessé. Később így ír erről: „Ilyen korhoz nem méltók felemás nők.”

A tizenöt esztendő kislány a szerzeteséletre érzett elhivatottságot. De hazájában, Angliában I. Erzsébet idején már nem működtek kolostorok. A konkrét szerzetesélettel tehát nem ismerkedhetett meg. A szerzetességről alkotott elképzelésében mégis fölfedezhető három alapmotívum: szeretet—szentség—szolgálat. Élete végéig hű maradt e három eszményhez, bár hivatása döntő változásokon ment keresztül.

Mária a legszigorúbb kolostort akarta választani, „mivel a lélek ne csak részben — írta —, hanem teljes egészében adja át magát Istennek; nem láttam, mi egyébbel tehetne is jót egy szerzetesnő. Gyermeküket más is taníthat; úgy hittem, túlságosan szétszóródnék ebben a tevékenységben. Nem is tartottam ezt a mun-

kát olyan tökéletesnek és fontosnak, hogy megérte volna miatta megbontani azt a nyugalmat és szüntelen kapcsolatot Istennel, amit a szigorú klauzúra biztosított."

Isten kiszólitotta őt e határok közül, amelyekbe éppen az iránta való szeretetből kívánt visszahúzódni. De időt és szabadságot is engedett neki, „amíg Isten — mint írja — olyan módon nem szólitott, amely ellentétben állt az akaratommal”.

Különböző hatások befolyásolták benső átalakulását. Belátta, nem tudná laikus nővérként leélni életét, de ez hivatása értelmezésében egyáltalán nem tette bizonytalanná. Az angol klarissza kolostor alapítása ezután felszította tettvágyát és alkotókedvét, bár egyelőre korábbi választását követte, és abban erősödött meg.

Huszonnégy esztendősen aztán egymás után két mély lelki élményben részesült. Ezekből megtudta, hogy „másra hivatott”. Isten akaratát — igaz, csupán saját értelmezése szerint — eddig is a homályos élet egyetlen vezérfonalaként tisztelte és szerette. A következő, szenvedéssel és bizonytalansággal teli két évben egyre erősödött benne a vágy, hogy tisztábban lássa, valójában mit is vár tőle az Úr. Ráeszmélt arra, hogy a lelki élethez hozzátartozik „az üres kéz” és az „elfogadás”. A „más” egyelőre azt jelentette, hogy Isten nem szemlélődő kolostori életet kíván tőle. Feladta tehát a maga elképzelt jövő illúzióját. Angliába utazott, és erejéhez képest részt kért a lelki gondozás munkájában — így élnek az apostoli lelkületű emberek ma is azokban az országokban, ahol az egyház nem működhet szabadon. „Tiszteletet parancsoló munka, de nagyon fárasztó is, ha nem érte cselekedjük, akinek mindennel tartozunk, s akinek kegyelmi segítségével nélkül nem tudnánk hűségesen és jól elvégezni.” Azokhoz csatlakozott így, akik az élet hétköznapjaiban tettek sokat a vallásért. De még mindig nem tudta, számára mi az a „más”. Ebben az időben finomult ki lelki érzékenysége, hogy fel tudja ismerni Isten alig észrevehető utasításait. Saját üdvössége egyre kevésbé foglalkoztatta.

1611-ben kapott Istentől választ arra, mi is az a „más”: „Végy példát Jézus Társaságától!” Ez olyan biztonságot adott neki, amely élete végéig elkísérte, és intézményének megszűntetése után sem hagyta el. A Szent Ignác-i örökség így testet ölthetett a szerzetesnők életében is.

A Szent Ignác-i életeszemély Mária előtt ekkor már nem volt teljesen ismeretlen, hiszen korának jó néhány aszketikus felfogását megváltoztatta. A számtalan erénygyakorlat, szóbeli ima, amit korának jámbor könyvei ajánlottak, könnyen lelki formalizizmushoz vezetett. Ezt a veszélyt már fiatal éveiben felismerte. A rokon Babthorpe család házában túlságosan sok önmehtagadással terhelte magát, s ettől megingott lelki egyensúlya is. Egészséges ösztöne adott bátorságot arra, hogy szakítson mindezzel: „Ezeket a gyakorlatokat nem szabad kötelességből végezni, csakis benső áhítatból; nem szerzünk Istennek örömöt olyasmivel, amit csupán kényszerből és saját kedvtelésünkre cselekszünk; éppen ezért szabadon és szeretettel akarom tenni mindezt, különben inkább nem teszem meg.”

Mária szakított azzal a korabeli felfogással is, amely túlértékelte és a szerzeteslethez szorosan hozzá tartozónak vélte a rendkívüli vallásos élményeket. Rá is érvényes az, amit Rómában meghalt nővéréről, Borbáláról írtak: „Nála nem csodáról beszélhetünk, hanem igaz és tartós erényről; nem elragadtatásról, hanem állandó mélységes egyesülésről Istennel; nem kinyilatkoztatásról, hanem igazi Isten- és önismeretről; nem látomásai voltak, hanem mindig Isten felé fordította tekintetét.”

Eppen ezért társnőit mindig arra nevelte, hogy lelkületükben ne legyenek „zárkózottak és elvontak”, vagyis ne olyanok, „akiknek lelke a mennybe készül, de közben hagyják, hogy Lázár észrevétlen meghaljon ajtajuk előtt” (Ernst Käsemann). Legyenek „nyitottak és figyeljenek a közös célra”, „hozzák közel Istent az emberekhez és segítsék őket, hogy részesülhessenek benne”. Hivatásának ekkor már azt tartotta, hogy Istent közel hozza az emberekhez, lelkének és szívének egész erejével, amely annyira eltelt szeretettel.

II.

Hogyan élte meg Mária e sajátos apostoli lelkiiséget?

Már gyermekkorában Istenre vágyódott. Számára Isten mindig, az élet bármiféle helyzetében „mindennek kezdete, közepe és vége” volt. „Úgy szerette legjóságosabb Urának akaratát, hogy ezáltal mindent túlélte, erőfeszítés nélkül, nyugodtan és szelíden”, írja róla Mary Poyntz. Rábizta magát az Ő szeretetére. A bizalom élete alaperejévé nőtt. Isten akaratát tartotta továbbra is jelszavának, de már tisztábban fogadta, s ezt a halk hangot jobban megkülönböztette saját kívánságaitól, mint régen.

Aligha tévedünk, ha azt mondjuk: vallásossága a Szentháromságban talált otthonra. Az Atyára irányulva élt, akinek dicsősége egyszer felragyogott előtte mint életének és munkálkodásának végső célja. Ujra és újra nyomot hagy írásaiban az a vágy, hogy Jézust kövesse, „hozzá hasonlóan éljen”. „A Jézushoz hasonló élet tett részesevé annak a kegyelemnek, amire egyedül vágytam; ez volt minden boldogságom, amit ebben az életben kívántam.” Isten Lelkének pedig azt köszönhette, hogy benne és társnőiben feltámadt „Isten dicsőítésének szeretete s ezzel a lelkek megmentésének vágya”.

A kereszt kitárt, horizontális karja e benső átalakulás időszakában belesimult a függőlegesbe: embertársaink üdvösségét szolgálja — ebben látta ekkor már a hivatását. De rendelkezésre állt akkor is, amikor a kereszt következményeit kellett vállalnia. Elfogadta a neki szánt szenvedést is, az egyház művéért.

Az egyház vált legfontosabb ügyévé. Elsősorban hazájának egyháza: Anglia térjen vissza megint a kereszténység közös pásztorához. Már hazájából nagy szeretetet vitt magával a pápa iránt, később pedig az egész egyházra kiterjedt figyelve. Társnőivel s későbbi követőivel az egyházban kívánt Krisztusnak szolgálni — „Mária és Márta” lenni egy személyben —, azzal, hogy hitükben segíti embertársait, s neveli, oktatja az ifjúságot. Bár „az alázat és szeretet minden művét” fölvette munkatervébe, végül is minden a hit segítségét szolgálta.

Ward Mária mindig konkrét maradt. Érzékenyen a pillanatra észrevette, hol mi hiányzik: ott akart segíteni; ott kellett „a nőknek nagyot cselekedniük”. Bárhol van rájuk szüksége az egyháznak, odamegy övéivel, egészen Indiáig, amint harmadik szabálytervezete kívánja. Meglephette, hogy Rómának is szüksége volna leányiskolára, nemcsak azoknak a városoknak, ahova a reformáció behatolt.

Miként érintkezett Ward Mária az élet legkülönbözőbb helyzeteiben az emberekkel, azt legjobban életének utolsó negyede mutatja. VIII. Orbán pápa megszüntette szerzetét, s ő ettől kezdve személyes környezetében, embertársaiért élő magánemberként teljesítette feladatát. Megértést, segítséget, bátorítást, vigaszt vitt, ahova csak ment. „Jelenléte biztonságot adott; közelében az ember nyugodt lett és jó.” A szegényektől soha nem tagadta meg az alamizsnát. A szegényekben találta meg az emberré vált Krisztust. Adósainak, hogy megkímélje családjukat a pusztulástól, haladékat adott a visszafizetésre, bár neki is szüksége lett volna a pénzre. Megkülönböztetett figyelemmel fordult a válságba került papokhoz. A látogatók kimerítették, de megerősödvé távoztak tőle. Ellenségeire rossz szót nem vetett; kivételes helyet kaptak imáiban. Házának cselédei nemcsak úrnő, de gondos anyára is találtak benne. Egy noviciát így bátorított kétségbeesésében: „Ez az út visz a mennybe: mindent elfogadni Isten kezéből, és mindenben Őt keresni.”

Társnőit anyaként kísérte lelki útkon, jobb anyát nem is kívánhattak maguknak. Mindezt számos tény bizonyítja, sok egyéb példát is említhetnénk.

Mária szerény odaadása mély benső szabadságból táplálkozott. Szent Ignác fölvette konstitúcióiba Szent Pál szavait: „Ingyen adni, amit ingyen kaptunk.” Mária ezt nemcsak anyagi javakra értette. Amit kapott, odaadta másoknak. Már kora ifjúságától kezdve mindig adott, számlálatlanul. Amikor az angol klarissza kolostort alapította, belső sötétségen ment át. „Szívem inségéből és az említett

fáradozásból — írta — nagy szeretet fakadt és az a kívánság, hogy viszonzás nélkül szolgáljak Istennek; az vigasztalt igazán, amit megtehettem, nem pedig az, amit mások észrevettek." Mindennel Isten szeretetére akart válaszolni, s ezért mindent megtett. Így elmondhatta: „Könnyűnek éreztem azt, hogy szeretetből dolgozzam, egészen életem odaadásáig.”

Apostoli lelkülete nagy szeretetéből fakadt. Megtanult lemondani saját jövőbeni terveiről, hogy „azt cselekedhesse jól”, amit az adott órában Isten ajándékának, kívánságának, örömének ismert fel. Elviselte mindazt, amit Isten akaratának teljesítésével reá rótt, hiszen Isten gondviselésében érezte magát otthon. Ezért tudott gondjával, szeretetével, jóságával mindenkihez odafordulni, kis és nagy dolgokban egyaránt. Mivel szerette Istent és tudta: „nem ró ránk többet, mint amennyi elviselhető, sikerei nem tették elbizakodottá, a félreértések és kudarcok sem boldogtalaná, ha mélysegesen szenvedett is tőlük. Ezért tarthatott ki abban a meggyőződésében, hogy milyen hivatást kapott Istentől — anélkül, hogy az engedetlenség vétkébe esett volna. Mindenféle helyzetben „hű leánya maradt az egyháznak”, nővére és anyja számtalan embernek.

III.

Miként formálta társnőit?

Számtalan részletet, apró vonást említhetnénk, hogyan nevelte őket Isten országának szolgálóivá. Legfontosabbnak kétségtelenül azt tartotta, hogy lelki nevelésével szabadságon, igazságosságon és őszinteségen alapuló magatartást alakítson ki bennük. 1615-től kezdve ebben látta feladatának lényegét.

„Ennek az állapotnak boldogsága abban rejlik, hogy függetlenné váltunk a földi dolgoktól, és teljes odaadással készek vagyunk minden jórâ. Eközben fölfedeztem a szabadságot, amelyben a lélek mindent Istenre vonatkoztat. Az igazságosságot, annak tiszta tetteit . . . hogy olyanok legyünk, amilyenek látszunk, s olyanak lássanak, amilyenek vagyunk: mindez feltámadt lelkemben, s ehhez vonzódtam . . . Ennek az intézménynek tagjai mindenekelőtt ezeket az erényeket kellene hogy gyakorolják: az igazságosságot és az őszinteséget. Ha ennek birtokában vagyunk, . . . akkor Isten igaz bölcsességgel és buzgósággal áld meg bennünket, és véghezvihatjuk, amit megkövetel majd tőlünk az intézmény, ha teljes egészében felépül.”

Ez azt jelentené: győzzük le az elidegenedést magunkban, és váljunk teljes emberré. Az őszinteség, szabadság és igazságosság elvont fogalomnak tűnhetik; de Ward Mária vallásos érzületében, gondolkodásában és missziós tevékenységében konkrét valóságként élt mindégük.

Szabadság: társnői tartásuk szabadon szívüket és kezüket, hogy Istenért cselekedhessenek. Ha szabadságról beszél, a Szent Ignác-féle „indifferenciára” gondol. Milyen értelemben, hadd mondja el ő maga:

„Vágyódhatunk azokra a dolgokra, amelyeket megkívánunk, de minden nyugtalanság nélkül. Azt, ami gátol minket, elutasíthatjuk, de minden félelem nélkül. Benső békénk maradjon meg, bármit okozzanak is ezek az ellentmondások . . . Látjuk a korlátozás veszélyeit, de félelem, szorongás és zavar nélkül. Nagy bizalommal, hogy Isten akarata teljesül. Így szabadok vagyunk mindentől, és csak egy a kívánságunk, szeretni Istent . . . nyitottak vagyunk mindenre, de nem köt bennünket semmi.” Ez a szabadság Mária számára közel jár ahhoz, amit ő „igazságnak” nevezett: igaznak lenni Isten előtt, ahogy az eredeti ártatlanság állapotában Isten megajándékozott bennünket — mondogatta. Az igaz ember Isten gyermekének életét éli. Igazság, őszinteség — sokrétû a jelentése ezeknek a szavaknak. Fontosnak tartotta, hogy a belső és a külső magatartás azonos legyen. „Nem tudom, mit ajánlhatnék nektek inkább, mint az igazságot és az őszinteséget.”

E hármas magatartás alapja a szeretet. „Az őszinte odaadással élő ember erős és alkalmas a jó cselekedetekre, amiket végbe kell vinni a világon.”

Ward Mária a szolgálatra igyekezett társait nevelni, az egyház szolgálatára a kereszt jegyében. Olyan szolgálattal akarta a hitet megtartani és terjeszteni, ami ma lelki gondozásnak, felnőttképzésnek, -nevelésnek, a szó igazi értelmében vett katolikus iskolának nevezünk. Az iskolában és a nevelésben „olyan apóstolkodást látott, ami hatékonyan szolgálja az egyház általános és az egyes ember személyes javát, akár a világba, akár egy szerzetbe szőlítja hivatásuk a 'leányokat'”.

Miután Mária feladta korábbi elképzelését, hogy a szerzetesnők csakis önmaguknak használhatnak, önmaguk lelkiüdvéről gondoskodhatnak — nagyrabecsüléssel tekintett a nőkre és munkájukra az ember üdvösségéért. Nem fogadta el, hogy a nők reménytelenül alá vannak rendelve a férfinak, amint számos kortársa állította. Erre az egészséges öntudatra biztatta társnőit is, „egy olyan életforma elindítójaként, amilyenre addig senki se gondolt.” Ha ellankad a lelkesedésünk, ennek oka nem az, „hogy nők vagyunk, hanem hogy tökéletlen nők vagyunk; az Úr igazsága örök . . . Ez nem a férfiak, nem is a nők igazsága, hanem az Úr igazsága, és ezt az igazságot ugyanúgy magukénak mondhatják a nők, mint a férfiak”.

~ Útmutatásai abban az intelemben foglalhatók össze, ami Szent Ignác Lelkigyakorlatainak páli összegzése: „Adjátok testeteket élő, szent, Istennek tetsző áldozatul. Ez legyen szellemetek hódolata. Ne hasonuljatok a világhoz, hanem gondolkodástokban megújulva alakuljatok át, hogy felismerjétek, mi az Isten akarat, mi helyes, mi kedves előtte, és mi a tökéletes.” (Róm 12,1—2).

Ward Mária apostoli lelkiségének kifejlődésében a maga teljességét is megtalálta. Nagy szeretetre volt képes, amit a szorongatások ki nem olthattak. Életrajzírója, Mary Poyntz ezt írja: „Teljes volt kérdéseiben, amelyekkel előállt, és teljes a róluk való lemondásban . . . teljes önmagában és teljes a felebaráti felé fordultában.”

Apostoli lelkisége a szeretet, szentség és szolgálat hármasságában teljesedett ki. Kora ifjúságában ennek még csak halvány körvonalai rajzolódtak ki. Szeretete az egyetlen szeretett Uré volt, de Mária megtanulta szétosztani, amit az Ő szeretete neki adott.

A szentséget eleinte a szent kötelességek önkéntes teljesítésében látta. Később egyre inkább az Isten előtti igaz életre vágyódott — a vonakodás nélküli, meggyőződésből fakadó szolgálatkészségre.

A szolgálatot korábban a klauzúrába visszahúzódó istenszolgálatban próbálta megélni; később ez beleépült az embertársairól való gondoskodásba, hogy az Úrban rátaláljanak üdvösségükre.

Mária apostoli lelkisége: az Atya az engedelmisség szolgálatába vette őt, s átadta a Fiúnak, hogy segítse Isten országának építését a földön munkájával és életének szenvedésével. Csak az elhaló búzaszem hoz termést (vö. Jn 12,24). Páratlan tetterejével az egyháznak és társnőinek ajánlotta föl szolgálatait, de el tudta fogadni az egyháznak számára felfoghatatlan rendelkezését is. Élete hijával maradt a látható sikernek. Mégis túlélte művének kudarcát, mert tudta: ha az Atya ültette el a növényt, akkor megmarad. S hogy Ő tette ezt, abban bizonyos volt.

(K. O. fordítása)

APÁCA-ISKOLAEGYÜTTESEK HAZÁNKBAN 1848—1948 KÖZÖTT

Ha egy mai átlag fiatal megkérdeznénk, *kik az apácák*, alighanem zavarba jönne. Regények, kabarétréfák, tévédarabok nyomán az a kép alakult ki bennük, hogy az apácák furcsa, különc emberek, semmi közük a zajló élethez, sajátos, zárt világban élnek, mai szemmel nézve korszerűtlenek.

Jó lenne e hamis (részben tudatosan hamis) kép szertefoszlása érdekében megtenni az első lépéseket. Be kellene mutatni, mit tettek az apácák az elmúlt évszázadokban például a hazai egészségügyért, különféle szociális területeken, főként a leánynevelés terén.

A közvéleményben jelenleg az *apácaiskolákról* is — szindarabok, operettek, anitklerikális regények hatására — torz kép él. Pedig csak bele kell lapozni az apácaiskolák egykori értesítőibe, vagy meg kell hallgatni a ma élő visszaemlékezőket: nagyon modern, derűs, nyitott élet folyt a 20. századi „zárdaiskolákban”, egyáltalán nem besavanyodott, életunt légkör vette körül a tanulókat. A tudományok, művészetek és sportok éppen úgy szerepet kaptak, mint a társasági és közösségi élet különféle formái, mindez természetesen az őszinte és modern vallásosság közegében.

Mai szemmel nézve két vonatkozásban kétségtelenül jelentős pedagógiai eredményeket értek el az apáca nevelők. *Mély felelősségérzettel párosuló kötelességtudatot és a tudatos meggyőződésből vállalt cél érdekében való önuralmat, öntegyelmet* alakítottak ki a tanulóknál. E két nevelési szférában tagadhatatlanok az eredményeik.

Mind a neveléstudomány, mind a gyakorlati pedagógia ma is alapvető feladatnak tartja ezeknek az értékes személyiségvonásoknak a kifejlesztését. Az is kétségtelen, hogy a mai nevelők — sokféle ok miatt — éppen e kettős feladat terén tudnak a legkevésbé eredményt elérni. Éppen ez az egyik fő oka a nevelés jelenlegi hazai és nemzetközi válságának.

Tanulmányunkban a magyar leánynevelés egyik fontos fejezetét vázoljuk fel: az apácarendek által hazánkban 1848—1948 között létrehozott és fenntartott iskolaegyütteseket mutatjuk be. Erre nemcsak a fentebb jelzett ok miatt van szükség. A magyar neveléstörténeti szakirodalom egyik jelentős fehér foltja éppen a leánynevelés múltja. Amilyen sok szó esik a kutatásokban és közleményekben a fiúiskolákról, éppen olyan kevés a leánynevelésről.

Sokféle oktatási-nevelési intézményben tevékenykedtek hazánkban az apácák: óvodákban, elemi népiskolákban, polgári iskolákban, árvaházakban stb. Vázlatunkban ezekre nem tudunk kitérni, hanem csak azokra a *több oktatási-nevelési intézményt magukba foglaló iskolaegyüttesekre*, amelyek éppen apácarendjeink intézményszervező erejét mutatták, s amelyek hatalmas épülettömbjeikkel olyan jellegzetesen színezték a két világháború közötti magyar városainkat. Ezeknek az épülettömböknek legtöbbje — sok-sok évtized múltán — ma is oktatási célokat szolgál.

Adatainkat az iskolák hivatalos korabeli nyomtatott értesítőiből, évkönyveiből merítettük.

Irgalmas nővérek

E néven két női szerzetesrend működött hazánkban. Az egyiket így nevezték: „*De Paul Szent Vincéről nevezett irgalmas nővérek*”, vagy másként „Páli Szent Vincéről nevezett irgalmas nővérek”, de így is hívták őket: „Szeretet Leányai” (Filles de la Charite) apácák, vagy népszerűen: *szentvincések*.

Magyarországon a következő városokban állt vezetésük alatt nagyobb iskola-együttes (zárójelben az alapítás éve): Veszprém (1854), Nagyvárad (1856), Pápa (1864), Budapest (1875, Ranolder Intézet), Budapest (1878, Szent Lujza Intézet).

Veszprém: az Irgalmas Nővérek Ranolder Intézete. 1854-ben Ranolder János veszprémi püspök alapította. Elsőként az alapítás évében az elemi népiskola nyílt meg. Ezt követte 1892-ben a polgári iskola, majd 1933-ban a három évfolyamos nőipariskola. Az 1941/42-i tanévben nyílt meg a gyors- és gépíróiskola. 1945—1948 között az elemi népiskola és a polgári iskola osztályaiából megszervezték a nyolcosztályos általános iskolát.

Nagyvárad: az Irgalmas Nővérek Immaculata Intézete. A rend 1855-ben telepedett le a városban, s 1856-ban nyitotta meg az elemi iskolát. 1891-ben kezdte működését — Schlauch Lőrinc bíboros-püspök alapításaként — a két évfolyamos óvónőképző intézet. 1894-ben indult meg a tanítás a négyosztályos polgári iskolában. Ezt 1928-tól gimnáziummá szervezték át, 1940-ben újra polgári iskola lett. Mindhárom intézményben magyarul folyt az oktatás, csupán az óvónőképzőben tanítottak 1925—1940 között magyarul és románul.

Pápa: az Irgalmas Nővérek Ranolder Intézete. 1864-ben Ranolder János veszprémi püspök alapítványából nyílt meg az óvoda, az elemi népiskola és a kézimunka-iskola. Az 1890/91-i tanévtől működött a polgári iskola, majd 1902-től a tanítóképző intézet. 1945—1948 között az elemi népiskola és a polgári iskola megfelelő osztályaiából létrehozták az általános iskolát.

Budapest: az Irgalmas Nővérek Ranolder Intézete. Ranolder János veszprémi püspök alapítványából létesült. A budapesti Külső-Ferencvárosban 1875 szeptemberében nyílt meg az óvoda és az elemi iskola, 1892-ben a polgári iskola, s az 1893/94-i tanévben kezdte meg működését a tanítónőképző intézet. A tanítónőképző énekkara jelentős szerepet játszott — Csorda Romana igazgató-nővér, a jeles énektanpedagógus és Andor Ilona világi tanár vezetésével — Kodály Zoltán „Éneklő Ifjúság” mozgalmaiban az 1930-as, 1940-es években. 1945—1948 között az elemi és a polgári iskolából kialakították a nyolcosztályos általános iskolát.

Budapest: az Irgalmas Nővérek Szent Lujza Intézete. 1878-ban telepedtek le az irgalmas nővérek Óbudán, s már ebben az évben megnyitották elemi iskolájukat. Mellé 1896-ban polgári iskolát is szerveztek. 1929-ben kezdte működését az óvónőképző intézet. Az intézményegyüttes 1934-ben kapta a Szent Lujza Intézet nevet az irgalmas nővérek rendalapítójáról, Marillac Szent Lujzáról. Az óvónőképző és gyakorlóóvodája az 1930-as évek második felétől kezdve fontos szerepet játszott Kodály Zoltán énekesmozgalmában: Kodály szoros kapcsolatban állt az intézettel az óvodai zenei nevelés korszerűsítését célzó terveinek kidolgozása során. 1945—1948 között az elemi és a polgári iskola egyesítéséből létrehozták a nyolcosztályos általános iskolát.

Ugyancsak Páli Szent Vince szabályait követte az irgalmas nővérek másik ága: a *szatmári irgalmas nővérek*. Intézményegyüttesük volt a következő városokban: Szatmárnémeti (1843), Székesfehérvár (1864), Gyergyószentmiklós (1876), Miskolc (1878), Esztergom (1892).

Szatmárnémeti: Szatmári Irgalmas Nővérek Leánynevelő Intézete. Először 1843-ban az elemi iskola nyílt meg, majd 1857-ben a tanítónőképző intézet, amely 1884-ben vált négyosztályossá. 1890-ben kezdődött a tanítás a polgári iskolában. 1894—1922 között polgári iskolai tanárokat is képeztek az intézetben.

A leánygimnázium 1918-ban létesült: ez év szeptemberében kezdte működését az I. és V. osztály, Boromissza Tibor szatmári püspök alapítványából. Az 1921/22-i tanévre kiépült a nyolc osztály: ennek a tanévnek a végén tartották az első (egyben utolsó) magyar érettségit. Első igazgatója a tudós jezsuita, Tóth Mike volt, 1923 nyaráig. 1938 őszétől a magyar leánygimnáziumi tanterv alapján folyt a tanítás, az iskola az 1941/42-i tanévben felvette Szent Erzsébet nevét.

Székesfehérvár: a Szatmári Irgalmas Nővérek Ferenc József Nőnevelő Intézete. Az elemi népiskola — Királyhegyi Farkas Ferenc nagyprépost alapítványaként — 1864-ben nyílt meg. 1893 szeptemberében indult meg a tanítás a négyosztályos polgári iskola első osztályában. 1921 őszén a három évfolyamos nőipariskola kezdte meg működését. Végül a gyakorló elemi iskolával egybekapcsolt tanítónőképző intézetben 1930 szeptemberében kezdődött el az oktatás. 1945—1948 között — az elemi és a polgári iskolák osztályaiából — kialakították a nyolcosztályos általános iskolát. Az 1946/47-i tanévben megszervezték a Dolgozók Tanítónőképző Intézetét is.

Gyergyószentmiklós: a Szatmári Irgalmas Nővérek Fogarassy Leánynevelő Intézete. Alapította Fogarassy Mihály erdélyi püspök 1876-ban. Ekkor az elemi népiskola nyílt meg, majd az óvoda 1884-ben, azután a polgári iskola 1892-ben. Az 1928/29-i tanévtől 1938 őszéig a polgári iskola algimnáziumként működött. Az 1941/42-i tanévben a kolozsvári Marianumból ide helyezték a tanítónőképzőt is. Az intézményegyüttesben mindvégig magyar volt a tanítás nyelve.

Miskolc: a Szatmári Irgalmas Nővérek Érseki Nőnevelő Intézete. Alapította Samassa József egri bitoros-érsek. 1878-ban nyílt meg a hatosztályos népiskola, majd 1889-ben a felsőbb leányiskola. Ez 1907-ben négyosztályos polgári iskolává alakult. 1927-ben kezdte meg működését a tanítónőképző intézet. 1945—1948 között — az elemi és a polgári iskola egyesítéséből — létrehozták a nyolcosztályos általános iskolát.

Esztergom: a Szatmári Irgalmas Nővérek Leánynevelő Intézete. Az érseki óvónőképző intézet és gyakorlóóvoda 1892-ben létesült. Megindították elemi népiskolájukat, valamint polgári iskolájukat is. Az óvónőképző 1922-ben átalakult tanítónőképzővé. 1930-ban nyílt meg a leánygimnázium, amelyben 1938-ban tartották az első érettségi vizsgát. A gimnázium Boldog Margit, majd Szent Margit nevet viselte. 1945—1948 között a polgári és az elemi iskolák összevonásából létrehozták a nyolcosztályos általános iskolát.

Angolkisasszonyok

E szerzetesrend vezetése alatt a következő városokban volt iskolaegyüttes: Budapest (1770), Veszprém (1860), Eger (1902), Kecskemét (1917), Nyíregyháza (1929).

Budapest: az Angolkisasszonyok Sancta Maria Intézete. Az angolkisasszonyok szerzetesrendjének budai leánynevelő intézetét Mária Terézia alapította 1770-ben. Az intézet a budai várpalotában kapott helyet. 1777-ben azonban a Budára helyezett nagyszombati egyetem számára utalták ki az épületet, ezért az intézet Vácra települt át. II. József nem oszlatta fel ezt a szerzetesrendet. Rendelkezésére 1787-ben az intézet Pestre költözött, a domonkos rendiek egykori kolostorát kapta meg a belvárosban. Az apácák a leánynevelő intézeten kívül ettől kezdve népiskolát is vezettek helybeli leányok számára. — A két intézmény mellett 1856. november 5-én nyitották meg a tanítónőképző intézetet: az első tanítónőképző intézetet Magyarországon. Az első képesítővizsgát 1858 júniusában tartották. A tanítás nyelve 1868-ig a német volt, ettől kezdve magyar lett. Ugyancsak 1868-tól a korábbi kétéves tanítónőképző három évfolyamosná bővült. A leánynevelő, valamint a tanítónőképző intézet szoros kapcsolatban állt Liszt Ferencel: a nagy muzsikussal 1880—1884 között minden tavasszal eljött a növendékek közé, s számukra hangversenyt adott a díszteremben. Ezen az

intézet növendékei Liszt-művekkel szerepeltek. — 1906-ban új intézmény kezdte működését az intézet keretei között: a polgári iskola. Ekkortájt már a Katolikus Szabad Lyceum előadásai is folytak az intézet falai között: neves egyházi és világi szakemberek tartottak népszerűsítő előadássorozatotak különféle tudományos témákról. Az első előadás 1901-ben hangzott el. Az egyik első „szabad-egyetem” volt ez Magyarországon. A főként bentlakásos növendékek számára 1770-től működő nőnevelő intézetben 1895-től a „felsőbb leányiskola” tananyagát oktatták, ez 1916-ban leánygimnáziummá alakult át, s tanulóinak többsége ezután már „bejáró” volt. — 1894-től folyt polgári iskolai tanárképzés az angolkisasszonyok vezetése alatt, három évfolyamos Tanárképző Intézet keretében. Ezt 1928-ban — a tanulmányi időt négy évre emelve — főiskolává fejlesztették. A Róm. Kat. Polgáriiskolai Tanárképző Főiskola igazgatója Marcell Mihály egyetemi tanár volt. Ugyancsak az angolkisasszonyok alapították 1916-ban és vezették a további évtizedekben a hitoktató-nő-képző Ward Kollégiumot. Intézetük keretében kétéves női kereskedelmi szaktanfolyam is működött, amelynek első évfolyama az 1932/33-i tanévben kezdte tanulmányait. — További új iskolákat szerveztek zugligeti házuk megnyitásával az angolkisasszonyok: 1927 szeptemberében négyosztályos elemi népiskola és a gimnázium I—IV. osztálya nyílt meg itt, szoros kapcsolatban a pesti anyaház intézményeivel. 1945—1948 között mind Pesten, mind a Zugligetben a korábbi elemi és polgári iskolákból létrehozták a nyolcosztályos általános iskolát a 6—14 éves tanulók számára.

Veszprém: az Angolkisasszonyok Sancta Maria Intézete. 1860-ban alapította Ranolder János veszprémi püspök. Először az elemi népiskola nyílt meg, majd a polgári iskola 1891-ben, a tanítónőképző intézet pedig 1894-ben. Végül a felső kereskedelmi iskola 1918-ban kezdte működését, ez az 1940/41-i tanévben kereskedelmi középiskolává vált. 1945—1948 között kialakították a nyolcosztályos általános iskolát.

Eger: az Angolkisasszonyok Sancta Maria Intézete. 1902-ben nyitották meg felsőbb leányiskolájukat, ezt az 1916/17-i tanévtől kezdve nyolcosztályos leánygimnáziummá fejlesztették. Ugyanebben a tanévben indult meg a kétéves női kereskedelmi szaktanfolyam. Az intézet keretei között a leánygimnáziumon és a kereskedelmi szaktanfolyamon kívül a két világháború között a következő iskolák működtek: négyosztályos elemi népiskola, négyosztályos polgári iskola, tanítónőképző intézet gyakorlóiskolával. 1945—1948 között az elemi és a polgári iskolákból megszervezték a nyolcosztályos általános iskolát.

Kecskemét: az Angolkisasszonyok Sancta Maria Intézete. A leánygimnázium 1917-ben nyílt meg, 1925-ben tartották az első érettségit. 1932-től kezdve viselte a szerzetesrend alapítójának, Ward Máriának nevét. A tanítónőképző 1918-ban kezdte működését, az első tanítónői képesítőket 1921 júniusában osztották ki. 1945—1948 között a leánygimnázium alsó osztályaiból létrehozták az általános iskolát.

Nyiregyháza: az Angolkisasszonyok Sancta Maria Intézete. A négyosztályos felsőkereskedelmi iskola első osztálya 1929-ben nyílt meg; az 1930/31-i tanévben megindult az I—IV. osztályos elemi népiskola, valamint a leányliceum első osztálya. Ez utóbbi fokozatosan épült ki nyolcosztályossá, közben az 1935/36-i tanévtől kezdve — a minisztériumi rendelkezéseknek megfelelően — leánygimnáziummá alakult át. Az első érettségi 1938 júniusában zajlott le. A felsőkereskedelmi iskola az 1940/41-i tanévtől mint kereskedelmi leányközépiskola működött tovább. 1945—1948 között megszervezték az általános iskolát.

Szegény iskolanővérek

E szerzetesrend — teljesebb nevén: *a Miasszonyunkról nevezett szegény iskolanővérek* — a következő városokban tartott fenn nagyobb intézményegységet: Temesvár (1858),* Kalocsa (1860), Szeged (1873), Debrecen (1896), Kolozsvár (1907), Kiskunfélegyháza (1908), Budapest (1950).

Temesvár: a szegény iskolanővérek leánynevelő intézete. A rend 1858-ban telepedett le a városban, ekkor elemi iskolát és leánynevelő intézetet nyitottak. 1874-ben kezdte működését a polgári iskola, 1890-ben pedig az óvoda. 1893-ban nyílt meg a hatosztályos felsőbb leányiskola. A tanítónőképző első osztálya 1879-ben, az óvónőképzőé 1893-ban indult. Az intézmény egyes iskolatípusaiban a két világháború között magyarul, németül és románul folyt az oktatás.

Kalocsa: a szegény iskolanővérek leánynevelő intézete. Az iskolaegyesítés első tagja 1860-ban nyitotta meg kapuit: az elemi népiskola. Ezt követte az óvoda és a polgári megszervezése 1868-ban. 1869-ben létesült a tanítónőképző, 1877-ben az óvónőképző. 1875—1929 között polgári iskolai tanító-, illetve tanárképzés is folyt az intézet keretei között. 1945—1948 között az elemi népiskola és a polgári iskola osztályaiból kialakították a nyolcosztályos általános iskolát.

Szeged: a szegény iskolanővérek leánynevelő intézete. A rendet Oltványi Pál nagyprépost telepitette le 1873-ban a városban. Először óvodát és elemi iskolát nyitottak, majd polgári iskolát és nőipariskolát. A tanítónőképző intézetet 1900-ban Desseswfj Sándor csanádi püspök alapítványából hozták létre. Itt végeztek didaktikai gyakorlataikat 1929-től a tanítóképző intézeti tanárokat képző Apponyi Kollégium növendékei. A tanítónőképző mellett 1946 őszén megszervezték a Dolgozók Óvónőképzőjét, amely a következő tanévben már teljes négy évfolyammal működött. — A nőipariskola — amely felvette Boldog Gizella nevét — az 1939/40-i tanévtől négy évfolyamos ipari középiskolaként folytatta működését. Az Árpád-házi Boldog Margitról nevezett leánygimnázium az 1934/35-i tanévben indította el első osztályát, az első érettségit az 1941/42-i tanév végén tartották. 1945—1948 között az elemi iskolából és a polgári iskolából létrehozták a nyolcosztályos általános iskolát.

Debrecen: a szegény iskolanővérek Svetits Leánynevelő Intézete. Svetits Mátyás, a debreceni kereskedelmi és iparkamara első elnökének és feleségének alapítványából létesült 1896-ban. Az intézményegyesítésben elemi és polgári iskola, leányliceum és tanítónőképző, valamint leánygimnázium működött. Ezen kívül 1909—1920 között egyéves kereskedelmi szaktanfolyam, 1920—1942 között három évfolyamos nőipariskola, majd az 1940/41-es tanévtől ipari leányközépiskola, melynek növendékei 1944 júniusában tettek első ízben érettségi vizsgát. 1948-tól az államosítás utáni világi vezetés alatt folyt tovább az intézmények élete. 1950-től azonban a gimnázium — az állami hatóságok és a magyar püspöki kar között létrejött egyezmény alapján — négyosztályos római katolikus leánygimnáziumként működik, továbbra is a szegény iskolanővérek vezetése alatt.

Kolozsvár: római katolikus Marianum Leánynevelő Intézet. A már korábban meglévő óvodát és elemi népiskolát 1907-ben vették át a szegény iskolanővérek, s mellettük 1908-ban polgári iskolát is nyitottak. Ezek az intézmények is beépültek az 1911-ben létesített „Marianum” Leánynevelő Intézetbe, amelyet Hirschler József plébános alapított, s amelyet mindvégig a kolozsvári római katolikus egyházközség tartott fenn. Az alapítás évében a meglévőkhöz a következő új iskolatípusok csatlakoztak: háztartási továbbképző tanfolyam, kereskedelmi szaktanfolyam, felsőkereskedelmi iskola, leánygimnázium (az első katolikus leánygimnázium Magyarországon, az első érettségi 1915-ben volt). — A két világháború között 1922-ben a polgári iskola beolvadt a leánygimnáziumba; 1928-tól a gimnázium hétéosztályos, 1935-től újra nyolcosztályos. A felsőkereskedelmi iskola 1923-ig három, ezután négy évfolyamos, 1936-tól nyolc évfolyamos kereskedelmi liceum. — 1919-ben az Intézet keretei között tanítónőképzőt is nyitottak, ez azonban csak 1922-ig működött. Ugyancsak

1919-ben nyílt meg a Polgáriiskolai Tanárképző Intézet, ezt 1923-ban megszüntették. A Marianum kiemelkedő jelentőségű volt a két világháború között az erdélyi katolikus magyar nevelésben. Az oktatás nyelve 1925-ig a magyar volt, ettől kezdve a román nyelvet, irodalmat, történelmet—földrajzot románul kellett tanítaniuk. Az intézmények tanári karát kisebb részben a szegény iskolánövérék szerzetesrendjének tagjai, nagyobb részben világi tanárok alkották. Közülük számos egyetemi és főiskolai tanár került ki, többen írtak tankönyveket, jelentős részük gazdagította az erdélyi pedagógiai szakirodalmat tanulmányokkal, könyvekkel. Az intézet adta ki az Erdélyi Magyar Lányok, a Szépművészeti Szalon és a Mária Kongregáció című folyóiratokat. Az intézet megszerezte a bukaresti egyetem kísérleti lélektani intézetének kiadásában megjelent pszichológiai tesztek és alkalmazásuk kézikönyveinek fordítási, átdolgozási és kiadási jogát; megjelentette a középiskolai tanulók teszt-sorozatát, valamint az elemi iskolai 9—14 éves tanulók lélektani vizsgálatának anyagát. A modern pedagógia műhelye volt a kolozsvári Marianum. Tízszendős jubileumára Reményik Sándor írt költeményt. — 1940—1944 között — magyar fennhatóság alatt — folytatta életét a leánygimnázium, a magyar tanterveknek megfelelően; a korábbi kereskedelmi liceum felső négy osztályából létrejött a kereskedelmi középiskola, alsó négy osztályából pedig a polgári iskola; az elemi iskola is tovább működött. Az 1940/41-es tanévben megnyitották a tanítónőképző intézetet is, ezt azonban a következő tanévben Gyergyószentmiklósrá helyezték át.

Kiskunfélegyháza: a szegény iskolánövérék Constantinum Leánynevelő Intézete. Schuster Constantin váci püspök alapította, róla kapta nevét. 1908-ban nyílt meg az elemi iskola, 1909-ben a tanítónőképző, majd 1913-ban a polgári leányiskola. 1924-ben az intézet keretében hozták létre az ország első középfokú gazdasági leányiskoláját, amely az 1938/39-es tanévtől négy évfolyamos gazdasági középiskolaként folytatta működését. 1945—1948 között az elemi és a polgári iskola összevonásával létrehozták a nyolcosztályos általános iskolát.

Budapest: a szegény iskolánövérék Patrona Hungariae leánygimnáziuma. 1950 szeptemberében nyitotta meg kapui, az állami hatóságok és a magyar püspöki kar között létrejött megállapodás alapján, mint négyosztályos leánygimnázium. Elhelyezést az Isteni Szeretet Leányai szerzetesnövérék korábbi, Knézits utcai, 1948-ban államosított Patrona Hungariae Leánygimnáziumának épületében kapott.

(A befejező részt következő számunkban közöljük.)

Lapunk jubileumi számára érkezett szíves adományait hálással köszönjük.

A szerkesztőség

AZ EXSULTET SZÖVEGE ÉS DALLAMA

Az Exsultet FŐRÉSZÉT az a párbeszéd vezeti be, melyet az Egyház a szentségek és szentelmények kiszolgáltatásánál szokott alkalmazni: Emeljük fel szívünket — Fölemeltük az Úrhoz! Ez a párbeszéd figyelmeztet arra, hogy elménk és szívünk minden erejével hallgassuk a szózatot. De arra is rámutat, hogy az Exsultet főrésze nem csupán hirdetés, hanem szentelményszerű akció is. Felidézi mindazokat a tényezőket, melyek, e szent éjszakán működésbe lépnek majd, s mintha a liturgián belül kijelölné azt a *most*-ot, mely misztériumosan jelenbe hozza azt, ami volt, van és eljövendő: Krisztus Páskáját.

„Mert valóban méltó és igazságos . . . E formula jól mutatja, hogy az Egyház konzekrációs imáinak műfajába léptünk. Bár hatalmas távolság van a szentségek, különösen az Eucharisztia és a szentelményszerű liturgikus cselekmények között, a szentmise prefációjának földézése mégis közelebb visz minket e szöveg megértéséhez. A misében a „prefáció” — mint ma már köztudott — nem önálló rész, hanem annak az egybefüggő nagy ünnepélyes szózatnak („prex”-nek) megnyitása, mely egészen a záró dicsőítésig („Óáltala, Óvele . . .) terjed. A „Vere dignum” kezdetű szövegekben több közös elem van, bennük hálaadó, megemlékező, megvalósító és közbenjáró elemek egyesülnek. A megemlékezés azt jelenti, hogy a liturgikus cselekmény belső tartalmát teljesen, tiszteletre méltó pontossággal és nyelvi műgonddal fejezi ki bennük az Egyház. Mondhatjuk, hogy ezzel „tudatosítja” magában mindannyiszor azt az örök isteni tettet, melyből a liturgikus akció erejét meríti. Ez a tudatosítás ugyanakkor az ember teljes akarati és érzelmi megmozdulásával történik. Elfogódottan látjuk, mennyire ingyenes kegyelem ez az isteni tett (Hálaadás), s hogy mennyire az Isten szentsége nyilatkozott meg benne (Dicsőítés). Az elmúlt tett azonban képes jelenné válni és erejét közölni. Így lesz például a misében az áldozatról való megemlékezésből az áldozatbemutató szent akciója. Az újramegjelenülés pedig kegyelemforrássá válik, s kérés-közbenjáró szakaszok mintegy realkalmazzák a felidézett misztériumot a jelenlévők szűkebb és tágabb köreire.

Természetesen az Exsultet esetében csak tágabb értelemben beszélhetünk ilyen prefáció típusú tartalomról. Mindenesetre a megemlékező és hálaadó funkció benne egyértelmű; azok a szertartások, melyek a húsvéti gyertyát körülveszik — ha azokkal a szavakkal értelmezzük, melyeket a szerep közben kimond — mégis Krisztus húsvéti titkának sajátos itt-és-most megjelenülésére utalnak.

I. Mert valóban méltó és igazságos,
hogy a láthatatlan és mindenható Atya-Istent
és egyszülött Fiát is, a mi Urunkat, Jézus Krisztust
a szívnek és elmének minden erejével
s a hangnak szolgálatával zengjük.

Méltó elsősorban az Atyát magasztalni, aki bár a húsvéti eseményben láthatatlanul tevékenykedik, mindenhatóságát világosan megmutatta Fia feltámadása által (ezért mondja az Introitusban Krisztus az Atyának: „reám tetted a kezdet”). És méltó dicsőíteni Krisztust, a győzelmet szerző nagy Királyt. Mégpedig liturgikus magasztalással, tehát a külső és belső ember minden képességével: a szív

és elme minden erejével, de ugyanakkor a hangot, a torkot és hangszálakat, a test szerveit és mozgásait is mintegy reászentelve a dicsőítés szolgálatára.

II. Ő lerotta helyettünk az örök Atyának Adám adósságát,
s az ösbűnnek adóslevelét letörölte szentséges vérével.

E mondatok világossá teszik, hogy Húsvét éjszakáján nemcsak a Feltámadást ünnepeljük, hanem a halált és feltámadást egybefoglalva, vagyis a teljes húsvéti misztériumot. E halál maga is Győzelem! Húsvétkor lett ugyan nyilvánvalóvá ez a győzelem, de a Sátánon aratott diadal már a Nagypéntekben jelen van. Azok az isteni tettek, melyekért most halát ad az Egyház, azzal kezdődtek, hogy Krisztus a keresztfán „lerotta helyettünk az örök Atyának Adám adósságát”, s az ösbűnnek adóslevelét „letörölte szentséges vérével”. Az Exsultet itt a Kolosszei levél 2,14. versére utal, mégpedig úgy, hogy a képet minden ízében következetesen kidolgozza. Adám adósságot hozott ránk, ezt törleszteni nem voltunk képesek — Krisztus „lerotta” helyettünk az adósságot. Az adósságról készült adósságlevél írását csak *letörölni* lehet, s erre szolgált „szentséges vére”.

III. Mert ime, most vannak itt a húsvéti ünnepek,
midőn leöletik amaz igazi bárány,
kinek vére megszentelő jel a hívő léleknek ajtaján.

Ez kulcsmondat az Exsultet-szövegében. Nem azt mondja ugyanis: most érkezünk el a húsvét megünnepléséhez, vagy: most kell visszaemlékeznünk húsvét eseményeire. Az egybegyűlt hívők számára akkor lesz teljes hatású és hiteles az ünneplés, ha úgy tekintik, mint jelenben lefolyó eseményt. Most vannak itt a húsvéti ünnepek. Egy hónapja még a nagybőjt egyiptomi rabszolgaságában sinylődünk, minap még a bűn miatt rommá lett szent várost, az emberiség pusztulását, ezt a „massa damnata”-t sirattuk, de *most* itt vannak a húsvéti ünnepek. Festa Paschalia, hiszen ez a húsvét nem egy nap, hanem nagypéntek és húsvét egybefogott titka. Sőt ez a húsvét rögtön kettő: az Ószövetség és az Újszövetség húsvétja azonosul. Az ószövetségi húsvét előkép is. De az is *ennek* az éjszakának eseménye, illik azért is halát adni. Ez a világtörténelem legsűrűbb három napja. Ez a Húsvét ugyanaz, mint amelyen az igazi Bárány fölládoztatott; mely romlást és feltámadást hozott; mely elválasztotta Isten fiait a világ fiaitól; mely a tisztító vizen át a Szövetség útjára vezette Izraelt és az új Izraelt.

A két húsvét valójában egy: ugyanannak az isteni Cselekvőnek egymásrautaló, összetartozó kettős cselekedete, ugyanannak az üdvörtönetnek együtt ünnepelt két állomása. A leölt Bárány vére mint szent jel fénylett Izrael fiainak háza kapuja fölött, hogy a Romlástól megmentse őket. Így tesz ma, a keresztség éjszakáján véres jelet, pecsétet Krisztus a hívők szívének ajtajára. Ez a jel egyszerre negatív és pozitív jelentésű: Szabadulás és Megszentelés, mint a keresztség is: alámerülés és feljövét, ellene-mondás és önátadás-elfogadás, halál a bűnnek és élet Istennek. E vér a keresztségben eltörölhetően pecsété lett, mely lefoglalta Isten számára övéit. E pecsétnek, szent jelnek következménye a kiválasztás, és nem választott nép az, mely nem vált el — bizonyos értelemben — a nem választottaktól (vö. Exsultet 6. vers).

IV. Ime az éjszaka, melyen te, Urunk,
kivezeted atyáinkat, Izrael fiait Egyiptomból,
majd száraz lábbal a Vörös-Tengeren átvitted őket.

V. Ez tehát az az éjszaka, mely a bűnök söféségét eloszlatta
a tüzoszlop világossága által.

Izrael életének ez a legdöntőbb eseménye ezen az éjszakán azonosul az új kiválasztással, lefoglalással és elkülönítéssel. Kegyes és kegyetlen esemény ez: átmenni a Vörös Tengeren, a keresztség vizén. Olyan, mint egykor Ábrahám ki-

szólítása volt a káld Úr-városból, otthagyni mindent a szólító Isten kedvéért. Átlépés ez a világi bizonyosságból a keresztény bizonytalanságba, „insecuritas christiana“-ba. Az éjszaka sötétségének szétoszlatására egyetlen jelet kapott Izrael: a vezérlő Isten jelét a tűzoszlopban. Ezt jeleníti meg most a hívők szeme előtt a húsvéti Gyertya-oszlop is. Lehet-e hatékonyabb elfogadása e szent bizonytalanságnak és mélyebb meggyökereztetése az elkötelezettségnek, mint az, hogy *hálaadó* énekünkben emlékezünk meg róla?

VI. Ez az az éjszaka, mely ma szerte az egész világon
a Krisztus-hívőket a világ tévelygéseitől és a bűnök
homályától elválasztván
a kegyelemnek átadja, s a szentségbe kapcsolja őket.

Folytatódik a negatív és pozitív hatás, az elválasztás és magához kapcsolás párhuzamos ábrázolása. A húsvét éjszakai templom beszédes jele ennek a folyamatnak. A templomfalakon kívül ott a sötétségbe borult vagy álfényekkel magát bolondító világ. A falak körülölelik a benne lévőket. Egy gyertya fénykörébe vontak azokat, akik oda akartak lépni. E gyertya fényhatára eléri a templomfalakat, de a fal elhatárolja e fényt a körülötte lévő sötét világtól. A Krisztus-hívők a gyertya fénykörében állnak, elkülönítve a falakon kívüli tévelygésektől és a bűnhomálytól. Valamitől elszakítva, de valamihez — mindennél drágábbhoz: a kegyelemhez, a szentséghez — hozzákapcsolva. Nem ők maguk lesznek-e majd fényé „extra muros” — a falakon kívül?

VII. És ez az az éjszaka, melyen széttörve a halál bilincseit
Krisztus az alvilágból mint győztes tér vissza.

Az előző mondatok az első húsvét mozzanatait (bárány, vér az ajtófejfán, Vörösten, tűzoszlop, elválasztás, kiválasztás, lefoglalás, Sina) azonosították az új húsvét misztériumaival, együttesen adva hálát mindkét Húsvétért. Most a megváltás titkát a feltámadás fényében látva ábrázolja a szöveg, hiszen „ez az az éjszaka, melyen Krisztus az alvilágból mint győztes tér vissza”. Az ősi keresztény ikonográfia Krisztus húsvéti győzelmét gyakran ábrázolta úgy, hogy az Úr alászáll a poklokra, annak kapuját összetöri, Ádámot-Évát kézen fogva „mint győztes” tér vissza. Ez tehát Krisztusnak, a Nap-Hősnek hatalmas pályája, útjának legmélyebb, s egyúttal legmagasabbra hágó pontja, ahogy ezt már Ambrosius ünnepelte híres himnuszának strófájában: „Megindul Atyja székítől, s Atyjához ismét visszatér, bejárva poklok mélyeit, föl, az isteni trónusig”. A középkorban minden húsvéti körmeneten elénekelték ezt a szép éneklet: „Midőn a dicsőség Királya, Krisztus belépett az alvilágba, hogy legyőzze azt, s az angyali kórus az ő színe előtt az ősi kapukat felnyitotta, az őszövetségi szenetek serege, kiket fogságban tartott a halál, siró hangon így kiáltott: Eljöttél végre, te vágya-vágyott, akire a sötétségben vágyakoztunk, hogy kivezess ezen az éjszakán a börtönből a bilincsbe verteket! Téged szólítottak a mi sóhajaink! Teutánad kívánkoztak bőséges siralmaink! Te voltál reménység a reményvesztetteknek, s nagy-nagy vigaszunk a gyötrelmek között!”

VIII. Mert mit ért volna nekünk megszületnünk,
ha a megváltás nem ér el minket!

Húsvétkor megváltásunk titkát együtt ünnepeljük a feltámadás tényével. A liturgia a megváltás rendjét mindig a teremtés rendjével hozza párhuzamba. Ugyanaz az isteni erő, mely a teremtésben megnyilatkozott, még nagyobb hatalomban mutatkozik meg a megváltás láthatatlan, lelki művében. Ezért olvastatja az Egyház húsvét éjszakáján, a keresztelek kiszolgáltatása előtt a Szentírás első fejezetét, a teremtéstörténetet. Az Exsultet azonban ehhez még egy gondolatot

hozzáad: egy és ugyanaz a teremtő és megváltó Isten, de nem ugyanaz a teremtetten és a megváltott ember.

A teremtés számunkra értelmetlen lenne a megváltás nélkül. A csak-emberi, a csak-természetes lét síkján naponta átéljük életünk értelmetlenségét, ezért menekszik az ember annyi pótcselekvésbe, ál-értelmezésbe. A megváltás adja tehát létünk valódi értelmét.

IX. Ó, mily csodálatra méltó,
hogy atyai jóságod így lehajlik hozzánk!

„O mira circa nos pietatis dignatio"! Nehezen fordítható latin kifejezés. A *pietas* az az érzület (kegyelet), mellyel a gyermek fordul szülei felé, s a szülő gyermekei felé, a polgár hazája felé, s a haza polgárai felé, az ember Isten felé és Isten az ember felé. A szó itt nyilvánvalóan Isten atyai jóságára vonatkozik. A *pietatis dignatio* kifejezés genitivus subjectivusnak értelmezendő: ez a *dignatio* Isten atyai gondoskodásából ered, Isten mint Atya cselekszik e „*dignatio*”-ban. A *dignatio* pedig azt jelenti: nem átalította, nem tartotta magához méltatlannak, hogy az ember javára cselekedjék. Szemünk előtt még mindig ez a jelenet áll: Krisztus a keresztfán szerzett megváltást *méltóztatott* elvinni a megváltatlanokhoz, az egész emberi nemhez, hogy ezzel az Atya akaratát teljesítse. Így „hajlik le” az elesett emberhez Isten atyai jósága.

X. Ó, mily fölbecsülhetetlen a szeretetnek kedvezése:
hogy kiválsd a szolgát, kiszolgáltattad saját Fiadat érte!

„Inaestimabilis dilectio caritatis"! A *dilectio* szót gyakran egyszerűen szeretetnek fordítjuk. Így persze érthetetlen lenne, miért kapcsolódik hozzá a *caritas*. A *diligo* (tulajdonképpen: dis-lego) ige első értelme azonban ez: többek közül kiválaszt, kiszemel, a tárgy iránti becsülésből kedvel. Ha nem lenne a szó rossz csengésű, azt mondhatnánk: részrehajlóan jár el valakinek érdekében. A kiválasztás-gondolat, mint látjuk, végighalad az egész szövegen. Izraelt, kedves gyermekét ugyanígy „szemelte ki” magának, hogy minden népek közül magához emelje. Ez a „kedvezés” emelte föl az új Izraelt is. És miért tette? Mi volt mozgatóereje? Semmi más, mint Isten ingyenes kegyelme, szeretete. Ezért „*caritatis dilectio*” (ismét genitivus subjectivus). Milyen szép lenne, ha a mai — kissé fagyos — egyházi gondolkodás nem tiltaná, hogy a *caritas*-t szerelemnek fordítsuk! Hiszen Isten az Ószövetségben nem győzte elégszer ismételni: egy szerelmes férfi szerelmével aggódik Izrael sorsa iránt. Ez a legnagyobb emberi szeretettel összemérhető, sőt azt meghaladó (*inaestimabilis* = fölmérhetetlen) szerelem, mely Istent erre a kedvezésre indítja: „hogy kiválsd a szolgát, kiszolgáltattad saját Fiadat érte”, hogy így legyen a szolga is fogadott fiúvá. Miben mutatkozott meg tehát „szerelmednek kedvezése”? Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta érte (*Jn* 3,16.).

XI. Ó, Ádámnak valóban szükséges vétke —,
mert Krisztus halála lett eltörlője annak!

XII. Ó, áldás-termő vétek,
melyhez ilyen és ily nagy megváltó illet!

Ez az a két vers, mely ebben a felfokozott, szinte extatikus pillanatban az Egyház ajkára toltul, s oly botrányosnak látszott, hogy a középkor századaiban kihagyták az Exsultetből. Ádám vétke szükséges és áldás-termő?

A megváltás közvetlen okozója Ádám vétke volt. S „mit ért volna megszületnünk” a megváltás nélkül?! Természetesen minden költőileg felfokozott szót jól kell értenünk, ha nem csupán költői, hanem fogalmi jelentését is helyesen akarjuk felfogni. Nyelviileg a „*necessarium*” és a „*felix*” szavak kívánnak pontos magyarázatot. A filológusok megállapítása szerint a *necessarium* nemcsak szük-

ségest, hanem haszonra fordulót (utile) is jelent. Ádám vétke tehát annyiban volt „szükséges”, hogy Isten — aki a rosszat is jóra tudja fordítani, aki a bűn eláradására a kegyelem szerfölötti kiárasztásával válaszolt (vö. Róm 5,20.) — így döntötte el a megváltás rendjét. Előre figyelembe véve Ádám vétkét, örök időktől fogva elhatározta, hogy elküldi Fiát. Ennyiben „szükséges” is Ádám vétke, nem abszolút értelemben, hanem Isten üdvösségtervével összefüggésben.

Hasonlóképpen félrevezető a „felix” culpa eddig általános „boldog véték” fordítása. A *felix* elsődleges értelme ugyanis: termékeny, bőventermő, áldáshozó. (Szótöve azonos a *femina* = asszony szótövével.) Átvitt értelemben: boldogságszerző, boldog. Tehát Ádám vétke — mind a kísértőnek, mind az elkövetőnek akarata ellenére — áldáshozónak, kegyelemtermőnek bizonyult, s így az ember többet kapott Krisztus által, mint amit elvesztett Ádám által, hogy ebben is megdicsőüljön Isten nagysága és szeretete.

XIII. Ó, valóban boldog éjszaka,
mely csak maga volt méltó tudni az időt és az órát,
melyben Krisztus az alvilágból feltámadt!

XIV. Ez az az éjszaka, melyről az Írás mondja:

„Amaz éjszaka fénylik, mint a nappal,
s az éj világosság lesz majd nékem,
mely gyönyörűséget áraszt!”

XV. Hiszen ebből az éjszakából megszentelő erő árad,
mely elűzi a bűnöket, lemossa a vétkeket,
a bukottak az ártatlanságot,
s a szomorkodónak a vidámságot visszaadja.

XVI. A gyűlölséget távolúzi, egyetértést közvetít,
s a hatalmakat meghajlásra készíti.

E versek ráirányítják figyelmünket magára e szent éjszakára. Eddig úgy tűnt, az éjszaka csak véletlenszerű ideje, passzív időkategóriája volt húsvétnek. Itt aktív tényezőként lép föl: megtudja a feltámadás óráját, fényt áraszt, megszentelő erővel rendelkezik, sokféle áldást termel ki magából.

Természetesen az éjszakának nem tulajdonít a liturgia valamiféle panteisztikus szellemi erőt. Isten azonban nem véletlenül választotta ki Krisztus születésének és feltámadásának napszakául. Az idők, a napszakok az ember életének meghatározó tényezői, s szinte tudatunktól függetlenül, a vegetatívákon keresztül hatnak ránk. Már természetes szinten is telve vannak az ember gondolatait, hangulatát meghatározó tartalmakkal. Gondoljunk csak a költészet számos fordulataira a hajnal, az este, az éjszaka hatásairól. A versek is, mihelyt a napszakok és az ember kapcsolatát felidézik, máris megszemélyesítik, megszólítják, második személybe teszik az estét, hajnalt. Isten a természetfölötti közvetítésében is felhasználja az önmaga által teremtett időt. A zsolozsma-himnuszok telve vannak azokkal a gondolatokkal, melyek a napszakoknak a teremtés által nekik adott tulajdonságait idézik fel, s a lelki ember életében játszott szerepükre vezetnek át. Ismét a teremtés és megváltás egymásrautaló jelrendszerével van tehát dolgunk. Ahogy az anyagi valók, tárgyak, Isten akaratából szentelményi vagy éppen szentségi erőt nyerhetnek, ugyanúgy a napszakoknak is adhat olykor konkrét szerepet Isten a kegyelemkövetésben. Így maga a napszak, itt a húsvétéjszaka is szinte szentelményi jellé válik.

Ez azonnal érthetővé teszi, hogy amikor az egyház anyai gondoskodással — a megromlott szokásokat kijavítva — visszaadta a húsvét-vigília szertartásának éjszakai időpontját, nem rubricista intézkedést tett, sőt nem is felületes hangulati elemet akart bevinni a liturgiába, hanem újra hatékonyan akart tenni egy liturgikus jelet. Krisztus azzal, hogy éppen az éjszaka—hajnal határát választotta ki feltámadásának idejéül, ténylegesen misztériumos erőt bízott a húsvét éjszakára. Olyasféle ez, mint Jézus keresztelésének értelmezése az öskeresztény liturgiában: Krisztus belemerülvén a vízbe, megszentelő erőt közölt azzal. Krisztus most

is „belemerült” az éjszakába, s feltámadásával isteni erőt juttatott neki. Amennyiben a víznek a keresztségben aktív erőt tulajdonítunk, hasonlóképpen jogosan beszélhetünk ennek az éjszakának megszentelő erejéről („consecratio noctis”). Természetesen csak úgy, hogy az éjszaka nem önmagában, hanem az Egyház liturgikus tevékenysége által kapja meg áldásait. Ezért kellene a magyar egyháznak is gondolkodnia azon, hogyan lehetne visszaállítani a húsvétéjszakai ünnepelést.

Az Exsultetben a szövegszerkezet az egyház szentelési imáinak teológiailag megalapozott rendjét követi: megszólítás, a szentelés hatékonyságát biztosító isteni tettek felsorolása, a szentelési akció, majd a kérések előadása. Így adta elő az Exsultet is azokat az eseményeket, melyeknek nem mi, hanem Isten volt cselekvő alanya, s amelyeknek erejére az actio támaszkodik. Maga az actio a Gyertya összpontosul, melynek dicséretét ígérte a bevezetés, de mind ez idáig egy szót sem szolt róla a szöveg. Ott áll a Gyertya a templom közepén, a figyelem középpontjában, de csak néma jel. Nem tudjuk, mi a szerepe, s nem is tudhattuk még mindaddig, míg a misztériumot — a történelemben megvalósult isteni tettet — nem láttuk tisztán. Most, hogy e titkot kifejtette a szöveg, szereplővé válhat maga a Gyertya.

XVII. És azért ezen a kiváltságos éjszakán, ó szent Atyánk,
fogadd el, kérünk, a dicséret ez égő esteli áldozatát tőlünk,
melyet a méhek szorgosságával készített Gyertya ünnepi felajánlásával
— szolgálainak keze által —
megad neked a szentséges Egyház.

E Gyertya tehát mindenekelőtt úgy lép elénk, mint „offera”, mint fölajánlott adomány, sőt „égi esteli áldozat”. Ez első pillanatra meglepő, hiszen mi a húsvéti gyertyát a feltámadt Krisztus szimbólumaként szoktuk emlegetni. Itt azonban világosan a gyertya ünnepi felajánlásáról van szó, méghozzá az Egyház felajánlott áldozatáról, melyet papi szolgálainak keze által nyújt az Atyának. Az „égi esteli áldozat” kifejezés nyilvánvalóan az öszövétségi esti áldozat folytatására utal. A „dicséret áldozata” kifejezés pedig arra, hogy az Egyház dicsőítő lelkületének kifejezője a gyertya. Az egyházi írók a kultikus imádságot is egyfajta áldozatnak tekintik. „Bizonyos értelemben az imádság, mint sacrificium laudis, sacrificium labiorum, hostia laudis, fructus labiorum (a dicsőítés áldozata, az ajkak áldozata, dicsérő felajánlás, az ajkak gyümölcse) áldozatnak nevezhető — mondja a liturgia egyik legjobb ismerője, Suitbert Bäumer. A húsvét éjszakai felajánlásban tehát az Egyház megújult áldozati lelkületét a látható Gyertyában és a szerpap által megszólaltatott, hallható dicsőítésben jelezve nyújtja át az Atyának.

Ez a gondolat érthetővé teszi az Exsultet egyik leghíresebb részletét, a Méhek Dicséretét. Felajánlásunk látható tárgya a „méhek szorgosságával készített Gyertya”, mely fogyasztás nélkül ég, hiszen a méhkirálynő által készített anyag, az olvadó viasz táplálja (vö. a 20. verssel).

A méhekre való hivatkozás ugyanazt jelenti, mint a misében a felajánlott adományok kenyér és szőlő voltára utalás, ezek a „föld termései”. A Gyertyában a természet is megjelenik hódolatával Isten előtt. Tanulságos a méhkirálynőre való hivatkozás is. Ahogy az antik természetismeretek szerint a méhek munkája csak a méhkirálynő átalakító tevékenységével lesz értékessé, „e drága lámpás anyagává”, úgy a hívek egyéni felajánlása, önmaguk feláldozása az Anyaszentegyház szolgálata által teljesítheti rendeltetését.

XVIII. Am tudjuk immár, hogy mit hirdet ez a fényoszlop,
melyet Istennek tiszteletére a pirosuló tűz lángra gyújtott.

XIX. És e láng, hogyha sokféle osztjuk is,
meg nem fogyatkozik e szétosztás által.

XX. Mert táplálja ezt az olvadó viasz,
melyet e drága lámpásnak anyagául a méhek királynője készített.
XXI. Ó, valóban boldog éjszaka,
melyben egyesül a földivel a mennyei,
s az emberivel az, mi isteni!

A liturgikus „csere” (commercium) mindig úgy megy végbe, hogy az ember által felajánlott dolog maga lesz az isteni adományozás hordozója. Legvilágosabb ez ismét a misében: a mi kenyérünk és borunk lesz az isteni jelenlét és önajándékozás „színeivé”. Ugyanígy a Gyertya nemcsak a felajánlásnak kifejezője, hanem az isteni viszontadományé is. Ez természetesen nem mérhető össze a szentségi jelekkel, de mégis a húsvét éjszaka hatékony jele, s a vigília elején mintegy összefoglalóan jelzi azt, ami majd a keresztségi szertartásban és a vigília-misében sokkal teljesebben megvalósul.

Elsősorban: e gyertya jelzi a húsvétj fogyhatatlan kegyelmeit. Erre utal a 19. vers: a lángot sokfelé osztjuk, de az nem fogyatkozik. E kiosztás az isteni életnek, a kegyelemnek szétáradását mutatja be, azét a kegyelemét, mely végtelen forrásból jön, s ezért „meg nem fogyatkozik”. Ugyanerre a kegyelemközlésre utal a 21. vers is: ez az éjszaka „boldog”, vagyis „birtokló”. Birtoka a földi és mennyei, emberi és isteni egyesülése, az, amit egy szóval így hívnak: kegyelem, malaszt.

XXII. Most kérünk tehát, Urunk, téged,
hogy e Gyertya, melyet nevednek tiszteletére megszenteltünk,
hogy legyőzze ez éjnek árnyát,
maradjon is meg fogyhatatlan fényben!

XXIII. És elfogadván, mint jóillatú áldozatot tőlünk,
add, hogy világossága az égi fényekkel olvadjon egybe!

Szervesen kapcsolódik ide a kérések első sorozata. Először azt kérjük, hogy e gyertya maradjon meg fogyhatatlan fényben, s hogy miután elfogadásra talált Istennél, fénye olvadjon egybe az égi fényekkel. Mit jelent ez? Ismét összekapcsolódik a felajánlás és a viszontválasz mozzanata. Ha a Gyertyát — s benne az Egyház húsvéti felajánlását — Isten jó illatú áldozatként elfogadásra méltónak találja, akkor „átsorolja” e felajánlást a mennyei valóságba, hozzákapcsolja az embert azok seregéhez, akik Isten életének részesei. Ennek feltétele az, hogy a Gyertya maradjon meg „fogyhatatlan fényben”, vagyis hogy az Egyház (és a megkeresztelt) legyen hűséges ahhoz, amit ígért és kapott. Így látja már a fény-szimbolika értelmét Ambrosius is: az ünnep fényét nem nyelheti el semmi éj, ha fogyatlan hitben tündököl („nulla nox interpolet, fideque jugi luceat). Ez a fogyatkozás nélkül megőrzött fény „győzi tehát le az éjnek árnyát”.

XXIV. Fénylő lángját találja égve a Hajnalcsillag:

XXV. Az a Hajnalcsillag, ki nem ismer alkonyt,

XXVI. ki az alvilágból visszatérvén
derült fénnel fölragyogott az emberi nemnek.

A fény-szimbolika most éri el teljességét. Minden fény forrása és teljessége Krisztus. Az ő eljöveteleig kell a gyertya fényének fogyatkozás nélkül égnie. Ó a Hajnalcsillag (2Pt 1,19), akinek fölkelése az örök nappal virradását jelenti. Az égi városban ugyanis „nincs szűkség napra vagy holdra, hogy világosságot adjon, mert Isten ragyogása világítja meg azt, és szövétneke maga a Bárány”. (Jel 21,23). A húsvéti Gyertya valóban szimbóluma Krisztusnak is: az el nem múltó világosságnak ígérete a földi lét éjszakájának közepette („in caliginoso loco”, ahogy Péter apostol idézett levelében olvassuk). Felajánlás — kegyelmi élet — Krisztus jelenléte: ez a három összefonódva jelenik meg a felszentelt Gyertya alakjában.

XXVII. Most tehát, Urunk, arra kérünk téged,
 hogy minket, házad népét,
 a papságot és a neked szentelt hiveket
 N. pápánkkal és N. püspökünkkel együtt,
 és Szent N.-nek családját, itt egybegyűlt közösségünket,
 hazánkat és előljáróinkat
 — békés időket engedvén —
 a Húsvét szent örömeiben megőrizni méltóztassál.
 A mi Urunk, Jézus Krisztus, a te Fiad által,
 ki Veled él és uralkodik a Szentlélekkel egységben,
 Isten, mindörökkön örökké. Amen.

A műfaj szabályai szerint most azok megnevezése van hátra, akikre a felidézett áldásoknak ki kell áradnia. A közelmúltban átalakított Exsultet-szövegből e szép rész kimaradt, bizonyára a „Benedictio Cerei” hirdető funkciójának megerősödésével — és áldó funkciójának elhomályosodásával — összefüggésben. Ha azonban az Exsultetet eredeti jellegének megfelelően a húsvéti kegyelemközlés előképszerű megvalósításának is tekintjük, nagyon is helyén való, hogy az ének a húsvéti örömekbe — kérés formájában — bevonja az egész Egyházat: a pápát és püspököket, a papságot és az egész Istennek szentelt népet, különösképpen pedig a jelenlévő közösséget, melyet a szokás a templom védőszentjének családjaként említ. A tervezet szerint e kérő rész Magyarországon — ad libitum befejezőként — mondható lenne.

Az Exsultet dallama

Az antik ember számára elképzelhetetlen volt, hogy közösségi érvényű, fontos szöveg prózában szólaljon meg. A nagy teret betöltő *hallhatóság*, az üzenetet szolgáló *érthetőség*, a köznapni életszférát túllépő *ünnepélyesség* is megkívánta a jól tagolt, cizellált recitativó használatát. Tévednénk, ha azt állítanánk, hogy a mai ember — hangszórói ellenére — ne szorulna rá ugyanerre a segítségre, ha a szövegeket a felületes észlelésnél mélyebben és teljesebben akarja magába fogadni.

A recitáció nem szorítkozott egyetlen hang merev ismételtetésére vagy zárlatokkal való tagolására. A művészi prózának e zenei megfelelője megőrzi recitáló jellegét akkor is, ha mozgékonyabban követi a szöveg menetét, elsősorban grammatikáját, továbbá jelentésbeli mozzanatait. Az Exsultet dallama lényegében abba az ún. kantillációs típusba sorolható, melyet például a zsidó imagyakorlat elevenen tartott egészen napjainkig. A zsidó énekes (akár laikus is) képes a Bibliából bármely részletet felolvasni egy olyan mozgékony recitációval, mely több, mint recto tono szövegmondás, de mégsem igazán dallam abban az értelemben, hogy a zenei elem a szöveg elé nyomulna.

Az Exsultet hagyományos dallamai két fő típusba sorolhatók. Az ősi dél-itáliai (beneventán) ritus olyan alapmodellt használ, melyben minden sor *f*-zárlattal végződik, a sorok hangkészlete pedig *f—g—á—b—c—d* hangokra terjed ki. E tónus diszes, több hangos ékítményekkel látja el a recitativó gerincet. Az Exsultet beneventumi szövegét és dallamát Dom Hesbert adta ki és elemezte a *Paleographie Musicale XIV.* kötetében.

Az Exsultet másik dallama számos variánsban jelentkezik a középkori Európában. Egységesek azonban e változatok abban, hogy a bevezetéshez és a főszakaszhoz eltérő tónust adnak. A bevezetés egy *c* recitáció hangról *á* vagy *g* sorzáró hangokra esztekedik, a mondatokat pedig egy *s*zext hangközzel mélyebben, *e* hangon zárja. A főszakasz egy régebbi típusú prefáció dallam, recitációs hangja általában nem a *c*-n van, mint az általunk megszokott mise-prefációkban, hanem az eredetibb *h*-hangon (ún. szubtonális recitáció). A mise-prefációnál mozgékonyabb recitálás, egyes kiemelt szövegrészeknél pedig nagyobb ékítő hangcsoportok jellemzik.

E második dallamfajtának egyik legszebb változata a középkori magyar (esztergomi) típus. A takarékoság és gazdagság olyan szerencsés egyensúlyát állítja elénk, mely egyébként is jellemző a középkori esztergomi liturgiára és gregoriánusra. A bevezetés látszólag egyszerűbb a külföldi változatoknál, de összehasonlítva olyan megragadó fenséget áraszt, mintha annak a bizonyos tuba salutarisnak, üdvösséget hirdető harsonának lenne zenei képe. A prefáció rész viszont jól tagolt, a szöveg egyes részeinél finom eszközökkel is nagy hatású kiemeléseket alkalmazó recitativ. Az esztergomi Exsultet-változat megjelent az Esztergomi Missale Notatum facsimile kiadásában (Musicalia Danubiana I., 186—190. old.), hanglemezre pedig a Húsvét Hírnöke című Hungaroton-kiadványon jelent meg.

Az elterjedt Exsultet-változatcsaládnak néhány különleges ága is kialakult. Egyik például csak a felső kistercet használta, az é-re való leereszkedés nélkül (pl. ciszterciek). Egy másik, ritka és nem éppen szerencsés verzió volt a ferenceseké, melyet a Tridenti Zsinat utáni liturgiai rendezés is alapul vett, s kötelezővé tett az egész Egyházban: Ma ezt ismeri egyetlen Exsultet-dallamként a még latinul tudó idősebb papi nemzedék. E „tridentin” dallamtónus jellegzetessége, hogy az „et pro tanti regis victoria” szakasznál (és később a megfelelő helyeken) egy lefelé haladó, majd visszakanyarodó skálamenetet alkalmaz. Ennek az Exsultet-változatnak magyarított dallama szerepel az Olvasmányok Könyvének függelékében.

A Népénektár Reformbizottság az OLT püspök-elnökétől kapott megbízás alapján kidolgozta az Exsultet új fordítását. Zenei megvalósítás tekintetében három lehetőséget adott. Megtartotta — főként az idősebb papi nemzedékre való tekintettel — a tridentin verziót is. A magyar hagyományok ápolása kedvéért és kiemelkedő szépsége miatt fölleveníti az esztergomi dallamot. Végül ad egy egészen egyszerű dallamot is (a bevezetéshez egy könnyű 4. tónusú zsoltártónust, a főszakaszhoz pedig a miséből jól ismert prefáció-dallamot), hogy olyan helyeken, ahol sem a pap vagy szerep, sem egy megfelelő énekes nem tudja elnevelni az Exsultet saját dallamát, a gyengébb zenei képességekkel bíró pap is megszólalathassa. Mert az eddig mondottak alapján úgy véljük, nyilvánvaló, hogy az egyszerű dallamon recitált Exsultet is méltóbb az alkalomhoz és a szöveghez, mint a prózai mondás. Itt jegyezzük meg, hogy újabb egyházi rendelkezés lehetővé teszi, hogy ha a papnak vagy szerepnek nehézségei vannak az énekléssel, laikus (felszenteletlen) énekest is megbizhassanak előadásával. E rendelkezés nyilván összefügg azzal, hogy a tétel benedictus jellege háttérbe szorult a hirdető funkció javára.

Irodalom: *Blume, Cl.* Exsultet jam angelica turba. Lexikon für Theologie und Kirche 3 (1931), col 918—9.; *Casel, O.* Der österliche Lichtgesang der Kirche. Liturgische Zeitschrift IV (1931), 185.; *Avery, M.* The Exultet rolls of South Italy. Princeton, 1936.; *Douteil, H.* — *Vongrey, F.* Exultet-Rolle. Graz, 1975.; *Fischer, B.* Ambrosius der Verfasser der österlichen Exsultet? Archiv für Liturgiewissenschaft 2. Regensburg, 1952, 61—74.; *M. Huglo* L'auteur de l'Exultet pascal, Vigiliae christianae 7 (1953), 79—88.; *Hammerstein, R.* Tuba intonet salutaris. Acta Musicologica 31 (1959), 109—129.; *Mohrmann, Chr.* Exsultent divina mysteria. Ephemerides Liturgicae 66 (1952), 274—281.; *Stäblein, Br.* Ex(s)ultet. Musik im Geschichte und Gegenwart 3 (1954), col. 1673—76.; *Huglo, M.* Exultet. The new Grove Dictionary of Music and Musicians. 6 (1980), 334—336.; *Mocquereau, A.* Les cursus planus, tardus et velox dans le differentes chants du Praeconium Paschale. Paleographie Musicale IV. 171—196.; *Hesbert, R. J.* Le tradition Bénéventaine — L'Exsultet. Paleographie Musicale XIV. 375—424.; *Wagner, P.* Einführung in die Gregorianischen Melodien III (1921), 228—235.

Hibalgazítás: A cikk első részében a 334. lap közepén közölt versrészlet első sora helyesen: És vigadjon a mi Anyánk, az egyház is ...

A SZENT JOBB TISZTELETÉNEK KEZDETE

Szent István koronájának eredetéhez hasonlóan a mai napig vita tárgya Szent Jobbjá megtalálásának, épségben való fennmaradásának, valamint tisztelete kezdetének kérdése. Ezekre próbál választ adni a jelen dolgozat.

1. Szent Jobb megtalálásáról

a legelső tudósítás a XII. század elején írt Hartvik-legendában olvasható. A legenda elmondja, hogy amikor Szent István sírját Szent László 1083. augusztus 20-án kinyitatta s onnan a csontokat kivéve, azokat oltárra helyeztette, a szent uralkodó jobb kezére húzott gyűrűjét nem találták meg a talajvízzel borított koporsóban, mert épségben maradt jobb kezével együtt egy fehér ruhás ifjú alakjában megjelent földöntúli lény magához vette, és a Katapán nemzetségből származó Merkur nevű szerzetesnek azzal az utasítással adta át, hogy amíg erre Istvántól intést nem kap, az ereklyét gondosan őrizze.¹

Néhány középkori író kivételével a történészek a Hartvik-legendát állítását kétségbe vonják, és az igazságot a szentjobbi apátság levéltárából származó oklevélkivonatra támaszkodva próbálják kideríteni.² III. István (1162—1172) királynak a szentjobbi apátság kiváltságait 1169 körül megerősítő oklevele arról tudósít, hogy Szent István koporsójának felnyitásakor a jobb kezét Katapán fehérvári prépost apja, Merkur lopva elvitte, majd később visszaadta. Szent László, miután tudomást szerzett az ereklye hollétéről, elrendelte, hogy a Merkur által őrzett helyen a Szent Szűz tiszteletére monostort kell építeni.³

Amíg a Szent Jobb történetével foglalkozó történészek III. István oklevele alapján elfogadják, hogy az ereklye illegitim módon került a volt fehérvári örkanonok, majd szerzetessé lett Merkur birtokába, addig annak eldöntésében véleményeik különböznek, vajon Merkur mi módon s mikor szerezte meg István királyunk jobbját és az miért maradt meg épségben.

Fraknói Vilmos az 1083 után íródott Szent István kisebb legendájára hivatkozva úgy gondolja, hogy az ereklyét Merkur fia, Katapán fehérvári prépost vette ki jogtalanul abból az ezüsttartóból, amelybe Szent László helyeztette első királyunk földi maradványait.⁴

Fraknói csak a Szent Jobb eltűnésének körülményeivel foglalkozik, arról azonban nem szól semmit, vajon a jobb kéz hogyan maradt meg épségben. Ez utóbbinak megmagyarázására többen állítottak föl elméletet, melyek közül a legérdekesebbet, Györffy Györgyét ismertetjük. Györffy elméletének alapja Szent István holttestének két alkalommal történt eltemetése. A földi maradványokat először a székesfehérvári bazilika közepén elhelyezett szarkofágba tették. Innen azonban — mivel a szent uralkodó halála utáni zavaros időkben a királysírt a kifosztás és meggyalázás veszélye fenyegette — a fehérvári kanonokok a bebalzsamozottan eltemetett s mumifikálódott holttestet kiemelték, és egy erre a célra a bazilika közepén készített kősrba helyezték. A kriptaszerű sírt és kőkoporsót a régészek 1970-ben a bazilika közepén megtalálták. Györffy szerint 1061 körül történt a második temetés és ennek kapcsán „a jobb kar leválasztása. A szent jobb ereklyeként a káptalani kincstárba került, melynek őre a gazdag bihari családból származó Merkur volt... Merkur a szent jobbot »ellopta«, és saját csa-

ládi monostorában, Biharban helyezte el".⁵ Amikor 1083-ban Szent László a föld alatti, vízzel borított sírból Szent István csontjait kivette, a jobb kar, mivel azt Merkur már jóval előbb eltulajdonította, nem találta meg. Az ereklyeszerzés szándékával végrehajtott lopás következtében nem került a jobb kar a föld alatti s később vízzel megtelt sírba, és emiatt menekült meg az enyészettől.

Az igen tetszetős elméletet az teszi vitathatóvá, hogy ellentétben áll a Hartvik-legenda és III. István oklevelének azzal az egyöntetű állításával, mely szerint a jobb kéz Szent István testi maradványainak felemeltetése alkalmával és nem előbb tűnt el, mégpedig az írásos források által többféle változatot megengedő körülmény közepette. Vagy úgy, hogy azt a sír felnyitása és a csontoknak a talajvízzel telt koporsóból való kiemelése közben, vagy úgy, hogy az ezüstartóba zárt csontoknak oltárra helyezése után maga Merkur vagy egy általa megbízott valaki (pl. a Hartvik-legenda fehér ruhás ifjúja) a fehérvári prépost segítségével eltulajdonította.

Ha pedig ilyen vagy hasonló körülmény közepette került az ereklye Merkur birtokába, akkor — ha nagyobb hitelt adunk a korabeli írásos dokumentumoknak, mint a későbbi elméleteknek — nem zárhatjuk ki annak lehetőségét sem, hogy a Szent Jobb valamilyen rendkívüli, előttünk egyelőre ismeretlen természetes vagy természetfeletti tényezők hatására maradt meg épségben.

2. A Szent Jobb tiszteletének megindulása

A Szent Jobb épségben való fennmaradását magyarázó változatok közül bármelyiket fogadjuk is el, tény, hogy első szent királyunk jobbja megmenekült az enyészettől, és Szent László az ereklye megtalálásának helyén apátságot alapított, annak épületét fából felépíttette, az apátságot gazdag javadalmakkal ellátta, majd halálos ágyán megbízta Álmos herceget, hogy kőből emeljen méltó hajlékot a Szent Jobb számára.⁶ A Berettyó partján emelt monostor körül kialakult község neve Szentjobb, románul Siniob.

Szent László az ereklye befogadására szolgáló monostor felépítésével egyidejűleg arról is gondoskodott, hogy az apátság tulajdonképpeni alapja, a szent ereklye díszes tartóba kerüljön, s abban őrizték az apátsági templom oltárán.

Jóllehet az ereklyetartó nem maradt ránk s források sem említik, ennek Szent László által való elkészítését a világegyházban és hazánkban érvényben levő szokások és előírások miatt szükségszerűen fel kell tételeznünk. Azon ereklyék számára, melyeket nem az oltár asztalában helyeztek el, hogy fölötte mutassák be a szentmisét, hanem amelyeket köztisztelet céljából az oltárra kihelyeztek, körmenetekben körülhordoztak, béke- és szövetségkötésekhez, eskütelekhez stb. előhoztak, már a IV. században különböző formájú díszes ereklyetartókat készítettek. A XI. századtól ezeknek gyakran olyan külső formát adtak, amelyből fel lehetett ismerni, hogy a test melyik részét őrzik benne. Így voltak fej, kéz, ujj, lábszár stb. alakú ereklyetartók. Az egyházi előírások megkövetelték, hogy a nyilvános tiszteletre kített ereklyéknek mindig ereklyetartóba zárva kell lenniük.⁷

Ennek a szokásnak és egyházi parancsnak megfelelően Szent László — mint ezt Szent István kisebb legendája elmondja — a szent király földi maradványait díszes ezüstartóba zárta s a fehérvári bazilika oltárára helyezte. Nem sokkal később Szent István koponyája számára külön fejereklyetartó készült. Nem férhet kétség ahhoz, hogy a Szent Jobb számára László király olyan ereklyetartót készített, amelyik külső formájával jelezte, hogy a szent király testének melyik részét foglalja magába.

A Szent Jobb ereklyetartójának alakjára a szentjobbi apátság hiteleshelyi pecsétjeiből következtethetünk. Ezek a pecsétetek — mint erre találón mutatott rá Ipolyi Arnold — a Szent László által készített ereklyetartó alakját őrizték és ábrázolták. Ha a pecsétetek bizonyos részletekben különböztek is egymástól, abban mind megegyeztek, hogy könyökben meghajlított, alsó karjával s keze fejével

felfelé emelkedő és áldást osztó kezét ábrázolnak. Eltérés csak a kéz körül alkalmazott tárgyakban (korona, pástortbot, királygyűrű s a csillagok száma) van.⁸

A pecséteken látható ereklyetartó kar alakja azt is bizonyítja, hogy az eredeti Szent Jobb ereklye nem csupán az 1771-ben hazánkba visszahozott s itt jelenleg is kegyelettel őrzött, ökölbe szorított kézfejből, hanem az egész jobb karból állott. Ezt támasztja alá, hogy az írásos dokumentumok Szent István jobbját dexterának mondják, magyarul jobbnak, illetve jognak, melynek jelentése a régi magyar nyelvben a jobbal volt egyenlő. A dextera, illetve magyarul jobb vagy jog az egész jobb kart jelentette. De a Hartvik-legendában olvasható manus dextera, jobb kéz is érthető az egész karra, mert a középkori latin nyelv a manus szóval éppúgy jelölte a kézhez tartozó kart, mint magát a kézfejét.⁹

Miután elkészült a fából épített monostor s a Szent Jobb ereklyetartója, Szent László a püspökök s az ország nagyjai kíséretében megjelent az apátságban, hogy az általa apáttá kinevezett Merkurt és bencés rendtársait bevezesse a monostor birtokába, a szent király jobbját pedig az új templom oltárára helyezve, azt népével együtt nyilvános tiszteletben részesítse.¹⁰

Ezzel az aktussal vette kezdetét a Szent Jobb nyilvános tisztelete, melynek megindulásakor Szent László minden bizonnyal ünnepnek nyilvánította május 30-át, azt a napot, amelyen az új monostor helyén az ereklyét Merkur birtokán megtalálta. Állításunknak csak látszólag mond ellent, hogy a Szent István teste felemeltetésének napját a kötelező ünnepek sorába iktató 1092-es szabolcsi zsinat nem tesz említést a Szent Jobb ünnepéről.¹¹ A hallgatás egyik oka, hogy a monostor és az ereklyetartó csak 1092 után készült el, a másik oka pedig, hogy a Szent Jobb ünnepe a XI. század végén még nem tartozott az országosan megült ünnepek közé. De ha azok közé nem is tartozott, magában a Szent Jobbot őrző monostorban, továbbá a Szent István többi ereklyéjét őrző fehérvári bazilikában biztosan ünnepnapnak számított a Szent Jobb megtalálásának napja. Azt a véleményt, hogy már Szent László elrendelte a Szent Jobb ünnepét, alátámasztja Laskai Osvát († 1511) ferences hittudós és író egyik beszéde, amelyben a következő olvasható: „Szent László, miután összehívta az ország püspökeit, elrendelte István király jobbja ünnepének megülését.”¹²

„Translatio dexterae S. Stephani”, „Szent István jobbjának áthelyezése” néven a Szent Jobb ünnepéről az első említés a XII. század végén összeállított s Praykódexnek nevezett sacramentarium naptárában található.¹³ Ebből a tényből Fraknói azt a következtetést vonta le, hogy az ünnepet csak III. István uralkodása idején hozták be, amikor az apátság kegyurának, Álmosnak Kálmán király által megparancsolt megvakítása (1113) s a királyi rangú monostornak nemzetiségivé való lefokozása után III. István 1163 körül az apátságot régi fényébe visszaállította, és itt a Székesfehérvárról visszavitetett Szent Jobb különös tiszteletnek örvendett.¹⁴ Attól eltekintve, hogy a Kálmán által Fehérvárra vitetett Szent Jobbot már II. Géza (1141–1162) visszaadta az apátságnak, az áthelyezés nem erre a XII. század közepe táján történte vonatkozik, hanem vagy a Szent László általi legelsőre, vagy az 1098-ban történte, amikor május 30-án Álmos herceg a kőből felépített új templom oltárára helyezte Szent István jobbját.

A Szent Jobb XI. század végén megindult tisztelete azóta 900 esztendőn keresztül folytatódott és tart a mai napig.

Jegyzetek: 1. Árpád-kori legendák és intelmek (A válogatás, bevezető tanulmány s a jegyzetek Érszegi Gézától, a fordításokat Érszegi, Csóka J. G., Kurcz A. és Szabó F. végezte.) Bp., 1983., 49–53.

2. Lásd a pálos monostorok okleveleinek Gyöngyösi Gergely († 1545) által összeállított Inventariuma. A szentjobbi apátság kiváltságait megerősítő III. István-féle oklevél szövegét közli: Simon M., Supplementum ad dissertationem Georgii Pray de Dextera S. Stephani... regis cum historia monasterii Szentjog, Vacii 1797., 93–98.

3. Simon, Supplementum . . . i. m. 93—94.
4. Fraknói V., A Szent Jobb, in: Századok 35 (1901) 888.
5. Györfly Gy., István király és műve, Bp., 1977., 389—390.
6. Simon., Supplementum . . . i. m. 93—94.
7. Lexikon für Theologie und Kirche, I—X., Freiburg² 1957—1965., VIII. 1213—1214., Bunyitay, V., A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig, I—II. Nagyvárad 1883., II. 323.
8. Ipolyi A., Magyar ereklyék, Pest, 1863. 48 sköv.
9. Fábián J., A Szent Jobb történetéből. Előadás a Szent István Társulat 1960. évi igazgató-választmányi ülésén. Kézirat, Budapest, 1960., 9.
10. Árpád-kori legendák . . . i. m. Hartvik-legenda 53., Bunyitay., A váradi püspökség története . . . i. m. 324.
11. Codex Iuris Hungarici seu Decretum Generale Incliti Regni Hungariae. Tomus Primus, Budae 1779. S. Ladislai Regis Decretorum Liber Primus . . . pagina 137.
12. Karsai G., Szent István király tisztelete, in: Emlékkönyv Szent István halálának 900. évfordulóján, I—III. Bp., 1938. III. 175.
13. Réthei Prikkel, M., A Pray-Codex, Bp., 1903. 6. és 18.
14. Fraknói., A Szent Jobb . . . i. m. 890.

Czesław Miłosz

Veni Creator

*Jöjj, Szentlélek Uristen,
hajlítsd meg (vagy ne hajlítsd meg) a füveket,
mutatkozz (vagy ne mutatkozz) lángnyelvként fejük fölött;
mikor a szénát kaszálják, vagy mikor tarlóhántásra indul a traktor
a diófaligetek völgyében, vagy mikor a hó
földre dönti a Sierra Nevada rokkant jegenyefenyőit.
Csupán ember vagyok, így hát látható jelre van szükségem,
hamar ráunok az absztrakció lépcsőfokait rakosgatni.
Nemegyszer kértem, Magad is tudod, hogy a templomi szobor
emelje föl kezét a kedvemért, egyszer, egyetlen egyszer.
De megértem, hogy a jel csak emberj lehet.
Ébressz föl hát egy embert, bárhol a földön
(ne engem, mert azért tudom, mi a tisztesség),
és engedd, hogy őt nézve Téged csodálhassalak.*

Bojtár Endre fordítása

NÉHÁNY SZÓ CZESŁAW MIŁOSZRÓL

Nehéz dolog bemutatni a magyar olvasónak az 1980-as irodalmi Nobel-díj kitüntetettjét. Miłosz így foglalja össze életútját: „Nem születtem Lengyelországban, nem nevelkedtem Lengyelországban, nem lakom Lengyelországban, de lengyelül irok. Talán ez nem is olyan rendkívüli, ha meggondoljuk, hogy a legnagyobb lengyel művész soha nem volt se Varsóban, se Krakkóban, és hogy Litvániát választotta Múzsájául.”

Akárcsak „a legnagyobb lengyel művész”, Mickiewicz, Miłosz is az akkor, 1911-ben Öroszországhoz tartozó Litvániában született, majd az 1923-as békeszerződés értelmében Lengyelországnak ítelt Vlnában-Vilniusban nevelkedett, és saját bevallása szerint mind a mai napig „legalábbis képzeletvilágában” hű maradt Litvániához. Vilna-Vilnius különleges város volt akkoriban, példája a kelet-európai történelem csapdáinak. A Litvánia kellős közepén fekvő várost 1920-ban Želigowski tábornok hírhedt csellel szerezte meg Lengyelországnak. Emiatt a két szomszédos állam között semmiféle kapcsolatot, még postai sem volt. Lengyelország 1938-ban (!) kénytelen volt Litvániát háborúval megfenyegetni, hogy az diplomáciai viszonyra lépjen vele. A litvánok okkal háborogtak: a felsőoktatásból, a művelődési lehetőségekből egyaránt ki voltak zárva, s az élet minden területén rohamos volt a lengyelesítés, a polonizáció. Vilnius a lengyeliség gyűlölettől bekerített végvárának számított, provinciának, de olyannak, amely történelmi-irodalmi hagyományai révén mindig is a lengyel kultúra egyik centruma volt.

Itt szerzett Miłosz doktorátust a magyar Báthory István alapította és nevét viselő ősi egyetem jogi karán, itt jelentette meg 1930-ban első versét, majd három évvel később első kötetét, innen került ki párizsi ösztöndíjra, s 1936-ban innen kellett a baloldaliság vádjával majdhogynem kiutasítva, félíg-meddig szöknie Varsóba.

Az életrajz ismertetésénél itt álljunk meg egy pillanatra, mert most már sok mindent megérthetünk a költői pályából is. Miłosz egész műve olyan út, amelynek állomásai sorra megsemmisülnek, sorra emlékké foszlanak, elvesztik érték- és létalapjukat. Kezdődött a gyermekkor elvesztésével, mely számára egyet jelentett a természet elvesztésével, ahogy ezt önéletrajzi fogantatású regényében, a gyermekkor varázsos litván tájain játszódó *Issa völgyében* (1955) festette. A regény főhősének, Tomasznak a felnőtté válása Miłosz értelmezésében egyet jelent a Természetből a Történelembe való átlépésével. A költőnek tovább már a Történelemmel kell viaskodnia. Így vall erről: „Századomban a Természet számomra (. . .) pusztán örökölt képek nagy múzeuma. A költészet küzdelme a világgal, amit azért folytat, hogy megragadhasson valamit e világ valóságából, nem folyhat egy múzeumban.” Am mit tehet az ember, ha tudja ugyan, hogy nincs visszaterés a természeti lét, a gyermekkor ártatlan büntelenségéhez, ám — megint csak Miłosz szavaival — „onnan származik, ahol a történelmi létezés maga az abnormalitás, maga a lehetetlenség, a legmagasabbrendű egyensúlyozó tekergőzés”. És itt már nem lehet tudni, hogy ez az „onnan” mit jelent: csupán Litvániát? Vagy Lengyelországot is, melyet a költő szeme láttára akartak megsemmisíteni, s ahová aztán 1951-ben pár éves washingtoni, majd párizsi kultúrdiplomáciai szolgálat után ő nem tért vissza, hogy először Párizsban, majd 1960-tól az amerikai Berkeley-ben telepedjen le? Én inkább azt hiszem, ez az „onnan” nem helyet jelöl, hanem időt, a XX. századot, melynek emberi útja kanyarog a történelmi létezés lehetetlenségei között. E feltételezést látszanak igazolni Miłosz korszakos jelentőségű esszé-kötetei is. Ezek mindegyike azonos felépítésű: mintegy szellemi önéletrajként a

litvániai-lengyel ifjúságból kiindulva a XX. század történetfilozófiai átvilágításának segítségével jut el Miłosz az emberiség metafizikai kérdéseire. Meggyőződése, hogy „tisztán történelmi dimenzió nem létezik, az egyidejűleg metafizikai is, hisz metafizikai maga a történelem szála, alapja is”.

Miłosz költészete irodalomtörténetileg is nehezen besorolható jelenség. Kazimierz Wyka 1937-ben ezt a találó címet adta a róla szóló elemzésnek: „Láng és márvány”. Mint a vilnai Żagary (Zsarátnok) nevű irodalmi csoport tagját, még megcsapta őt is a tizes-húszas évek avantgarde-jának örömujjongása, helyesebben ennek az optimista konstruktivizmusnak a vége, bár a marxizmus jegyében fogant társadalmi művészet és a katolicizmus sajátos keveréke, amit megvalósítani kívántak, inkább programnyilatkozataikból, kritikáikból, mint sem műveikből kihámozható valami. Miłosz azonban pontosan érzékelt a harmincas évek korfordulóját, azt, hogy

*„Kipukkant, nevezzük így, a kollektív valór,
S nem kapcsolta össze többé közös hit az embereket.”*
(Költői traktátus, 1947)

A lengyel irodalomtörténet-írásban katasztrófizmusnak nevezett irányzat legkiemelkedőbb képviselőjeként arról az útvésztrőről, arról a semmiről vallott, melybe feltartóztathatatlanul rohant a világ. A történelem kiélezett helyzeteiben a legalapvetőbb metafizikai értékek teherbíró képességét kellett vizsgálnia. Innen verseinek látomásos szigora, s innen — végig megmaradó — vallásos-prófétai komolysága. Ő maga is evvel, nem pedig hívő katolikus voltával, magyarázza költészetének ezt a vonását: „Egyáltalán nem azt akarom mondani, hogy az irodalom modern lényegének kereszténynek kell lennie. Witkiewicznél, Gombrowicznál sem keresztény, sőt, még csak nem is deista. A létezés szélsőségeinek az éles érzékelése azonban olyan labirintusokhoz vezet, melyekben már nehéz a valást naivul és haladó módon »csökevénynek« tekinteni.”

Miłosz mind a mai napig megmaradt katasztrófistának, pontosabban eszkatológusnak. (Az előbbi lázadzik a létező világ, a létező társadalom pusztulása ellen, az utóbbi nem, mert tudja, hogy az éden visszanyerése a megsemmisítő Utolsó Ítéleten keresztül, az után következik be. A megkülönböztetés a költészet szempontjából aligha fontos. Miłosz maga figyelmeztet rá, hogy „nincs nagy különbség az örömteli és a rettegéssel teli jövővárás között”.)

Az emberiség, az emberi civilizáció sorsa, s evvel összefüggésben a manicheizmus nagy kérdése: mivégre létezik az Isten által teremtett világban a Rossz, a Gonosz, ami ezt a civilizációt a pusztulás felé hajtja — a költőt mindvégig ez foglalkoztatja, bár költészete már a háború alatt is sokat változott: „Verseim érthetőbbek lettek, mint az többnyire történik, ha a költőnek valami fontos közlendője támad olvasói számára.” A háborús évek, az illegális életveszélyében végzett munka valóban egyszerűsödést hozott Miłosz költészetébe. A „láng és márvány” kettőseiből egyre inkább a márvány került előtérbe, egyre inkább felülkerekedett a klasszikusan világos, szabályos mondatokat író, a múlt kulturális hagyományait őrző és megújító poeta doctus, akinek versei utalásokkal, idézetekkel vannak tele (s aki mellel foglalkozása szerint is egyetemi tanára Amerikában az irodalomnak, s mint ilyen talán a legjobb lengyel irodalomtörténet szerzője). Ha világirodalmi párhuzamokat kellene megneveznem, alighanem T. S. Eliotot és Oszip Mandelstamot említeném. Eszkatológia és kulturális hagyomány ezért édestestvérek, hiszen civilizációnkat „a Biblia formálta, és ezért az leglényege szerint eszkatológikus”.

A miłoszi „újklasszicizmus” kialakulása nem belső küzdelem nélkül folyt: „Én, a született intuicionista, le kellett gyűrjem önmagam, s az intuicionizmus azon válfajai ellen fordultam, melyeket elítéltem, mert cinkosok voltak az úgynevezett európai civilizáció délibábbbá, illúzió-országgá változtatásában, aminek a következményeit a saját bőrömon éreztem”. Sőt, hogy ez a küzdelem soha nem ért véget, arról újabb nyilatkozata árulkodik: „Őszintén szólva egész életemben a dai-

monionosz hatalmában voltam, és nem nagyon értem, mi módon keletkeztek az általa diktált versek".

Mitosz olyan klasszicista műfajokat éleszt újjá — igaz, sok iróniával fűszerezve —, mint az óda, a költői traktátus, s egész költői magatartásának alapfogalma a mérték. Az a mérték, mely a modern világ mindent elsöprő rohanása közepette is biztosan felmutatható: „A költői aktus attól függően változik, hogy a költő tudata mennyi valóságot fog át háttérként. Századunkban szerintem ez a háttér: mindannak a törekenysége, amit civilizációnak vagy kultúrának nevezünk. Ami körülvesz bennünket, itt, most, az már nem garantált.” A költő feladata, hogy garanciákat jelöljön ki embertársainak. A klasszicizmus is azért oly vonzó, egyenesen „elveszett éden a számára, mert a hit és az érzékelés olyan közösségét feltételezi, ami összeköti őt és olvasóit”. Mitosz épp ezért nem alanyi költő, nem él-mény-lirikus, verseiből nem olvasható ki a „Czesław Mitosz nevű ember élete. Szereplira az övé, a múlt hangjaihoz kapcsolódó, a jelen lehetőségeit próbálgató művészet, melyet — szinte úgy érezni — nem is magánember, hanem egy „kulturális típus” írt: egy olyan történelmi alak, aki „a római katolicizmus és a pravoszlávia határán született és nevelkedett”, aki átesett a „társadalmi haladásért” való lelkesedés züllötten személyiségellenes gyermekbetegségén (ami 1931-ben ilyen sorokat íratott le vele — szerencsére csak magánlevélben —: „rehabilitálni kell a fanatizmust”), aki látta 1945-ben, majd az utána következő években a lengyel élet gyökeres irányváltását, aki szemtanúja volt a katolikus civilizációt a legfejlettebb nyugat-európai, majd a még ennél is fejlettebb amerikai formájában támadó kóroknak — s aki mindezek ellenére hisz. Hisz a művészet, az irodalom hasznában, abban, hogy megkülönböztethető jó és rossz irodalom: „A költő... kinek elkötelezett? Kinek-minek munkálkodik? Nem a lengyelségnek, nem a nacionalista vámpírnak. Ha hinnénk valamilyen titokzatos etnikai kötelekben, akkor a soros lengyel vereségeket a gének rosszabb fajtájával kéne magyaráznunk. Valószínű azonban, hogy az az ember, aki e pillanatban tanulja, hogy *Ala ma kota* (Alának macskája van, az első mondat, amit a lengyel iskolás megtanul leírni — B. E.), nem genetikailag terhelt. A torzító fűzőkben történő nevelés formálja alakját ilyen nem túl szívdérítőre. Ha egy lengyelül írt könyv ennek valaminő fokon elébe tud vágni, akkor a jó irodalomhoz sorolom.”

De a lengyel költő ezen túlmenően is hisz — jórészt persze a „hiszem, mert hihetetlen” kétségbeesett dacával — az emberiség jövőjében: „Rövidesen, már a XXI. században radikális elfordulást várok az elsősorban a biológia által kijelölt világnézettől, mégpedig az újra visszanyert történelmi tudat révén. Ahelyett, hogy amint az ma közönséges, az embert a fejlődési lánc más magasrendű teremtményeihez kapcsoló közös vonásaiban mutatnák be, ennek az önmaga számára érthetetlen és szüntelenül a saját lehetőségein túllépő lénynek a kivételessége, szokatlansága és egyedülvalósága kap majd hangsúlyt. Az emberiség mindinkább beéri majd önmagával, mindinkább saját múltjába mélyed, ott keresvén kulcsot önnön talányához, az empátia segítségével elmúlt nemzedékek és civilizációk lelkébe hatolva. (...) Az egydimenziójú ember meg akar sokszorozódni, más korok maszkjait, jelmezeit, érzés- és gondolkodásmódját öltve magára. (...) Naponta látni annak jeleit, hogy most, e pillanatban is születik az új, ilyen mértékben soha nem látott valami: az emberiség mint olyan elem, mely tudatára ébredt annak, hogy nem tartozik a Természethez — mert csak az ember kapta örökül azt a kincset, amit úgy hívnak: emlékezet avagy történelem.”

Czesław Miłosz

Oeconomia divina

*Nem hittem volna, hogy ily sajátos pillanatban fogok élni.
Mikor a sziklás fennsíkok és mennydörgések Istene,
A Seregek Ura, Kyrios Sabaoth
Úgy alázza meg legfájóbban az embert,
Hogy engedi: cselekedjen tetszése szerint,
Rábizsa a következtetést, s Ő Maga nem szól semmit.
E látvány nem hasonlított, bizony nem,
Az évszázadok óta ismétlődő királydrámákhoz.
A betonpilléren nyugvó utakból, üveg- és vasvárosokból,
A törzsi államoknál tágasabb repülőterekből
Hirtelen kifogyott az alapelv, és széthulltak.
Nem álomban, hanem ébren, mert önmaguktól megfosztva
Csak olyként léteztek, mint aminek léte nem szükségszerű.
A fákból, a mezei kövekből, de még a citromból is az asztalon
Kiszökött az anyagiság és fantomjuk
Ürességnek bizonyult, füstnek a klisén.
A tárgyaktól kitagadottan nyüzsgött a tér.
Mindenütt sehol volt, és sehol mindenütt.
A könyvekben a betűk ezüstlöttek, imbolyogtak és elenyésztek.
A kéz nem tudta lerajzolni a pálma jelét, a folyó jelét, az ibisz jelét sem.
Soknyelvű zsvaj hirdette meg a beszéd halandóságát.
Betiltották a panaszt, mert önnön magának panaszkodott.
Az emberek érthetetlen gyötrelmükben
Ledobálták ruháikat a tereken, hogy meztelenségük ítéletet hívjon ki.
De hasztalan sóvárogták a rettegést, szánalmat, haragot.
Nem volt eléggé megalapozott
A munka és a pihenés
Az arc a haj a csipők
És bárminemű létezés.*

Példázat

Továbbadom, amit Meader mesélt, erkölcsi tanulságul.
Bosszantotta egy grizzly-medve, de olyan pimasz-gonoszul,
Hogy az ereszre felaggatott karibu-húst is elragadta.
És nemcsak az embert vette semmibe, a tüztől sem félt.
Egyik éjjel aztán döngetni kezdte az ajtót,
S mancsával betörte az ablakot, úgyhogy Meaderék
Puskával gubbasztva virrasztottak és várták a hajnalt.
Másnap estefelé jött vissza. Meader közléről
Lőtt, a bal lapockája alá. Szökellés, futás,
De nem is futás: hurrikán, mert még a szíven talált
Grizzly is, ahogy Meader mondja, rohan, míg el nem dől.
A nyomokat követve rátalált, és akkor értette meg,
Mitől viselkedett oly furcsán az állat:
Potáját félig szétmarta a tályog és a fogszű.
Fogfájás, hosszú évekig. A titokzatos gyötrelmem,
Mely gyakran sarkall minket értelmetlen tetre,
S vak bátorságot önt belénk, mert már minden mindegy,
Míg kijövünk a rengetegből, s nem mindig azt remélve,
Hogy meggyógyít bennünket egy égi fogorvos.

Bűvölő

Szép az emberi értelem, és legyőzhetetlen.
Sem rács, sem drót, sem könyvek bezúzása,
Sem száműző ítélet nem tehet ellene semmit.
Általános eszméket fogalmaz a nyelvben
És vezeti kezünk, ezért írjuk nagybetűvel:
Igazság és Igazságosság, de kicsivel, hogy hazugság, gyalázat.
Ellensége a csüggedésnek, a remény barátja,
A „van” fölébe emeli a „kell”-t.
Nem ismer Zsidót, sem Görögöt, sem rabszolgát, sem urat,
A világ közös gazdaságát igazgatásunkra bízva.
Elgyötört kifejezések mocskos zajából
Szigorú, tiszta mondatokat ment ki.
Azt hajtogatja, hogy folyton, minden új a nap alatt,
Kinyitja megalvadtt tenyerét annak, ami már volt.
Szép és igen fiatal a Filo-Sofia
És a Jó szolgálatában véle szövetséges költészet.
A természet alig tegnap ünnepelte születésüket,
Az egyszarvú és a visszhang vitte meg a hírt a hegyeknek.
Barátságuk dicső lesz, koruknak nincs határa.
Elleneikre biztos pusztulás vár.

Bojtár Endre fordításai

A HAZAVÁGYÓDÁS ÉS TÖPRENGÉS KÖLTŐJE

Valamikor 1953 végén vagy 54 elején az akkori pécsi folyóirat, a *Dunántúl* Somberekéről, egy baranyai kisközségből néhány verset kapott. Kézirással, nyugodt, harmonikus, talán kissé-nőies betűkkel. A gazdag emlékezetű Szántó Tibor, a *Dunántúl* szerkesztője megkérte az akkoriban épp ott határörkődő szegény jó Gáll Istvánt, a későbbi nagyszerű írót, hogy mivel ő a megyében szabadon mozog, derítse föl, ki is a ritka szép versek költője.

Gáll István hamarosan jelezte, hogy egy nagyon fiatal emberről van szó, méghozzá férfi-emberről, akinek a neve Kalász Márton.

Aztán behívtuk, megismerkedtünk vele.

Így kezdődött Kalász Márton hivatalos kapcsolata az irodalommal, s így a mi immár több mint három évtizedes barátságunk. S ekkor indult el egy nagyon magasra ívelő költői pálya.

Kalász Márton nemsokára, már 1954-ben helyet is kapott a *Dunántúl*-ban, bemutatkozásként azonnal hét verssel, majd utána folyamatosan a folyóirat összesen húsz száma közül tizben. S megkezdtük a mozgolódást első kötete kiadására is.

Így látott napvilágot alig egy év múlva, 1955-ben a *Dunántúli Magvető* kiadásában, tehát a miénkben, Kalász Márton bemutatkozó kötete, a *Hajnali szekerek* — örömmre az én szerkesztésemben.

Mert habár Kalász Márton nem volt a szó szokványértelmében csodagyerek, én akkor mégis valahogyan úgy néztem rá. Gondoljuk csak meg: egy kis faluban, elszigetelve él egy tinédzser, aki itt-ott hozzájut egy-egy folyóirathoz, verseskönyvhöz, aki a tetejében német anyanyelvű, s elkezd magyar nyelven verseket írni. Megkapó nyelvi-formai biztonsággal, egészen korszerű hangvétellel, modern problémaérzékenységgel, igazi lírai témamegközelítéssel.

Hogyan volt rá képes? Talán össze lehetne tákolni valamiféle magyarázatot, hogy hát azért mégis járt középiskolába, hogy szerencséjére magyartanára ebben a rendi gimnáziumban éppen egy költő volt, Ágoston Julián, hogy sokat érintkezett a magyar nyelvvel — én mégis csodát láttam benne. Mi mást láthattam volna egy fiatalemberben, aki német anyanyelvvel 18–19 éves korában így ír (A címadó *Hajnali szekerek*-ből idézek).

*Csuhéjos szatyrok a löcsre akasztva,
ruhába bugyolált csupor vizek.
Lám, egy kis csitri a szekeres balján
issza már kotyogó, sűrű tejét.*

*S zötyögnek, kocódnak lejjebb a lankán;
farát kivillantja, táncol a ló.
S innen már láthatják túl özönölni
a répatöldek sok smaragd sorát.*

Elhangzott a Fészek Művészkлубban Kalász Mártonnak, lapunk főmunkatársának szerzői estjén.

A *Hajnali szekerek* nemcsak indulást jelző kötet, hanem fontos viszonyítási alap is. A költő később szinte egzisztenciálisan változott meg, s jó tudni, hogy mihez képest.

Következő kötetében, az *Ünnep előtt*-ben mintha utalna is erre A *szökött ló elégiája* című verse.

Az idillnek — mert a *Hajnali szekerek* verseit még keserűségükben is az idill ezüstpora hintette be —, az idillnek, mondom, vége.

*Sehol egy árva szekérnyom
szívére fájdalom ül
mi lesz ha bokros lidércek
közt itt marad egyedül*

*mindjobban belefonódik
a lép dús indáiba
s már nem is jön soha senki
hogy elvezesse haza? . . .*

Haza, igen, s ezzel megjelenik költészetének talán legfontosabb *kulcsszava*.

A költő kegyetlen vándorútra indul. Térben is, a szó földrajzi értelmében s az élmények világában is. A természeténél fogva szelid, szemlélődő ember olyan élethelyzetekbe kerül, melyekben védekeznie, gyakran támadva védekeznie kell, melyek folytonos fájó éberségre kényszerítik. Hiába viszi batyujában múltját, szülőfaluját, gyermekkorát — melyek egyébként hasonlat-, metafora-, olykor jelképanyagának kiapadhatatlan forrásai — magányosnak érzi magát, szorong: hogy „faji nosztalgiaik és bonyodalmak benső erdején át tán sose törhet szabadba”. Ezzel együtt keményedik, határozottabbá válik. Panasz helyett komor eltökéltség lesz a jellemzője: „Fölmérem pályám, véglegesedem —”, vagy az igazi költőknél valahol és valahogyan mindig megszólaló szuverenitás-tudat:

*Még nem válaszolok mindenre, de
tüntetek magammal! S kivárom
felajzott szellemként, rontva-bogozva,
tehessek végső varázst a hiányon.*

*Kimondtam, nyugodtan gáncsoljatok!
Értelmet vele nekem adtok.
Dolgokról itt akkor is én beszélek,
ha az üvöltésbe beleszakadtok.*

S a vagdalkozó, pusztító-önpusztító hadakozásban, miközben versnyelve is egyre érdekesebbé, de egyúttal mind kifejezőbbé is válik, szinte váratlanul fölcsendül a *Viola d'amour*, ez a modern lovagi ének, ami csakúgy nem felhőtlen, mint a megelőző korszak termése sem, de ugyanakkor érzésektől túlcsonduló hangja, mély zeneisége a mi világunkban már jólesően szokatlan. S még a Kalász Márton-i fejlődésben-alakulásban is kirívóan új nyelvezete, páratlan sűrítései, asszociációi a költőnek egy addig ismeretlen arcát mutatják meg. Példának hallgassunk meg belőle egy strófát.

*Illatod, méheid, puszpángjaid
dombon, temető.
Sarjúszenád, mely boglyásan augusztus
mellére fő.
Apák s anyák sirja — ahova félenken
új hasat vitt fel a nő.
Fiúk felhőtlen gyásza: már enyém is.
Hálóként két forrást meritő.*

Ebből a néhány sorból is kiderül, hogy Kalász Mártonnál milyen mérhetetlenül fontos a szinte aggályosan pontos fogalmazás. Elszánt realista a részletekben. S láthatóan örömet leli benne. Nyilván ide vezethető vissza ritka szórójongása.

„Egy nyelv lajtorjája — / hogy rajta fölmenj / korona-gallyra” — mondja. Valahol itt gyökerezhet továbbá műfordítói vonzalma is.

Rengeteget bír a szóra. Mэгhózzá nemcsak a szó értelmére, hanem különlegességére, hangzáshatására ugyanígy.

Izgalmas akárhol fölütni köteteit. Bizonyos, hogy nem várt jelzők, meglepő szavak, kifejezések sorára bukkanunk. Csak találomra a *Szállás* című kötet egyetlen verséből, a *Nem onnan érkeznek* címűből: „Sut”, „álm-eves”, „foldott-süveg”, „hanga-hajbokraink”, „férge-malom”, „kalyiba”. Ezzel együtt, sohase ki-módolt, mesterkelt.

Vagy az utolsó kötete bevezető versének, az ars poeticaszerű *Kéregminták*-nak néhány sora:

*Kérgem mintái lesznek a szavak,
olvashatnák — de megjön az aszály.*

*Változnak szavaim, megráncosodnak.
Kérgem mintái hanggal varasodnak.*

Nem kívánám, már másképpen beszélek —

*szavaim kérgét, jel, lehánthatod,
lényre fordítva lent a háncs beszél
fénynek suttogva évgyűrűk beszélnek.*

Nehéz, tömény, már-már ezoterikus szöveg, csak odaadó elmélyedéssel tárható fel.

A nem látványosan, de fáradhatatlanul kísérletező költő egyre nagyobb terhelésnek teszi ki a verset. Formálisan ez abban is megmutatkozik, hogy szövegei rövidülnek, alig néhány lépi túl a harminc sort, de az átlag a szonett-terjedelem körül vagy az alatt mozog. Egyrészt a kifejezhetetlent vagy az alig kifejezhető keresi, kerületi, kutatja, valamiféle lélektani mikroanatómiával, másrészt a nyelvhasználat legmagasabb fokú gyakorlati-gazdaságossági lehetőségeit próbálgatja.

S bár kísérletei csaknem mindig sikerülnek, önbizalma — a hiteles alkotóknál igen gyakran tapasztalhatóan — időnként megrendül.

*Fekszem,
tűnődve mesterségemen.
S kételkedem.
Töpregek magamon,
s igényem van hinni magamban.
(Mondjuk: én, a halász)*

Vagy:

*Belém volt írva mindig a ridegség. Hünnak rám feszítve a szemérem — / kár,
hogy vékonyka lett így a dallam, bármily tökélyben.*

(Baljós ének)

Találó, igaz helyzetjelentések, önarckép-variációk. Kételkedik, *töpreng* (mint egyébként szinte mindig, íme, a másik legfontosabb *kulcsszó* költészetéhez!), tartózkodó, de *igénye van* „hinni magában”, de „tökélyben” érzi megszólalni a dallamot. Az előbb idézett: „Dolgozról itt akkor is én beszélek” öntudata, de már támadó hév nélkül.

A kételkedést hagyjuk rá! Termékeny lelkiállapot. De azzal vitatkozzunk, hogy „vékonyka lett a dallam”. Mert Kalász Márton költészetében imponáló tá-gasság van jelen. Fölbolygató szinte minden verse. Egész érzékeny lényével ír. A Rilke-félékből való.

Ha összegezésül röviden kellene meghatároznom művészetét, azt mondanám: gyöngéden és cizelláttan intim és monumentális, realista és vizionárius, földönjáró és apokaliptikus, görcsökkel teli, ugyanakkor egzisztenciálisan zenei, elliptikusan tömör, de pontos és színes — és mindenekfölött: össze nem téveszthetően egyéni.

Utolsó kötete, a *Hozzánk a hóbagoly* című 1983-ban jelent meg. Benne valamennyi költői erénye végképp éretten, kiteljesedve. S még mindig az a világra kissé riadt szemmel figyelő, kinőhetetlen szomorúsággal terhelt „nem-múló szegény gyerek” — magyarázata részben a Jelenkorban folytatólag közölt *Téli bárány* című regényben —, aki állandóan most is úton van, mert „hosszú és kétes a menetelés, / a szökés / haza”, s aki hányódik remény és reménytelenség, bizalom és kiábrándultság között, de aki rendületlenül hisz a versben, mert az — bár-hogy legyen is — „összefoltozható, ahogy a régész a cserépedényt munkába veszi s végül épnek mutatja —”.

Kalász Márton versei

Át a pallón

*mintha egy báránynak kellene át-
mennie a keskeny pallón, megriad
körülötte ég, föld, levél lüktetni kezd
fölkötte a fán, a sárguló búza, a*

*szőlőlevél retteg: mi lesz veled? az erdő
sutlog, biztat messze, mintha segítene
a bárány maga van, s kellene át-
mennie a keskeny pallón — (mondom: így)*

*szavak félnek fehérben, tétováznak
ha szemük volna, nézne át könyörgően)*

*mintha egy bárány szánná el magát
szánná magát, átmegy a pallón, vakmerő lesz
könnyű, igaz bárány: hiába nem hisz
abban, segít, hogy tárt karral vársz odaát*

Padka

*létem, amint a koponyámat
belülről újból megtapasztlja,
durvítja, szinte körmözi —*

létünk, romló tapasztalat

*mintha kemencébe sarat —
hogy majd dajkálja föl a meleget,
kiárassza; hol így lehet
a szellem szelelő hevét
körös falnak fölgyűjteni —*

*koponyához támasztja hátát,
aki érzi: jó itt behunyni
szemünk; készítelve, lélekben, zsigerben
áramlik szét benti idő*

*„innen csöndességre, épp latolásra,
fénylő télvíz átvására”*

Későbbiek

*száraz későbbiek —
picik, ezüstös
porként két ujjon szétdörgölhetők*

*vajon miféle
hangon szóltok nekem*

*hova röppentek föl, ha csak
fényen fekszem s mosolygok*

ha megkimélek

*vagy ti lesztek — akik
a tűnékeny úrbe kinéztek
s megbocsáttok, elgondolkodva*

vak ítéletemen

MÉSZÖLY MIKLÓS

EGY ÚTIKALAUZ APOTEÓZISA

*Imámat végezvén, újólaj azon
édes reménnyel merültem csen-
des álomba, hogy fáradhatatlan
bizakodásunk mégis csak az
ismeretlen kifejelek jó hírnöke
gyanánt tekinthető.*

Gr. Wass Ádámné
elvezett naplójából

Utazz, kedves utazó, hiszen mit tehetnél mást. A ráfordított időt pusztán kényszerűségből is a jobb perceid közé fogod számítani, hálával a veszedelmekért, melyek egyedül képesek fogékonnyá tenni az iránt, aki lépteinket irányítja — közli a LLOYD iroda.

A vaskosci és a gőzös hajó, amelyre felszállsz, hosszú útra visz, azon ígérettel, hogy estére virradsz meg. Csupán a hős katona fiakra nem vonatkozik ez, akik tudva utaznak virradat helyett éjszaka — in te tua est perditio, ó Israel! Mégse tagadhatjuk, hogy mint a jó könyv olvasásából az olvasó tanul, az utazó számára is másképp alakulnak a fogalmak az utazás bevégzése után. Boldogító itt a visszaemlékezés. S még boldogítóbb, ha a hirhelt békeidők kevésbé orrfacsaró trágyájából is hálóval meríthetsz. Az úti program során egész életedet megtöltheted bevalóval. Képek miriádjával, melyeket használat után többet senki nem vesz kézbe ugyanúgy; történés-morzsákkal, melyekre csak lopva száll le madár, mert ők állítólag egészen máshová kapnak jegyet, hogy a megérkezést elérjék. A vascsikó kérés nélkül is száguld, ablakából emelkedetten bámulhatod a szüknadrágos földészt, aki Vidacs-féle ekéjével hasogatja a szántóföldjeit, s néhány deszkából összerótt boronáján dülöngélve nógatja lovait, míg beretva-simára nem változik alatta a föld. Ő az, aki a példás szorgalom elégedett áldozata. Másutt roppant vízmedencék magasra törő vizsugara alatt tűnnek elő csodás alakzatokban a különböző vízi istenek, körülvéve arany és ezüsthalak rokokó balettjével. Tükrökkel bevont termek két oldalán, szellős csarnokok széléről ereszkednek le méltóságteljes márvány grádicsok, hogy a mélypontot elérve újra föl-felé kapaszkodjanak a Gloriettek tetejéig, ahonnét — mint az elejtett vad — a legpompásabb panoráma terül el s marad örökre emlékezetes. Akár a pasztelles, ködbe vesző fasorok, melyek távoli árkokig vezetnek, ahol faragványos hid áll kecses kőoroszlánnal. Utadat éjszaka is folytatod, mert nem fársz el. Amíg a lankadt csikó indóházakban pihen, megcsodálad a holdezüsttől megvilágított erdőt a nagy végtelenség határáig. Csak a tetőn áll kis magányos lak, benne a fivéréttől meggyalázott szüz, aki hol zokog, hol szikrázva mereng. A fivére közben a messze Indiákon ismeretlen lepkéket üldöz és fedez fel. A magányos lak némán tekint el a kétfelé kiterített rengeteg erdőség fölött. Másutt szemedbe ötlük, hogy a

kukorica alig magasabb öt arasznyinál, mivel a tetejét ravaszul lemet-
szik, hogy a csője inkább megérjék, viszont igen sok a haricska-vetés,
és gyér a burgundi répa. Villám-zivataros alkonyatkor szállsz meg egy
Fejér Farkas címzetű vendégfogadóban, ahol minden pénzedet elrabolják,
de a vezérlő angyalok jóvoltából bántódásod nem lesz, csak az arcodat
suviszkolják feketére, hogy a fejér farkas ne ismerjen föl és ne illetlen-
kedjen. Őszinte hálával viszonzod a vig kedélyt. S betérsz az eldugott
dalszínházba, ahol Tell Vilmos történetét utánozzák. Rég nem hallott
fölséges hangok bájlnak el; a zene, az énekesek és a nagyszerű díszit-
mények lélekzetállító összehangzásban vannak. Különösen az összeeskü-
vési jelenet rendít meg a magas havasokkal koszorúzott gyönyörű svájci
tó partján, ahol a parány hullámokban megtört éjszakai fények tündéries
visszatükröződése a legközvetlenebb természetes hatást kelti, miután a
nyitott tetőzetten át a csillagok eredeti pocsolyákra hullatják fényüket.
És felejtéd Xerxest, aki dőlyfösségében megkorbácsoltatta a Helles-
pontost. De vajon képes leszel-e felejtetni a leirhatatlanul buja orientál-
gyöngyöket, melyeket a ferdeségig rút arcokkal teli sikátor-utca ékszer-
raktárában pillantottál meg; vagy a farkukkal egymáshoz kötött tevék
beláthatatlan vonulását Smyrnából Efesusba menet, mikor a vonulás eleje
már rég túl van a hegygerincen, a hátulja meg innét, ahol csak most ki-
gyózik még fölfelé, vontatottan. Az ég sárga, kék-vörös fölöttük, mint
egy titánok fröcskölte akvarell. Lesz pillanat, amikor egytetemes csendet
tapasztalsz. Ilyenkor a török kertilak alakú fagyaldában — más néven
kioszkban — a fagyalt is lassabban és szertartásosabban olvad. Majd
váratlan örömed leled a természet fizikus megnyilatkozásaiban. Estefelé,
ha csendes az idő, a tenger nagyban gőzölög, s a szél ezzel a gőzzel sáfár-
kodik. Boldog ország, ahová szállítja! Ha a nap lehanyatlik ebbe a gőz-
körbe, egyszerre minden sugarát elveszíti, és megnőtt alakban szinte
holdnak tetszik. S hát még a hold feltünése a tengeren! Mielőtt előtün-
nék, a víz megvilágosodik körülötte, kénes fényben. Aztán egyszerre
lángvonal képződik a víz tükreán, egyre nagyobbodik, míg végre az egész
hold kimerül a vízből, de mintha fényének egy részét a tenger magánál
akarná tartani, s emiatt a hold olyan formát ölt, mint a köpü, aztán ki-
siklik nedves sírjából és eredeti gömbölyűségében pompázik. Úgy esik,
hogy így ünnepelheted gőzös hajódon Krisztus feltámadásának ünnepét,
a nap lenyugvásának komoly csendességében. Csak ezután kerül utadba
a Nymphák halma, melyet azért neveznek így, mivel az oldalain több
mélyedés, barlang látható, ahonnan egykor nymphák pajzán hangjai
hallatszottak ki. Van itt egy sima kő, melyen magtalan nők szoktak volt
lecsúszkálni, hogy terméketlenségüknek vége szakadjon. Hogy e bal-
hitben hányan szenvedtek, tanúsítja a művészileg simára koptatott szik-
la. Másfelé az járja, hogy egy leány a búcsújáró néptől elmaradva, sötét
erdő közepén találja magát. Előbb megretten, de mikor a hold világánál
az árnyékát meglátja: öröme és bátorsága egyszerre visszatér, s az árnyé-
kát egy másik leánynak képzelve, azzal enyeleg és táncol. De meglehet,
hogy mindez csak az asszony áldott méhének és az olthatatlan társkere-
sésnek tanító célzatú próbatétele, aminek az értelmét bogozni értelmünk
kevés. Ezután érkezel el Achmet Thorabe disztelen, rosszul világított
kávéházába, mely egy öt-hat méter hosszú és széles szobából áll, középen
katlannal, ahol a kávé fő. A katlan köré rakott alacsony padokon foly-
tatnak titkos megbeszéléseket a chemicusok által elhanyagolt amerákról

(lugokról), melyeket érthetetlen módon tekintenek kisebb fontosságúnak, mint az acidókat (savakat). Maga Achmet Thorabe, a tulajdonos, a létezők sorában Isten fölé rendelt megvalósulása egy Isten léte mögött is meglapuló további rejtélynek. Itt értesülsz, hogy számos emberek egyáltalán nem születnek, hanem gomba módra fejükkel kitörnek és kinőnek a földből. Lassúdad így érkezel meg az estéli virradat küszöbéhez. Emlékezetedben már mindenestől összekeverednek az állomások, a mérhetetlen mennyiségben felgyűlt, fennkölt, szilaj és bárgyú forgács. Hazatérőben, Sziénában találod ezt az írást egy köre vésve: . . . nem tudnak betelni akkor sem, ha övük a világ, mert a világ dolgai kevesebbek, mint az ember . . . — A ködarab itt letörött, a folytatás várta magára. S akkor még egy utolsó pillantást vetsz a nagy végtelenségbe nyúló plázsra, amelyet magad mögött hagysz. A tenger mozdulatlan, mint a Szfing pofacsontja. Az izzó homokon csodás alakzatokban hevernek a széttárt karú, összezárt lábú emberek, számlálhatatlan sokasággal, mind gyönyörű barnára sülve, fokozhatatlan semmittevésbe és várakozásba merülve. Hatalmas látvány — akár egy születő csillagkép néma főpróbája.

Epilógus — Húsvét

*Élet van mögöttem.
Mi volt, nem tudom.
Mit kaptam kitől, csoda.
Lezúgtak bennem a folyók.
Meder maradtam. Feltölt a hű iszap.*

A Vigilia ötvenéves jubileuma alkalmából *Virrasztók* címmel a közeljövőben antológiát jelentetünk meg. A kötet folyóiratunk elmúlt fél évszázadának szépprózájából, verseiből, tanulmányaiból ad válogatást. Kiadóhivatalunkban előjegyezhető, ára 140 Ft.

Szőcs Géza

Esti ima

Giginek és Máténak

Mennyei Atyánk, kérünk:
legyen testvér belőlünk,

Isten, teremtsél földet,
tengert, s füvet is, zöldet!

add nekünk édesanyának
szépséges édesanyánkat!

hol csak iszapos jég volt
legyen ott mától égbolt

s mint szél, mely ránk hajlogat,
arcunkat és hajunkat

s ha a Hold rajta feljő,
villogjon fönt a felhő!

érintse istenkéz is:
legyen majd velünk Jézus

s ha kezed megteremtett
annyi sok házat, engedd

legyen öröm és ünnep
hogý ott ül asztalunknál

lenni a folyók mellett
Kolozsvárt s Budapestet!

ha földi két szemünknek
ő nem is látható már —

s adj nekünk szépre festett
színes szemet és testet

mint ahogy még egészben
ott van és nem lehetne

s nevet is kérünk, Isten
mert most még nevünk sincsen:

kitapogatni mégsem
lépte nyomát a vízben

legyünk mi Gigi s Máté,
de' nem külön mamáké,

habár ott csillog benne
mint őt meg őt a tizben.

Atyánk, mirajtunk minden pillanatban
a pusztulás fogsora összecsattan
de folyton-folyvást föltámasztva minket
összegombolod rajtunk újra s újra
életünket, mint meleg, piros inget.

*Isten, köszönünk mindent;
s ha elrejtőznél egyszer
a végtelen időben
templomi festett képen
vagy kifaragott kőben:
kérünk, Miatyánk, engedd
hogy megtaláljunk téged
egy kukoricá földön
vagy Emontekiőben.*

Utóirat Enikőnek. Hát bizony, ennek a katolikus volta megkérdőjelezhető volna, és különben is sok kétely merülhet föl; de ha tetszésed elnyerné, s megtanítod a gyerekeknek (arra most gondolni sem akarok, mit szólna hozzá édesanyád), föltétlenül beszéld át velük előtte ezt az egész gondolatkört, vagyis: mivel az emberi természet olyan, hogy legszívesebben csak azt becsülné, amije már nincs vagy még hiányzik, s emiatt csak vágyaiban és nosztalgiáiban — emlékeiben boldog; s mivel a lélek csak akkor igazán hálás (teremtőnek vagy másvalakinek), ha boldognak érzi magát, ezért gondoltam úgy, hogy e hálaadó-kérő imádság formája sem lehet más, mint csakis a *nincs*, a nemlét felől kiinduló. A holtak (Akhilleusz: „Sokkal szívesebben lennék rabszolga egy paraszt földjén, mint fejedelem a halottak birodalmában“) és a meg nem születettek, meg nem születhetők (Trakl: „die ungeborenen Enkeln“) nyilván sokkal többre becsülik az életet, mint az élők. Próbáld a kicsikkel megértetni ezt a perspektívát, s talán ezzel sokat segíthetsz rajtuk, már ami az eljövendő életüket illeti; magamról tudom, milyen sokat számít úgy átélni a jelent, mint ajándékot. Olyan lelki béke és erő forrása lehet egy ilyen hit, annyira sérthetetlené válik ezáltal az ember; ezt szeretném nekik adni. Hányan kérlelik Istent, hogy támassza föl a halottaikat, szeretteiket, vagy hogy hagyja még saját magukat élni (ezt általában a halottas ágyon szokták igényelni) — de hátha egyfolytában meghalunk, és az ő kegyelme és szeretete támaszt föl állandóan?

Isten fia pedig állandóan velünk van.

A VERNA HEGYE

Hajnalban kellett kelnem, hogy elérjem az arezzói vonatot. Arezzóba azután át lehetett szállni Bibbiena felé, egy magántulajdonban lévő szárnyvonatra. Bibbienában meg is tudtam, hogy napi egy busz megy a Verna hegy felé és az már éppen elment. Igazat kellett tehát adnom Vittorino Facchinettinek, aki 1925-ben a ferences Kálváriáról írott könyvében mindenkinek azt tanácsolja: használjuk „Szent Ferenc lovát”, vagyis a saját lábunkat a hegy megközelítésére. Én persze bizakodtam az autóstopban, de reményem csakhamar cserben hagyott, mert aznap — halottak napja lévén — éppen terepmotoros-bajnokságot tartottak, és örültem, hogy nem ütnek el a pokoli módon bögő masinák, autó pedig csak a Bibbiena széli erdőig ment egy-egy, ott azután leálltak a mezőre és puskákkal nekieredtek a bozótnek. Gyalogoltam tehát boldogan, mert legalább nem zuhogott az eső. Bezzeg Joergensen, a századelő franciskánus szellemű dán írója, Assisi diszpolgára zuhogó esőben caplatott fel a hegyre.

A hegy már több kilométerről látszott. Rendkívül furcsa formájú: hol bástyának, hol szigetnek, hol piramisnak, hol az Appenninek láncára esett óriási meteornak látszik. Régóta legendák övezik, azt regélték róla — talán már Szent Ferenc előtt —, hogy szikláit pont abban a percben repedtek meg, mikor a Megváltó kiszenvedett a keresztfán. Egyesek szerint ironikusan a latin „ver”, tavasz szóból származik, hiszen jóformán örök tél van rajta. Mások a Horatiusnál emlegetett „pulcra Laverna”-val azonosítják; ez a hely a rablók hírhedt bűvőhelye volt. Megint mások a latin „mons cavernee” folytatását látják benne, vagyis eszerint az üreges, barlangos szikláról nyerte volna nevét. Mások a „hibernus”, téli szót látják benne lappangani, legvalószínűbb azonban, hogy egy „mons alpis Vernae” alak rövidített formája, tehát a Verna hegyi legelőjét jelentette az ókorban. Hatalmas vadjuhar-, kőris- és tölgyerdő övezi. Az őskor óta alatta vezetett el az Umbriát Romagnával és a Marchéval összekötő út, melyet az erdőkben bujkáló haramiák rendszeresen fosztogattak.

Pozsonyban 1722-ben fordította magyarra „Egy ájtatos clarissa szűz” Szent Bonaventura legendáját, ezen a címen: „Meg-dicsőítettett poenitentia tartásnak eleven példája. Serapibus Sz. Ferencz Atyánknak szent-séges élete.” Igaz, hogy már Kaposi József megállapította, hogy nem Szent Bonaventura alapján készült, hanem különböző legendaszerkesztményekből, de régi szép magyarsága miatt hadd idézzük éppen ebből a könyvből azt a történetet, hogy hogyan jutott Szent Ferenc a Verna hegy birtokába. Történt, hogy egyszer egy Montefeltro nevű faluban a Chiusiba való Orlando gróf nagy ünnepet tartott. Szent Ferenc Fráter Leóval oda igyekezett, hogy a lovagi ünnepséget felhasználja a térítésre. A gróf annyira megindult a prédikáción, amely az igazi lovagságot a Krisztus zászlaja alatti vitézkedésben látta, hogy a következő ajánlatot

„mondá a szent Embernek: Szerető Atyám, az én Toscanomi jószágomban vagyon egy hegy, a mellyet Alverna hegynek hínak, melly hegy, mivel-hogy igen csöndes, és magányos hely, én azt hiszem néked lakó helyől igen alkalmas volna, azért ha tetszik néked Atyám küldjél, a helt meg-látnyi, és ha alkalmasnak találtatik, a te elmékedesednek, és egyéb ájtatosságidnak elvégezésére, egész szerencsémnek tartom, és tőled nagy kegyességül vészem, ha azt lakóhelyől veszed. Ezt hallván a szent Atya merő által látásából azon hegyen néki adandó Isteni ajándékoknak, a Groffnak is jó szándékját meg nem akarván vetni, szokása ellen mindjárt helt ada az ajánlásnak, és meg-hagyá két Fraternek, hogy a hegynek látására el-mennének, és ha azt alkalmasnak találnák, legottan a Kalastromnak nagyságát és formáját kimérenék, és följegyeznék, és azután néki fölöle hirt tennének, mert ő azon a hegyen akarná lakását venni.” (I. m. 284. 1.)

A végén mégis fölvettem egy kissé részeg kárpitos a kocsijára, aki nagy örömmel értesült tőlem, hogy Budapest nem a román tengerparton fekszik, de azért jókat lehet enni és inni, különösen szilveszterkor. Hálából a fuvarért ki is számoltam neki, hogy körülbelül mennyiből tudna rendesen berügni fővárosunkban. Kirakott a hegy alatt, és én, jobb kéz felől egy pillantást vetve Orlando gróf egykori várára, amely olyan szépen romos volt, mintha Magyarországon lenne, nekivágtam a hegynek. Sajnos, nem a zarándokok évszázados útján mentem föl, így majd csak lefelé láthattam az első nevezetességet, a madarak kápolnáját. Ez a kis épület azon a helyen emelkedik, ahol a hegy madarai 1214 nyarán nagy szárnycsattogtatással és énekszóval köszöntötték a Szentet, aki — miután a kiküldött testvérek jónak találták a helyet — elindult birtokba venni a hegyet. A legenda így beszéli el, idézzük most a Jókai-kódexet: „mikoron fel mentek volna, és némi keveset egy cserfa tövében nyugodtak volna, ki tart vala még némi kevés menő földet, az heltől kölömb-kölömb madarak futnak vala öhozzá. És ő hog hozzá nagy vígsággal futván, és némelyek szállnak vala fejére, némelyek térdére, némelyek vállára, némely szállnak vala Szent Ferencnek kezeire. Kit látván monda társinak: Drágalátos atyámfiai hiszem, hogy mi Uronk Jesus Cristusnak neve gyicséretire ez magának való e helyen egy helyet csináljonk. Ezenne vígságot mutatnak mi jövésönről mi hugink madarak.” (40. 1.)

Az újabb út a kolostorkomplexum XVII—XVIII. századi épületein át vezetett a központi térre, amelyet a Napóra terének hívnak. Az alacsony korláttól fenséges kilátás nyílik a Casentino hegyvilágára. A ferences módon állított hatalmas feszülettel szemben lejtős kis térszűkület vezet a vendégházba. Az előszobában hatalmas kandallóban télen-nyáron lobog a tűz, hogy a többnyire átázott ürgeként érkezett zarándokok itt megszáritkozhassanak. Ebben az őszi időben nem volt sok zarándok: két-három idősebb férfival ebédeltem. Régebben ingyenes volt a vendéglátás, most is csak akkor fizet az ember, ha akar.

Először azt a kis templomot néztem meg, melyet Szent Ferenc épített még az Angyalos Szűzmária tiszteletére. Népszerű nevén csak úgy nevezik: „Templomocska”. Az elnevezés a szentnek a Porziuncola iránti kegyeletét tükrözi, és kegyeletből az általa megállapított méreteken később sem változtattak. A padló alatt temették el a nagylelkű Orlando grófit. A főoltáron Andrea Della Robbia gyönyörű majolika

képe látható, amely a Szent Szűz mennybevételét ábrázolja, a mellékalakok jobbról Szent Ferenc és Szent Bonaventura, balról a hitetlen Tamás, akinek Mária lenyújtja övét. Művészeti szempontból különben az egész Verna hegyi együttes a Robbiák nagyarányú múzeumának tekinthető; a barátok azért rendelték meg a templom díszítését ebből a tartós anyagból, mert különben a nedves éghajlat alatt minden festék lepergett volna.

A templomocska derékszögben csatlakozik a századunkban bazilika rangjára emelt nagytemplom, amelyet 1348-ban kezdtek építeni és 1509-ben fejezték be, a firenzei gyapjüscéh támogatásával. Egészen sajátos, finoman vörösésbe játszó szürke kőből épült, L alakú oszlopcsarnokkal övezett, latin kereszt alaprajzú templom. Benne ismét Andrea Della Robbia műveit csodálhatjuk, legszebb közülük a jobb oldali kápolnában látható Jézus születése; és a legrégebb az 1176-ból való Angyali üdvözlet. A kék háttérrel fehérbe játszó báránnyelűk fodrozzák, felhőn úszik az a méltóságteljes galamb is, amely az Atyaisten áldó kezéből röppen a lehajtott fejű Mária felé. A kompozíciót nemes ívű amforába helyezett liliomcsokor osztja ketté, baloldalt Gábiel térdel, tekintete nem is Máriára, hanem a Mária ölében fekvő fölnyitott könyvre irányul, amelyben a következő szavak olvashatók: „Íme a Szűz fogant és fiút szül, kinek neve...” Gábiel a legdivatosabb firenzei fürtös reneszánsz frizurát hordja, Mária hajdizsét viszont szemérmesen eltakarja a csuklya. A beállítás Luca della Robbia bronzkapuinak megoldását utánozza.

Diszes vaskorlát keríti el az Ereklék Kápolnáját. A legmegindítóbb egy kis rongydarab, amellyel annak idején a szent stigmáiból kifolyó vért itatták föl.

Nemrég még naponta kétszer, hajnal előtt és délután háromtól vonultak át a kolostor lakói a Bazilikából a Stigmák Kápolnájába. Újabban azonban az éjszakai körmenetet elhagyták. Joergensen megragadó leírásából ismerjük, hogy milyen volt ez az ősi gyakorlat, amelyet télen-nyáron, még a legnagyobb hidegben is megtartottak; a legenda szerint csak egyszer hagyták el, de akkor a madarak és az erdei vadak megszegyenyítették a lusta szerzeteseket, mert azok reggelre kelve nagy álmélkodással látták a piciny lábnyomokat a hóban: a Poverello barátai kipótolták az emberi kötelességmulasztást. A dán író különben belső szorongásokkal zárandokolt el a szent hegyre, és hajnal előtt látomása támadt: sokáig sikertelenül küzdött egy szörnyeteggel. Később úgy értelmezte ezt az álmot, hogy belső üressége lepleződött le, hiszen az esztétika szférájában akarta átélni azt a misztikus élményt, amelyet csak a valódi vallásos megrendültség idézhet elő. Írásának igazságát magam is átéltem, mint afféle kultúrzárandok.

A XVI. század óta fedett folyosó vezet a szikla oldalában a Bazilikától a stigmatizáció helyéig. Csatlakoztam a lassan haladó, éneklő menethez, amely a szerzetesekből, novíciusokból és zárandokokból állott. Előbb, a folyosó közepe táján néhány lépcsőn lehet lemenni egy sötét és nedves sziklaüregbe, ahol hajdanában Szent Ferenc aludt. Az „ágy” a magasból függő sziklák alatt egy lapos kőpárkány, rajta vasrács. Ide vonult vissza imádkozni a szent, aki csak ritkán engedett pihenést „Szamártestvér”-nek, vagyis saját testének. A Stigmák Kápolnájában látható egy hatalmas Robbia-oltár, amely a keresztrefeszí-

tést ábrázolja, valamint egy kis méretű, XIII. századi márvány dombormű, amely az imádkozó szent fölé szálló szárnyas kerubot ábrázolja.

Szent Ferenc stigmáiról könyvtárnyit irtak össze. A század elején Merk, a német történész gondosan összegyűjtötte mindazokat a szórványos adatokat, amelyek Szent Ferenc koránál korábbról beszélnek csodás sebekről, mind a későbbi stigmatizációs jelenségeket. Elvetette azokat a hiper-racionalista elméleteket, melyek vagy öncsonkítással vagy a holttesten végrehajtott mesterkedésekkel magyarázták a csodás sebhelyek keletkezését. Végül is nagyjából Sabatier elméletét fogadta el, vagyis önszuggesztíóval magyarázta a csodát, de a legmerevebben elutasította az esemény lokalizációját a Verna hegyre. Szerinte a sebek csupán közvetlenül a szent halála előtt jelentek meg. Nézetét ma már nem fogadják el, és perdöntő bizonyítékul Leo testvér följegyzésére támaszkodnak. „Isten báránykája” arra a pergamenlapra, amelyet Szent Ferenc 1224-ben adott neki, és amelyre saját kezűleg írta a Tau betűvel hitelesített áldását, a következőt jegyezte fel vörös tintával: „Boldog Ferenc két évvel halála előtt az Alverna hegyén 40 napig böjtölt Isten anyjának a Boldog Szűznek és Boldog Mihály főangyalnak tiszteletére Mária mennybevételének ünnepétől egészen Szent Mihály szeptember ünnepéig. És Isten ráhelyezte kezét: ezt a dicsőítő éneket, amely a lap másik oldalán található és melyet saját kezével írt le, azután alkotta, hogy láta és beszélt a szeráffel és miután Krisztus sebhelyei rányomódtak testére. Hálaadásból írta, hogy magasztalja Istent a vele cselekedett jótéteményért.” A stigmákat az említett XVIII. századi könyv így írja le: „és a testéből Isteni csudálatos erő által kiformált sebek nyilván meggettetszett kezeinek és lábainak a sebeiben, melyek miatt azután teljes életében a Szent Atya nagy kinnal és fájdalommal állott a lábaira, és azokból gyakran bőséges folyamatja volt a vérnek. Hasonlóképpen az oldalából is; a melly seb mintha dárdával általverettetett volna, a jobb oldala oly formán vala, a mint sokan akik azon csudálatos sebeket látták nyilván bizonyítják.” (I. m. 308. 1.)

A kápolna után lehet kikanyarodni a sziklába vágott keskeny folyosóra, ahol teljes zordságában táruul fel az a hegy, amelyről Dante így írt:

*„Tiberis és Arno között szerezte
egy zord sziklán az utolsó pecsétet
Krisztustól és két évig hordta teste.”*

(Paradicsom, XI. 106—108. Babits Mihály fordítása.)

Itt, a szédítő mélység fölött üldögélt sokszor Szent Ferenc, és azzal a „szerafikus” szeretettel mélyült el Isten titkaiba, amelyről így ír Kósa Eugén, egy XVIII. századi magyarországi ferences szerző „Octava Seraphica” című latin nyelvű könyvében (Pozsony 1746.) „Ó! Ha az én értelmemet is felgyűjtanák annak a szeráfi léleknek sugarai, hogy úgy magyarázhassam az Isteni szeretet mindenekfölött valóságát! Mert igaz az, hogy Isten szeretetét nem tanítva, hanem szeretve lehet megtanulni. Szent Bernát írja: nyelv sem mondhatja, betű sem fejezheti ki, csak az iheti, aki megtapasztalta JÉZUS szeretetét. Ahogyan a mi szeráfikus Bonaventuránk mondta, egy egyszerű anyóka nem kevésbé szeretheti Istent, mint a szent teológia doktora.” (I. m. 205. 1.) Ez volt az a hely, ahol az ördög megkísérelte a gondolataiba mélyült szentet

lelökni a mélységbe. Mai napig mutatják azt a sziklamélyedést, amely a legenda szerint akkor mélyült viaszként a hegybe, amikor a szikla így, ezzel az emberforma menedékké fogadta be Szent Ferencet.

Lépcsőn lehet lemenni a híres Fügő Szikla megtekintésére. Ez az óriási tömb látszólag a levegőben lebeg; csak egészen kis sziklacsap köti a hegyhez. Új keletű az a legenda, mely szerint a múlt században, Itália egységesítése után moccan meg utoljára és zuhant le fenyegetőleg majdnem végleg, hogy ezáltal figyelmeztesse azokat a hivatalnokokat, akik az Állami Erdőhivatal részéről jöttek el államosítani és elkobozni a kolostort.

Kevéssel utóbb látható az a kis kápolna, amelyet afölé a kő fölé emeltek, amelyen ülve Jézus többször megjelent a szentnek és elbeszélgetett vele. Miközben a zarándokokat vezető szerzetes elmesélte, hogyan mosta meg Szent Ferenc a sziklát olajjal és borral, hogy így oltárrá emelje és megszentelje a jelenés emlékét, egy szép fehér cica üldögélt az oltáron, de vezetőnk nem hessentette el.

A szerzetesek azután visszatérhettek, az erdőt azonban — szerencsére — az állam védetté nyilvánította. Így most már több mint száz éve béke honol ezen a hegyen, amelynek Szent Ferenc halála után ugyancsak hányatott sors jutott osztályrészül. Hiszen a rend több ága versengett a szent hely birtoklásáért, és sokszor valóságos ostrommal kergették ki testvéreiket a kolostorból. 1432 óta a szentélyt és az egész hegyet IV. Jenő pápa Firenze védelme alá helyezte, és kötelezte a gyapjús-céh vezetőit, hogy gondoskodjanak a konvent összes szükségletéről.

Az erdőben óriási tölgyfák magasodnak, közöttük látható Vernahegyi Boldog János kis cellácskája és az a magányos szikla, amelyen a hírhedt rabló, a később Szent Ferenc által megtérített „Farkas testvér” kárhóztatta korábban éhhalálra áldozatait. A legmagasabb csúcson, a La Pennán is található egy kis kápolna, amelyet 1580-ban emelt a kolostor egy jötevője. A csúcsról káprázatos kilátás nyílik, jó időben egészen a tengerig.

Fájó szívvel búcsúztam a hegytől, és most már a zarándokok helyenként lépcsőben folytatódó ösvényén ereszkedtem le. Remélem, hogy egyszer még visszatérhetek, mégis Szent Ferenc híres búcsúszavaira gondoltam, amelyet 1224. szeptember 30-án mondott Szent Jeromos ünnepén és amelyet Masseo testvér örökölt meg. E búcsú szövegének hitelessége filológiailag ma sem eldöntött, de nem lehet nem idézni, hiszen lélektanilag nyilván hűségesen festi a szent megrendülését. Kaposi József fordításában így hangzik: „Távozom innen, Ég veled, Ég veletek, Ég veled Hegy! Addio, addio Monte Verna! Isten veled, angyalok Hegye! Isten veled, drágalátosom! Isten veled drágalátosom! Köszönöm Súlyom testvér hozzám való jószágodat! Isten veled, Isten veled, függő szirt, már nem megyek többé látásodra. Isten veled, köszikla! Addio, addio, addio meredek sziklafal, mely kebledre öleltél, mikor a sátán oly csúfos kudarcot vallott! Sohse látjuk többé egymást! Isten veled Santa Maria degli Angeli! . . . Ég veled, Isten Hegye, szent Hegy, Mons Coagulatus, Mons pinguis, Mons in quo bene placitum est Deo habitare! (Az Isten hegye, kővér hegy, erős hegy, termékeny hegy. E hegy az, melyen az Istennek lakni tetszik) Addio, Monte Verna! Áldjon meg az Atya Isten, a Fiú Isten, a Szentlélek, Isten! Béke veled! Nem látjuk többé egymást.”

Meghatott hangulatomból csak az ütött ki, hogy visszafelé sem volt semmiféle közlekedés, és a szürkületben sokáig hiába váraoztam autóstopra. Szerencse, hogy Szent Ferenc nevében megsajnálta egy munkaidő után vaddisznóvadászatra induló csendőr, és elvitt Bibbienaig. Elmondta, hogy ott teljesít szolgálatot a hegy alatt, de föl még sohasem ment. Az után érdeklődött, hogy Magyarországon is élnek-e vaddisznók.

Irodalom: Meg-dicsőítettett ponitentia tartásnak eleven példája. Pozsony, 1722; Kósa Eugenius: Octava Seraphica . . . Pozsony, 1746; Paul Sabatier: Vie de S. François d'Assise.²⁰ Paris, 1898; Joergensen, Johannes: Pelerinages franciscains. Paris, 1910; Vittorino Facchinetti: I santuari francescani. Volume I. La Verna nel Casentino. Milano--Firenze, 1925; Heinrich Boehmer: Analekten zur Geschichte des Franciscus von Assisi.³ Tübingen, 1961; Luciano Canonici: L'Umbria con frate Francesco. Porziuncola, 1979; Santuario della Verna. é.n. Genova; Assisi Szent Ferenc és a Fioretti. Bp., 1980; Jókai kódex. Közzéteszi P. Balázs János, Bp., 1981; Cristina Paoletti Benedetti: S. Francesco e la Verna. „Vita italiana”, 1982.

Kovács Krisztina

Anya

*Hiába hívom csúnyán, szépen;
nem jön el.
A fák — fák maradnak;
suhogásuk nem az Ő simogatása.
A folyó is folyó;
csobogása nem az Ő beszéde.
Miért nem lehet velem?
Nélküle nem is létezem.*

Bodza

*Belebújok kicsiny, hófehér
szirmai közé.
Beborít fehér habjával,
sárga porával.
Elalszom a bibén
s mint bodzamazg ébredék.*

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Borsos Miklóssal

— *Utoljára 1971-ben készült beszélgetésed a Vigiliával. 1973-ban tették be a pacemakert, és akkor voltál Firenzében, amit le is írtál a könyvedben. Milyen élmények érték azóta? A külső vagy még inkább a belső életedben — abban az időszakban, amelyet Illyés szavával „az innenen túli” éveknak nevezel.*

— A nagy élmény részben negatív, részben pozitív volt. Negatív volt annyiban, hogy a pacemaker behelyezése után le kellett mondjak — szándékosan, nem tiltották — a kő- és márványfaragásról. Mert az az egész testet remegteti. De nagyon gyorsan áttértem a fafaragásra, rézdomborításra, szóval a kezdeti műfajokra. Azonkívül annyi mindent csinállok: érmet, rajzot, rézkarcot — így egyáltalán nem hiányzott ez alatt a tiz-tizenegy év alatt az, hogy márványt nem faragtam. Mégis fafaragtam három, elég nagy méretűt, mert volt még márványom, és nem bírtam nézni, hogy ott hever a kertemben a műhelyem udvarán. Ezeket mentem keresztül, és csodálatosképpen nem éreztem semmi olyan félelmet vagy tartózkodást, ami az életem menetét befolyásolta volna. A külföldi utazás sem volt fárasztó — egyszer voltunk Firenzében, barátaink vitt el kocsin. Nagyon kellemes volt és nagyon jól éreztem magam. Tehát kinek milyen a lelkülete, temperamentuma vagy idegrendszere: életmódjában aszerint gátolja vagy nem a pacemaker behelyezése. Na, persze, az életmódom nagyon egyszerű. Majdnem azt mondhatnám, szerzetesi. Nincsenek szórakozási vágyaim. Időnként egy-egy hangverseny — azonkívül muzsikusbáráimmal itthon muzsikálunk. Egyformán telnek a napjaim: munkában a délelőttök, pihenéssel, muzsikával a délutá-

nok. És — mint ez esetben is — egy-egy vendég fogadása. Úgyhogy ebben nem történik zökkenő. Hetven éve ugyanúgy korán fölkelek, mint a régi mesteremberek. Munkával telik a délelőtt, korán lefekszem, hacsak nincs valami rendkívüli vendégség, színház vagy opera. De ezek ritkán vannak. Tehát ez a rendszeres életmód sokat segít abban, hogy az embernek ne kelljen ilyen, pacemakert elviselő életmódot folytatnia.

— *Min dolgozol mostanában? Vagy vannak-e olyan témák, amik egész éleledben át foglalkoztattak és most újra előjönnek?*

— Voltaképpen minden téma egész életemben foglalkoztatott. Most írom össze Pater Balogh Andrásnak, a Szent István-kápolna igazgatójának a kérésére az egyházi, vallási, illetve biblikus témáimnak a jegyzékét. Én ugyanis soha nem készíték jegyzetet. Nem érek rá: vagy dolgozik az ember, vagy könyvet vezet. A jegyzékben most már a hatvanán tartok. Elképesztő, mert én nem voltam soha úgynevezett egyházművész.

— *Ez mind szobor?*

— Igen. Grafika nincsen benne — ki kell hagyni, mert azok ezrével vannak. De ezek mind kis vagy nagyméretű szobrok, hol magánember számára, hol a magam örömeire, hol pedig kápolnába, új templomba. Most az utóbbi években elég sokat kértek ilyesmit, például tabernákulumajtókra domborításokat. Aztán a Szent István-kápolnában az egész szobor- és dombormű-berendezést. Szent Ferencről kezdettől fogva sok mindent csináltam, kisplasztikákat, érmekeket — hiszen kedvenc szentem, emberem. Most nyáron csináltam egy Saul megtérését. Aztán az Utolsó vacsorát — egy most épülő nyírségi vagy bihari templom tabernákulumajtajára. Akkor egy Pietát, de nem a megszokott formában, tehát nem ül Jézus Mária ölében, hanem fekszik, amint a valóságban is történhetett: ugye földre fektették, nem pedig ölbe vette — nem vehette ölbe. A földön fekszik és a lepellettel Mária

takarja be. Itt van kicsiben, az Ó-Mária siralom szövegével együtt. Nagyon szép ez a szöveg. Tehát Jézus fölé hajol Mária alakja, mint egy hatalmas védővalami. Az egész tragédiának a szomorúsága benne kell legyen. — Akkor mindég foglalkoztattak a sirató-asszonyok. Kőrösfőn láttam először valóságban ilyen temetési siratást. Bérelt falusi asszonyok jajongtak-sírtak. De olyan megrendítőek a koporsó mellett ezek a jajongó-hajladozó asszonyok, hogy azóta is hat rám. 1938-ban voltunk ott és azóta mindég föl-fölbukkan. A gyász, a siratás, az elvesztésnek a siratása — ez voltaképpen a vallási szertartásnak is egyik megnyilvánulása. Most csináltam az Opera jubileumi érmét — ezt az óriási teret sikerült egy tenyérnyi érembe belesűríteni.

— *Azt írod a könyvedben az istenhited kialakulásával kapcsolatban, hogy a Poverello hatott rád a legerősebben. Érdekes kultusza van manapság Szent Ferencnek.*

— Igen. És mégse lehet kultusza. Ez a varázsa, ez a csodálatos benne. Tulajdonképpen miért szent? Hiszen semmit se csinált. — Most illusztráltam Babits novelláit. Az egyik történet a kis mafla Leóról szól. Valahonnan elzavarták őket. S akkor ülnek ott (egymás mellett, ül a két figura a rajzon is), és teszi föl a kérdéseket a Leó. Hogy: ezt is el kell tőnni? Azt is el kell tőnni. És hogyha kilöknék és hogyha kidobnák, azt is el kell tőnni. Tehát, hogy minden sérelmet el kell tőnni, mert az emeli magasba, az a léleknek az ereje és a győzelme, ha mindent eltűr. Ez a Leónak valahogy sehogy se megy a fejébe. Elbűvölő, ahogy ezt Babits leírja, és kibontakozik belőle Szent Ferenc nagysága. Nem volt mártír, nem üldözték. Sőt, szerették, túlságosan is, a carcerit azért építették, hogy valahová meneküljenek a tömegrajongás elől. Csodát se csinált. Legendái is csak ezek a kedves történetek a vándorlásaikról, a keresztény példaadásról. És ez a legnagyobb dolog: mert ennek nincs látszatja. Mint Somlay Artúr, mikor az elsők között Kossuth-díjat kapott. Akkor még voltak koldusok, még a Ferenciek terén is. Somlay pedig ment végig a Váci utcán, és csak úgy osztogatta a pénzt. Elosztogatta. És

kiderült, hogy ez — tett volt, mert nagyon is számon kérték tőle. Mert politikai tettnek fogták föl, hogy őt nem érdekli ez a magas kitüntetés. És ha elköltötte volna, elitta, eldorbézolta volna, akkor dicséretes. Odaadta a szegényeknek. Szóval még adakozni is meggondoltan kell. — Szent Ferenc sem adakozott meggondoltan. Először is elosztotta az apja vagyonát. Megrendítő az, hogy a kolostort nem ebből a pénzből építette, hanem összekoldulta. Szent Ferenc úgy volt keresztény, ahogy Jézus a Hegyi-beszédben mondja. Istent csak úgy emlegeti, mint a természetet, fákat, növényeket, madarakat.

Ne felejtjük el: a reneszánsz, Dante és Petrarca Szent Ferencsel kezdődött. És egyszerre virult ki ez a csodálatos európai gondolat.

— *Számodra azért mindig a reneszánsz maradt a csúcscok csúcsa, nem?*

— Európa attól lett Európa. Én még Európába születtem bele, méghozzá egy egészen művelt városba, mert Nagyszében olyan volt, mint Frankfurt vagy Nürnberg. A tizenkettedik, illetve tizenharmadik századtól éltek ott a szászok, akiket IV. Béla telepített oda. A tizennegyedik században már állt ez a csodálatos gótikus templom. Az első aggok menhelye Szebenben volt Európában. Szóval ilyen környezetben gyerekeskedtem, nőttem föl. Ez mind hatott rám.

— *De azért a reneszánszot neked első-sorban Firenze jelentette.*

— Firenzébe csak azért mentem, hogy megbüntessem Pestet. Nem vették észre, csak jóval később. Nem vettem föl a főiskolára, mondom: megálljatok, a lábam ide be nem teszem. Két kofferral elmentem, — ott is akartam maradni végleg. De Mussołini elrendelte, hogy nem szabad idegennek munkát adni. Mert én úgy gondoltam, hogy ott, a Ponte Vecchiön majd csak adnak valami munkát, vésnökséget, s így keresek pénzt ahhoz, hogy letelepedjek. De talán szerencse, hogy nem így történt. Nagyon tetszettek a mintáim ezeknek az aranyműveseknek, de aztán mégsem fogadtak föl, hiszen sok volt a munkanélküli. Így aztán egy fél év lett ebből a bosszúból.

Az olasz reneszánsznak a tizenhatodik században vége, akkor átvette a zene az

értéket. Ez élteti ma is a zenét, enélkül nincs Bach, nincs Mozart, nincs Brahms. Chopin, a romantikus, vagy a mi Bartókunk, Bachot tanulmányozta. Ez olyan, mint Michelangelót vagy Leonardót megkerülve nem lehet művészettörténetről beszélni. A reneszánsznál kötők ki mindenben. És arra tudok hivatkozni a főiskolán is, a növendékeknek, mert nem lehet eltévedni benne.

— *És Rembrandt öregkori portréi?*

— Rembrandt az életnek páratlan ábrázolója. Nincs semmi köze a hollandus zsánerhez. A szellemi, lelki mélységnek olyan fokán jár, mint senki más. Lehet, hogy egyéni tragédiája is befolyásolta, nem tudom. Egyik kis rajzán például egy utcai kofa ül, s egy háromlábú tűzhelyen lepényt süt. Mellette egy kölyök kotorász zsebében, hátha van egy garasa, hogy lepényt vegyen. Megrendítő. Nem a nagy művekre hivatkozom, hanem ezekre. Rembrandt maga a csoda, egy külön világ. Az öregkori arcában van egy aranyló szomorúság. De már az ötvenesekben is, ezzel a nagy kalappal, a bécsi önarcképen. De nem szemrehányó, nem vádló.

— *Rembrandt fiatal korod óta a kedvenceid közé tartozott. Az évek, évtizedek múltával másképpen érted-e azt a belső fájdalmat, megtörttséget, amit Rembrandt átélhetett öregkorában, meghurcoltatásaiban?*

— Természetes, hogy ez változik. Fiatal koromban is a drámaisága fogott meg. De később már magam is megkaptam a szükséges sérelmeket, rúgásokat, pofonokat. Ez — úgy látszik — kell ahhoz, hogy az ember kicsit magányosabb legyen, és ne várjon sokat az élettől, hanem csinálja azt, amiben öröme van. Azért szeretem a Poverellokat. Egy riportban azt kérdezték, hogy miért vonzódom én a szegény emberekhez, a sikertelenekhez. Talán azért, mert azokból nem lesz hashajtó. Hogy értem ezt? Hát úgy, hogy a hősök közül mind Ferencz József keserűvíz, Hunyadi János keserűvíz lett.

Én sokáig szegényen éltem. Nagyon sokat számít, hogy az ember fiatal korában milyen körülmények között van. Teljes elhagyatottságba kerültem. Apám szakított velem, mert nem akarta,

hogy festőpályára menjek. Az első világháború utáni évek voltak, sokan még három diplomával is nyomorogtak. Egy rendes iparosember: órás, aranyműves ilyen éhenkórász pályára nem állt. Akkoriban színésznő is az lett, aki megszökött házulról. Most meg hármezer fölveteliző van. A mamák könyörögnek: „Az én lányomat Isten is arra teremtette.” Az idők változnak, és nagyon nehéz azt érzékeltetni, hogy milyen volt akkor ugyanaz a pálya és milyen ma. Senki a világon nem törődött akkor egy fiatal festővel, és sokan tudóbajt kaptak.

— *Szóval a poverellói szellemet akkor tanultad meg.*

— Az vigasz volt. Akkor még vegetáriánus is voltam, mert ezen a kosztion olcsóbban lehetett élni. Német orvosok találták ki a vitaminok előfutárait. Amikor fölfedezték és vitaminnak nevezték, akkor a vegetarianizmus már nem volt többé ilyen „vallásos szekta”. Addig annak nevezték. Ez arra volt jó, hogy egy időben, az aszkétákat utánozva, minden pénteken teljes böjtnapot tartottam.

— *Ezt szükségből vagy tudatosan?*

— Tudatosan. Az aszkéták voltak az ideáljaim. Olyan sovány voltam, hogy az ijesztő.

— *És mi vonzott bennük?*

— A szellemi erejük. És azt effektíve, fizikailag is éreztem. Egy ilyen böjt után az ember szinte lebegett. Szinte felsőbbrendű hatalmat érzett. Szóval ezt én tapasztalatból tudom: ez évekig tartott, egészen, míg megnősültem. Ma is ismerek olyan embert, aki egy héten egyszer böjtot tart. Nyolcvanegynéhány éves — bár az kiszámíthatatlan, hogy mitől ér el valaki magas kort. De az bizonyos, hogy aki böjtot, az rendkívüli ismeretlen erőnek a birtokosává válik. Nem véletlen, hogy szentek, akiknek módjukban lett volna jól élni — mégsem éltek gasztrikus jólétben. Tehát a fizikai lemondás, az aszkézis a magasabb rendű — szellemi téren. Ez biztos. Azok az erőművészek, akik egy fél ökröt megesznek egyszerre, hiába teszik a kezüket egy betegnek a fejére, az nem gyógyul meg. Hitelesnek érzem viszont a legendákat, a gyógyító, úgynevezett csodatevő tör-

téneteket. Mai napig is, az orvos „keze-
li” a beteget. Tehát a kézrátét szerepét
hangsúlyozza a magyar nyelv, de még
a német is: „handelt”. És mondjuk azt is,
hogy a jókezü orvos. Tehát a kéznek a
kisugárzása egy ilyen megtisztult szer-
vezeten keresztül feltétlenül hat a beteg-
re és az meggyógyulhat. Erről meg va-
gyok győződve.

— *Sokak szerint a művészet transz-
cendentális inspirációjú.*

— Nagyon helyesen. Legalábbis az
kéne, hogy legyen.

— *Meddig tud a művészet a transz-
cendencia útján eljutni?*

— Amíg őszinte. Amíg a képzeletvilá-
gát valóban lenyűgözi. Bármilyen ábrá-
zolás, bármilyen témakör lehet — amíg
őszintén leköti, tehát amíg nem a meg-
rendelő kedvére csinálja. A legóriásibb
példa erre a Sistina, az Utolsó Ítélet. Ott
minden egyes emberrel valamit és vala-
kit el akart mondani Michelangelo.
Egyiken bosszút állt, a másikat fejvel
lefelé állította, saját magát megnyúzta.
Viszi a bőrét a vásárra. A barátja őt
imádkozik az Úr lábainál. Azt nem bán-
totta. De a többieket, püspököket, kardi-
nálisokat, a városi tanácsstagokat igen.
Elképzelhető, hogy milyen düh töltötte
el ezt a dührohamos embert (mert kelle-
metlen, kötekedő ember volt). Amikor
a Dávidot megfaragta, akkor volt még
egy ugyanakkora márvány. A városi
tanács arra pályázatot hirdetett, de nem
neki adták oda, hanem Baccio Bandi-
nellinek. Tehetségtelen, dagaadó, üres
izmok. Ugye, milyen a valóság. Ma
Michelangelo a mindenekfölötti. De az
életében ő is csak egyike volt a legjobb-
baknak. Baccio Bandinelli pedig üres,
rossz manierista szobrokot csinált.
A márványt mégis neki adta a tanács.
Hát persze, hogy az Utolsó Ítélet-en
Michelangelo beállította a piszokba.

— *A zenében is akadnak hasonló hely-
zetek, mint Bach mellett Telemann.*

— Igen, pedig Telemann nagyon te-
hetséges volt, Bach mellett mégis elhal-
ványult. Telemann helyett inkább Co-
rellit vesszük elő. Az őszinte, az igaz,
mint például a templomi szonátái, a so-
nata da chiesak. Mondhatnám Graunt
is. Ki hallotta ezt a muzsikusnevet?

Majdnem senki. Bach kortársa, egy kri-
tikus azt írja: „Ez igen, a Graun! Ez
modern, ez végre nem unalmas, ódon
zene. Ez az igazi”. Unnepelték Graunt.
En véletlenül akadtam rá, antikvárium-
ban. Muzsikus barátaim mind rádiózene-
kari tagok. Megkérdeztem tőlük, hallot-
tátok ti ezt a Graun nevet? Nem. Furcsa
dolog, hogy a kor valakit ünnepel és
dicsőít, és úgy tűnik el, mint a semmi.
Ugyanakkor pedig élt mellette valaki,
akit akkor elhallgattak valami oknál
fogva vagy beleuntak, az is lehet, hogy
már monotonná vált számukra és félre-
tették. Utána pedig évszázadok kelle-
nek, míg újra felfedezik. Ilyen volt
Vivaldi is. Huszonnyolcban tartották az
első hangversenyt a műveiből Sienában.
Ha a becsületes német Bach nem írja oda
a zongoraátirataihoz, hogy a velencei
komponista, Antonio Vivaldi nyomán,
akkor ma sem tudunk róla.

— *Egy zenész mondta egyszer, hogy
Bach zenéje vezette el a hithez, az sugá-
rozta számára a transzcendenciát. Ha
összehasonlítást próbálunk tenni a kép-
zőművészet és a zene között: vajon
melyik tud magasabbra vinni?, melyik
tud Istentől többet megsejteni?*

— Csak a zene. A képzőművészetben
maga a látvány egészen más szellemi
élményt nyújt. A transzcendensnek
nincs látható, fogható világa.

— *Igen, a Bibliában is mindig csak
hallani lehet Istent, nem látni.*

— Csakugyan nem. A látvány maga
lenyűgözi a vele találkozót. A teljes
elmerülést az istenségbe, a világba, csak
a zene adhatja ilyen magasrendűen.
Mert a festőnek, a szobrásznak az a dol-
ga, hogy megmutassa azt, amit elmon-
dani nem lehet. Itt van például az Utolsó
ítélet. Ez elmondva vagy olvasva: daj-
kamese, semmi. Megfestve pedig: az
ember tíz perc múlva úgy érzi, hogy ott
van köztük — szóval lenyűgöző. Ami-
ről a szó vagy az írás nem tudott meg-
győzni, azt a kép elhitei. Erre képes
a képzőművész. Tehát nem lehet
a mérlegre tenni sem egyiket, sem
másikat, mert mind a kettőnek megvan
a maga hatásköre és hatóereje, de a
maga módján. Mert a zene az határtalan:
a transzcendens felé mutat. Már egy
szonáta, már egy Adagio. — nem is

egyházi zene, mégis olyan mélységeket, olyan megindultságot idéz elő az emberben — hangversenyteremben is hánszor látni könnyező embereket.

Händel Messiás-oratóriuma olyan megrendítő, hogy nincs ember, akit ne emelne föl. Bach is mindig fölfelé ível. Érdekes, Purcell mindig lefelé — hihetetlenül szomorú. Mindig szomorú lesz az ember tőle. Szinte azt lehet mondani, hogy érezte a korai halálát. Bach elmélyedt, mélységes, de nem szomorú. Bach Andantéi nem lehangelőak, Purcelléi igen. Oriási muzsikus volt. Corelli, a zenekirály, életének csúcán hajóra ült, hogy meglátogassa ezt az angolt. És mikor kikötött ott a déli parton, hírül vette, hogy Purcell meghalt. Visszaszállt a hajóra: akkor nem érdemes erre a földre lépni — és visszament Itáliába. Purcell egészen fiatalon lett a Westminster zenemestere, karmestere, szóval az udvari és egyházi zene nagymestere. Szép fejű, hatalmas, pompás ember volt, a kor divatja szerinti hajkoronával. Ha megszólalnak a harsonák az angol himnusz elején — azt is Purcell írta —, az ember azt hiszi, az angyalok szállnak le az égből. Néhány harsonával mit tudott csinálni! Mai napig is a legnagyobb angol muzsikus.

— *Bach fölfelé íveléséről beszéltünk. Valami hasonlót teremtett meg a gótika is: ugyanezt a fölfelé szárnyalást — köben.*

— Igen. Az ember aztán követni sem tudja. Mondjuk a chartres-i tornyot nem lehet követni, csak a feléig: a tagolást, a szobrokat, megint a tagolást, megint az ablakíveket. Aztán hogy följebb mi van, arról fogalmam sincsen. Ez a valóságos látvány. Reprodukció lehet követni, viszont az nem *hat* már úgy. A gótikával csodálatos élményem volt a nyirbátori templomban, amikor a zenei hetekre a templombelsőről érmet csináltam. Kiderült, hogy ezt az ágszövevényt, ahogy megy végig, nem tudom lerajzolni. Próbáltam, de nem tudtam, belegabalyodtam a szövevénybe. Másként nem lehet megcsinálni — megszerkesztettem, úgy, mintha föl kéne építeni. Érdekes élmény volt, hogy meg kell szerkesztenem, mert különben elvesztettem a szemem elől. Vannak ilyen különös dolgok, hogy olyan intenzív a szerkezeti szépsége,

hogy az ember arra nem is gondol, ha nézi, csak arra, hogy gyönyörű.

— *Térjünk vissza a képzőművészet-hez. Hogyan látod a modern művészetet?*

— A képzőművészet Picassóval összefoglalta és befejezte az újító lehetőségeket. Picasso olyan új, hogy a legrégebbet vette elő: Ez minden új forrása. Az legföljebb játék lehet, hogy ma egy zsák krumplit kiállítanak egy kiállítóteremben és az a „műalkotás”. A műkereskedő lefénnyképezeti, és az albumot megveszik. Ezekben a „művekben” hiányzik a gondolati háttér, pedig a képzőművészetnek éppen olyan gondolati, érzelmi, tehát az egész embert, szellemet, lelket igénybe vevő tartalma van, mint a zenének vagy a költészetnek — csak más a nyelve. Tehát gondolat és mondanivaló nélkül nem lehet képzőművészet.

— *A művészet és a műalkotás mindig ünnep. A lélek ünnepe...*

— Az kéne legyen. Nekem könnyű dolgom volt. Amikor a gimnáziumból kimaradtam, aquarellt festettem és egy kis Krisztus-domborítást kalapáltam ki apám műhelyében. S azt beküldtem a győri képzőművészeti kiállításba. 17 éves gyerek voltam. Dr. Czingraber nevű ügyvéd írta akkoriban a művészeti kritikákat. Azt írta rólam: a fiatal Borsos Miklós kiállított munkáiról csak annyit: numen adest. Hát ezt én egész életemre elégnek tartottam. Ha ez akkor jelen volt, akkor az nem megy el, hacsak el nem züllök. Ez elég volt nekem — a lélek jelen van. Nem foglalkoztam a különböző irányzatoknak vagy divatoknak a követésével, mert egyszerűen nem tudtam lemondani a magam élmény- és gondolatvilágáról. A festészetnek, szobrászatnak a művelői legtöbbször csak a megtanult, akadémikus tudásanyaggal rendelkeznek, és vagy a divatot követik, vagy pedig a tudásanyaggal, mondjuk, nagyon jó portréfestők — de a portréikban nincs semmi más, csak hogy az illetőre rá lehet ismereni. Pedig a művészet furcsa dolog. A fölismerés vagy hasonlóság szinte harmadrendű benne.

Ilyesmivel lehet megvilágítani, hogy mi is a lényeg. Az ember ránéz egy szoborra vagy képre — és nem a ha-

sonlóságot ellenőrzi. A laikus pedig keresi azt a képet, amit ő ismer a valóságban. Azzal mi kevéssé törődünk, hiába is törödnénk.

— *Ezt mondtad az anyag átszellemiesítéséről az aszkézissel kapcsolatban.*

— Ilyen aszkéta művész volt Egry is — szerintem a legnagyobb, a legszellemibb magyar festő. Voltak nagy festőink — Paál László, Székely Bertalan —, de ez a fajta szellemiség csak Egryt jellemzi. Aszkéta volt, középkori aszkéta, alkatában is (sajnos tudóbeteg volt) — de azelőtt, fiatalon is. Ránéztében is aszkéta volt, gyönyörűen ráncos, telerajzolt arcával és az egész magatartásával.

— *Az ő képein például szintén érezni ezt a transzcendenciát, ezt a sugárzást.*

— Az ő bensejében élt az. A Balatonban, a Balaton fölötti égben azt nem látni. Sok évtizedes tanulmányai alapján ezt csak kiindulópontként használta fel ahhoz, ami benne sugárzott. Csodálatos, pedig nem volt vallásos a szó intézményes értelmében. Gyönyörűek a biblikus tárgyú képei. Keresztelő János, Szent Kristóf, Krisztus a pribékek között.

— *Bármelyik Balaton-képe istenhívő.*

— Az is mind vallásos. Az a vitorlás olyan, hogy azzal a mennybe szállhatna. Arra oda kéne csak rajzolni a Krisztust, mint Grünewald. A legtranszcendentálisabb festő, hiszen ez is volt a kritikák szerint is. Oltványi is erről írt tanulmányában, az ő transzcendens tartásáról. A Rákosi-időkben ezért teljesen el is ejtették.

— *Hasonló hatásúak az ég és föld találkozásánál álló figuráid.*

— Teljesen. Az ember, ez a kis, nyomorult vonal, ebben a nagy ivben áll, fölötté az ég nyomása vagy nyíltsága. Erről nem tudok lemondani. Ezt Egry mondja ki legtisztábban. Ő olyan teret tudott megidézni, hogy sokszor félelmetes. Hála Istennek, hogy van Egrynk is.

— *A Bibliából kiket ábrázolsz legszivesebben? Jónást?*

— Istenem, hát mindannyian Jónások vagyunk. Az ember menekülni akar attól, hogy kimondja az igazat. Próbálja elkerülni, erre pont akkor mondja ki,

amikor a legrosszabb. Nem menekülhet az ember. A Jónás imája a világirodalomnak olyan remekműve, hogy azt lefordítani aligha lehet.

A másik kedvencem: a Hegyi beszéd Jézus nélkül. Van vagy ötven rajzom a Hegyi beszédről. Jézus-ábrázolásom nincs is, csak egy: amikor Saul előtt megjelenik, de az is csak vonalakkal, egy fénysugár. Nem természetábrázolás, ahogy Saul lezuhan a lóról, és előtte leborul. Jézust valahogy ábrázolhatatlan-nak érzem, kivéve a Pietát.

— *És kerestek?*

— Feszületet csináltam. De teljesen csak a tragédiát. A fej árnyékban van, két üreg és egy vonás. Úgyhogy akár-hogyan van megvilágítva, az arc mindég sötétben marad. A tizenkilencedik században elkezdődő gyári giccsábrázolást elvettem. Ez szégyene az egyházművészetnek. Krisztusnak nem tudok arcot találni, nem merek arcot adni. Rembrandt sem ábrázolta portréertelemben az emmauszi képen. Ott is csak egy festői folt. A Százforintos lapon, a rézkarcon, ő van egyedül megvilágítva: egy koldusnegyedben, viszik hozzá a betegeket. Olyan szerény kis figura, semmi pátosz nincs benne. Rembrandt Jézus-alakjai biztos, hogy nem hasonlítanak a valósághoz. De ő tudta érzékeltetni a szegények között járkáló és jóra intő Emberfiát — mert mást sem csinált, csak jóra intett: hogy szeressük egymást, hogy eljön a megváltás, és az szeretetből áll. Michelangelo pogány istent festett. Teljesen elszakadt a képzelet valóságától is. A barokkban pedig más nem fontos, mint hogy jó legyen a kép. Ha jó a kép, akkor elhisszük. Sorolhatnánk a hamis ábrázolásokat. A legtöbb képen — Az adógarason is — Péter ősz hajú ember, s a tanítványok mind idősebbek, mint Jézus. Pedig ő volt a legidősebb, 30—33 évesen. Ezek fiatal halászlegények voltak. Nem mondhatta volna, hogy hagyj ott a családodat és kövess engem. — Ez hasonlít Szent Ferenc csoportjához. Azok is fiatal emberek voltak. Föllelkessedve követték és fölverték a szerzetesi csuhát. De ott is Szent Ferenc volt a legidősebb. A Poverello, aki a gazdagok között is el tudta mondani az Isten szavát.

Lukács László

Szöllősi Zoltán

Szeptemberi kréták

Határ Győzőnek

Egy élet hány marék homok
Nincsen fordítója
Egy dombban hány idő ragyog
Lejárt homokóra

Pipacs ha lángol — temető
Novemberi éjben —
Töltésoldal és nyármező
Piros gyertyafényben

Tudatom négy negyed holdja
Négy égtáj dióba
Kultúrám köre hullt roncsa
Magyarország-kóma

Hallucinál lélek: harang
Kottázva hull a lomb
Nyelvészkadtan néma hang
Hull zenénk és szavunk

Hitem karóján ég inog
S a halott rokonok
Koponyája mint telihold
Homokkal hunyorog

Levegő vak humuszába
Fény: hajszálgökökerek
Élőn egék szárazsága
Mint föld holtak felett

Idegem izzó szálaít
Még samott gerincem
S kibírják-e csillagaid
Már ne fűts Üristen

Tudatalatti hazámért
Sem versért vallásért
Csalános úri magányért
Sem fogyó családért

Szememben fűcsomó sárgul
Percemben év lobban
Perzsel a szél Perzsiából
Törpe árnyékom van

Túlexponált nap s éjszaka
Röntgenfényű nyírfák
Költöző fecskék hóhása
Szeptemberi kréták

Honvágya gyötört hazámba
— A talpamon szurok —
Minden találkozásra
Pokolból gyalogolok

Part lett a világ elhagyott
Lemorzsolt tengerben
Fuldoklik arcom és ragyog
Szálló porszemekben

Esterházy Péter

„szó, szó, szó — a többi néma csend”

Légy hű és szabad.
Babits Mihály

A művészet legfőképp szabad akar lenni. Ez nem jelenti azt, hogy mindent akar és akarhat; az öncenzúra a művészet leglényegéhez tartozik. Öncenzúrán most nem azt a pusztító és bornírt processzust értem, amit gyakorolunk szerte a világon, hol politikai, hol gazdasági kényszerek miatt — hanem azt az ősi tiltást, hogy van egy olyan terrén, ahová nem szabad belépni, hogy van Megnevezhetetlen, hogy van Titok. Titok nélkül nincs művészet.

A mostani irodalom olykor azért feszélyező, mert máshová, „beljebb” teszi önnön korlátozásának határait; nem mert bátrabb, emancipáltabb vagy függetlenebb volna, hanem mert gyanakvóbb, azt gyanítja, hogy ahová a Titok tábla tétetett, ott még nem titok van: hanem: hazugság. Hazugság, hazugság, hazugság. Tudjuk, jó oka van, hogy így tegyen.

Mámorosan néven nevezzük tehát a dolgokat. Ez nem kevés. De szabadságunkat ilyen könnyen nem vásárolhatjuk meg. Rossz az, ha a gyanakvás betemet minket (legfőképp persze az a rossz, hogy, mint sok minden, ez sem elhatározás kérdése) — és a hazugság elleni viharos hadjáratból könnyen bátor-kodás lesz, pótcselekvés és alibi. Meg aztán: miféle bátorság kell ehhez most? (Kell.) Meg aztán: a bátorság nem esztétikai kategória. Másfelől meg aztán: kis ország vagyunk . . .

Elsőre tehát azt lehetne mondani, hogy természetesen van létjogosultsága a „csúnya” szavaknak az irodalomban, és hogy ez hol az írói szabadság, hol pedig az írói rabság, de legalábbis megkötöttség jeleként értelmezhető. Előbbiként akkor, amikor valahová épp egy ilyen szó kell, s ha kell, akkor ott is van, ha cigánygyerekek potyognak is az égből, utóbbiként akkor, ha főként abbéli gyanakvásunkból van ott a szó, hogy tán nem lehetne ott. — Eszünkbe juthat ezüstös nagyanyánk, aki állig betakarva napozott ugyan a szovétai gyógystrandon, de ezerszer szabadabb, függetlenebb és bátrabb volt a nudista plázsokon szorongó hűgáinknál . . . És nyilván van, hogy fordítva! Azaz nem ezen múlik.

Az egészről van szó, és nem a szavak felosztásáról szalonképesekre és -képtelenekre (nincs is szalon!); ezt mutatja az is, hogy számos szókimondó szöveggel, vaskos klasszikussal, szabad száju és mégis szemérmes (vagy akár nem) népi mondókéval „semmi bajunk”. — Idetartozik még, hogy a magyar nyelv e tekintetben másként viselkedik, mint Shakespeare vagy Rabelais anyanyelve. Olykor szemérmesebb, olykor prüdebb. Tehát egyszerre esély és nyűg.

Valójában obszcén szó nincs is, csak obszcén összefüggés! Hisz például ugyanazok a szavak, mozdulatok, melyekkel pornólapokban találkozhatunk, egy szerelem csodájában megszentelődnek. Erre a csodára az irodalom is képes. Igaz, mint minden csoda, ez is ritka, mindenesetre ritkább, mint az evvel való próbálkozások. — Nota bene: előfordul, hogy a szó, a drasztikus szó ki nem mondása teszi a szöveget obszcénné, mert sandává, gusztustalanná változtatja a szó körüli sunyi oldalazásunk.

Az irodalmi nyelv valóban közeledett a beszélthez. Azt, hogy ezáltal az irodalmi tragárság hivatkozási alap volna a mindennapihoz, nem hiszem. Ok és oko-

zat cserélődne így föl. (Óvodás barátom szavatoltan anélkül küld el a búsba, hogy különösképpen járatos volna a mai magyar prózában.)

Bár . . . ki tudja. A hal bűdös, és akkor a fejtől is bűzlik.

Nincsen minta, amihez igazodni lehetne. „Ügy beszél, mint a kocsisok”, mondták régebben. Ez most nem mondható, és nem merj a fuvarosok szebben szólnának. A művelt (sőt, a csak pozicionált) ember súlyt vetett arra, hogy választékosan fejezze ki magát. Ma ez nincs így. De talán nem ezt kéne demokratizálódnak nevezni.

Az említett közeledés, önmagában, se nem jó, se nem rossz, hanem elkerülhetetlen; az író nem fölötte áll olvasójának, nem olyan valaki, aki megmondaná, mi az igazság, hanem inkább sorstárs, akinek nyomorúságai és diadalai közösek az olvasóéival.

De azért a mai irodalom — abbéli fölismerésben tehát, hogy ő sem jobb a Deákné vásznánál, hogy ő is „csak egy ürge” — sokszor lemond az ellenkezés kötelességéről (dagegen! dagegen!, kiáltozta Rilke), pedig a kor-szerűség nem a korral való föltétlen azonosulást jelenti, benne-gyökerezést jelent, de nem gázsulálást. — Ezt a reménytelen, sőt nevetséges és föltehetően kudarcra ítélt erőfeszítést a kor magától értődőnek látszó mozgásai ellen: nem mindig lehet látni mai íróinknál, akik vagyunk.

A trágárság ez idő szerint már nem divat, divat az, amellyel különbözni lehet. Talán 20 évvel ezelőtt az volt — értelmiségi körökben ugyanúgy káromkodtak, ahogyan 100 éve a nők szivarozni kezdtek és Spinozát olvasni. De most ennél rosszabb a helyzet.

Megint nem a szavak a legriasztóbb. Hanem a mondatok, hogy nincsenek. Nincsenek mondatok, tehát nincsen gondolkodás, tehát nincsen forma. Márpedig formákon múlik az élet, mondja Füst Milán. Ebben a nyelvben, mely nem ismer jelzőket, szinonimákat, nem ismer alárendelést, egyáltalán: nem ismer összetett mondatot; melyben agresszivitás és türelmetlenség sorvasztja a szerkezetet és sivárság a színeket, egy nyelv, mely nem szereti, mert nem szeretheti önmagát — ebben a nyelvben természetes a szó, mely mocskos. A durvaságunk a baj, a növekvő tahóság, a gyűlölet, melyet még megfogalmazni sem tudunk.

Ha az irodalom ábrázolni akarja e nyelvi züllést, stilizálnia kell. Egy irodalmi figura, aki olyan gyakorisággal használja ezeket a szavakat, ahogyan az valószínűleg szokás: a hiteltelen! Ezt, mondjuk, elvileg, egy író tudja.

De minden elvi eszmefuttatás után és ellenére meggondolandó volna, hogy a kialakult nyelvi helyzetben — nagy nyelvi tompaságban —, hogyan hat a jogos, szükséges stb., irodalmi durvaság. Nem vereség-e mindenképp, ha talán elkerülhetetlen is? (De.)

És: nagyon óvatosan kell bánni a megbotránkoztatással (fontos persze: kit, kiket). Mert úgy gondolom, nem megbotránkoztatónak kell lenni, hanem botrányosnak, minthogy talán igaz, amit olvastam valahol, hogy megbotránkoztató olykor a pucérság, de botrányos: az igazság. Erre a botrányra kéne törnünk (mindannyiunknak).

Kabdebó Tamás

Az ír katolicizmus mint nemzeti vívmány

*"The very ground the Irish tread
the air they breathe, the climate
they share, the very sky above
them, all seem to draw them to the
religion of Rome..."*

John La Roche 1625-ben írta: „A föld az írek lába alatt, a levegő, amit beszívnak, a klíma, sőt maga az ég felettük a római katolicizmushoz vonzza őket...” Ma is igaznak tűnik ez a megállapítás. Amikor 1979-ben a pápa itt járt, több mint egymillió ember fogadta a Phoenix Parkban. Az Ír Köztársaság lakosságának közel egyharmada részt vett a szabadtéri nagymisén. A hatalmas fehér pápai kereszt ma is ott világít a park közepén. Négyszáz éven keresztül, az angol protestáns hódítás idején a pápai nuncius állt hű tanácsadóként a katolikus ír urak, parlamenti képviselők, egyházfők mellett. Az ír nemzeti múlt és jelen egybe-
forrott a római katolicizmussal.

Nincs szándékunkban az ír katolicizmus egészét tárgyalni egyetlen esszé keretében. A tradícióihoz hű mai vallásos tartás megértéséhez azonban szükség van a történelmi háttér ismeretére. A hívők mai viselkedésformái, a korunkbeli egyház sajátos szerepe az állami és az egyházi életben érthetetlen a múltban gyökerező küzdelmek ismerete nélkül.

A kontinuitásnak általában nagyobb az ereje szigetországokban, mint a szárazföldön, következésképpen a változás folyamata lassúbb és kevésbé hatékony.

A késő ókori és a kora középkori írók a mai írek őseit, az Erin, Ogygya, Scotia vagy Hibernia névvel illetett sziget lakóit, a druida vallás híveinek mondják. A gall, illetve az angliai—walesi druidizmusnak ez a hiberniai változata minden részletében ma sem ismeretes a vallástörténészek előtt. Pár sajátossága azonban közkinccsé vált, s ezért figyelemre méltó. A vallás papjai jól ismerték a csillagok, égitestek állását, a napéjegylenőséget megünnepelték. A politeisztikus, de az égre összpontosuló hitvilág magába foglalta a nap és hold imádatát, a lélek halhatatlanságának, illetve vándorlásának hitét. A papság nagy tiszteletnek örvendett.

E néhány információ az ír középkor nevelésén keresztül beszivárgott, és beszivárog ma is a nemzeti tudatba. Az ír fiatalok annyit legalább tudnak őseikről, hogy életükben a vallásnak nagy szerepe volt.

A kelta ősvallásból a katolikusba való átmenet Szent Patrick, Írország védőszentje nevéhez, hittérítő tevékenységéhez, országjárásához, püspökségéhez, rábeszélő- és szervezőkészségéhez fűződik. A kereszténység Rómából szivárgott, hol közvetlenül, hol Gallián keresztül az Atlanti-óceán térségébe. A III. és V. század között a kereszt a kard segítségével nélkül is meghódította Írországot, Skócia és Anglia jelentős részét. A misszionáriusok e három földterület — országokról még nem beszélhetünk — törzsfőnökeit, kiskirályait látogatták, s többször átéltek a vikingek megismétlődő pusztításait. A legett monostorok újjáépítésekor

megismétlődő missziós hittel újra és újra kellett téríteniük egy-egy elpogányosodott terület lakosságát. A IV. századtól kezdve a IX—X. századig az ír katolikusok jártak élen ebben a mozgalomban. Manapság erősen él annak tudata Ír-földön, hogy bár az angolok katonai erejükkel később meghódították és többször legyőzték Hibernia lakóit, az ír kultúra ősbibb és egységesebb. A kora középkorban ez volt a római katolikus hit letéteményese, és egyben a nyugati világ misziós központja. Ír-föld Szent Patrick kezétől elfogadta a kereszténységet, s bár előtte is voltak, utána is maradtak pogányok, az uralkodó vallás a római pápa hite lett. A druidizmus híveit — akik pogányok voltak ugyan, de nem barbárok, s Walesben, Angliában ugyanúgy léteztek — nem karddal térítették, hanem Istennek kódexekbe írt igéjével. Patrick egyetlen fegyvere a római meghatalmazás, a pápa levele volt. Központi hatalomra nem támaszkodhatott, hogy iskolát, monostort, scriptóriumot alapítson. A kiskirályok szívükbe fogadták, megkeresztelkedtek, püspökségeket alapítottak, órá hagyva a püspökök javaslatát. Korunkban sincs a világi hatalomnak ebbe beleszólása.

A kereszténység nemcsak a hitet terjesztette, hanem a tudást is. A scriptóriumok az írni-olvasni tudás, a rajzolás, kéziratisztítás, a táguló információk, a nemzetközi kapcsolatok műhelyei lettek. A kora középkor és századunk között — ezt a több kötetes „Ír szentek élete”, továbbá a Kells, Lindisfarne, Iona, Leinster, Kildare kódexei bizonyítják — száznál több megnevezett, a krónikákban ma is számon tartott szentet és majdmegannyi tudóst adott az ír egyház az egyetemes kultúrának és saját, lassan civilizálódó anyaföldjének.

„Szentek és tudósok népe vagyunk.” Az ír történelmi tudat legelső rétege úgy tartja, hogy ezt a földet mindig vallásos nép lakta. A második rétege már azt jegyzi, hogy az írek keresztények lettek Szent Patrick szelíd szavára. A harmadik pedig azt — s ez érződik napjaink életében is —, hogy a protestánsná vált angol hódítók kényszere ellenére az ír nép zömében megmaradt katolikusnak. Innen való Írország egységes, a Vatikán és a Szentatya felé tekintő, harcos katolicizmusa. S ehhez járul, meg-megújuló tradícióként, az ír egyház negyedik fontos vonása, a Szent Patrick emlékéből merítő missziós jelleg.

Maguk az ír történészek úgy tudják, hogy az ír nacionalizmus születése a XVII. században összeforrta a katolicizmushoz való ragaszkodással. Zrínyi korában lehetett valaki hitű katolikus vagy hitű kálvinista, hazafiságát nem a keresztény vagy a keresztény egyházhoz fűződő lojalitásán mérjük le, hanem az ellenséggel, a török *afiummal* való szembenállásán. Írországban, a Tudorok hitváltása, majd az első Stuart király bizonytalanuló protestantizmusa után, Cromwell tüzzel-vassal terjesztette a reformáció angol, parlamenti változatát. A XV. és XVI. században az angol hatalom messze volt, az adózás bizonytalan, Írországban a helybeli arisztokrácia uralkodott. Számukra a katolikus vallás, minden egyéb sajátosság mellett szélesebb kultúrát, kontinentális kapcsolatokat is jelentett, nunciuson keresztül közvetlen összeköttetést a pápasággal. Az angol centralizációs törekvések, melyek éppen a parlamenti korszakban csúcsosodtak ki, egységesítést, angol—skót telepések földdel való ellátását, s minden lokális ellenállás erőszakos megtörését jelentették. Írországban Cromwell minden várat bevett és felrobbantott (e sorokat is egy általa szétduált vár romjának árnyékában írom, Maynoothban), egyet azonban nem tudott megsemmisíteni: a katolikus hit bástyáját. Büntetendő cselekménynek hirdette ki a misehallgatást, s az eredmény az lett, hogy a politikai és immáron vallási jogaitól is megfosztott írek kétszeres erővel ragaszkodtak a katolikus hithez. A mai Ír-földön, sőt Angliában is meglévő szokás — az üldöztetéseket túlélő katolikus kisebbség hagyománya — a *stáció-járás*. Ez azt jelenti, hogy egy ír közösség, a hónap különböző napjain, más-más házban látva vendégül Krisztus Testét. A kisöprt, feldíszített házban áll az „oltár”, idesereglenek a szomszédok meghallgatni a misét. Így volt ez a XVII. században is, amikor e mise titkosan folyt, biztosítva a katolikus vallás fennmaradását.

A protestáns ültetvényesek, tényleges és leszerelt Cromwell-katonák, olyan mennyiségben telepedtek le az ország északkeleti megyéiben, Ulster tartomány-

ban, hogy tömegük révén a protestantizmus ott számbeli többségbe került. Az ország többi részén pedig kialakult az a különös kettősség, ami 1922-ig, a független Ír Köztársaság kikiáltásáig érvényben volt: az Államvallást, Összírországban, a protestáns alapítású Church of Ireland — a Church of England ír megfelelője — képviselte, ugyanakkor a nagy többség katolikus maradt.

A hódító hatalom erőszakos vallásterjesztő politikájára idelent délen békés lepert borított az idő. Két példa erre: Dublin két legnagyobb temploma, a Szent Patrick-katedrális (ahol Jonathan Swift volt a dékán) és a Krisztus Király-katedrális a Church of Ireland kezén van. Amikor a protestáns egyház pár évvel ezelőtt vissza akarta adni a két katedrális a katolikusoknak, Dublin római katolikus érseke visszautasította az ajánlatot: „Maradjon tiétek a két templom, a dublini protestánsok megszokott otthona.” A másik példa: Maynooth egyetemi városkában a lakosság 99% -a katolikus. Minden misén zsúfolt mind a két templom. Az egyetem sarkában Church of Ireland-templom áll, a XVII. században építették. Vasárnaponként negyven ember gyűlik össze benne, kik istentisztelet után elvegyülnek a katolikusokkal.

A katolikusok és protestánsok dél-írországi jó viszonyát északon, Ulsterben megmérgezi a két fél szélsőséges elemeinek megismétlődő erőszakossága, a vérbosszú. Az ulsteri közösségek tisztességes többségét megfélemlíti az a propaganda, mely ennek vagy annak a vallásnak nevét tűzi zászlajára. A vérengzést mindkét fél papsága nyíltan elítéli, de megszüntetésére éppúgy képtelen, mint a hatóságok. Ulsterben, az utolsó húsz évben, a „katolikus” és a „protestáns” címző egyenértékű lett a névadó közösség vélt, de nem valóságos érdekeivel. Nem a vallásháború ismétlődik meg kicsinyben, hisz hitvitáról, elméleti álláspontokról, a pápaság és a világi fejedelmek ellentétéről még áttételesen sincsen szó. Arról azonban igen, hogy mihelyt egy közösség nacionalizmusa veszélyeztetve érzi magát, mert az abszolút többség vagy abszolút hatalom reménye nincs meg, a közösség kitermel olyan szélsőséges elemeket, akik erőszakos módon próbálják az adott közösség hegemoniáját megteremteni vagy biztosítani.

Ha úgy tetszik, a harci bárd ott volt elásva a történelemben, ahol az ulsteri provincia katolikusait vallási és politikai jogaiktól megfosztották, erőszakos telepítéssel földjükről kiszorították, számbeli többségüket kisebbséggé változtatták. A kárvallottság érzését Ulsterben életben tartotta a ma is fennálló gazdasági különbség a két közösség között. A katolikusok láthatóan szegényebbek. Az erőszakot mindez nem igazolja Thomas O’Fiaich kardinális szerint: „A politikai gyilkosság elkövetői csupán birtokolják a *katolikus* vagy a *protestáns* nevet”, mondotta 1983. november 21-én, egy hármás gyilkosság borzalmaát kommentálva, melynek színhelye egy presbiteriánus templom volt.

Az ország többi részén, ahol a katolikus többség megmaradt, a katolicizmus nemzetformáló erővé vált. Egy neves ír történész, Patrick Corish professzor írja: „A katolikusok egyesülését nem önmagukban, hanem a protestánsok segítségével érték el a katolikusok.” Más szóval az ellentét egységesít. Az egység megteremtését a restauráció korára teszik. Az uralkodót engedményekre készíti az a nép, amelyik legalább egy ponton egységes. II. Károly birtokpolitikája némileg javított a katolikus gentry helyzetén, míg Orániai Vilmos későbbi intézkedései már túl későn születtek meg ahhoz, hogy a cromwelli helyzetet visszaállíthassák. 1689-ről van pár jellemző statisztikai adatunk: a katolikusok az ország földtulajdonának 14% -át birtokolták, bár ők tették ki a lakosság 71% -át. Ez időben a katolikus vallás maradt az egyetlen nemzeti intézmény Írországbán.

Vizsgálatunkban csupán a mai ír katolikus formák gyökereit próbáljuk kitagatni az ír történelmi tudat megidézésével, kronológiánk ezért szándékosan elnagyolt. A tizennyolcadik század vallási gyakorlatából a papképzést ragadjuk ki — mert az akkori vetésből ma is van aratás. — Mivel ekkor a papnevelést Írországbán az angol protestantizmus által formált törvények tiltották, az ír kispapok Franciaországban, Spanyolországban és Olaszországban tanultak, tehát

nagyobb műveltséggel érkeztek haza Ír földre, mintha itthon maradhattak, tanulhattak volna. Az angol hatóságok egy ideig türték az írek természetesen növekvő külföldi kapcsolatait, majd új törvények beiktatására ösztönözték a parlamentet. A Francia Forradalom idején megengedték egy ír papnevelő intézet felállítását. 1795-ben Maynoothban létrejött a St. Patrick's College. Az első „szeminárium” tehát egy angol politikai óvintézkedés eredménye. A kollégium erősödött, és fél évszázaddal később, nagy viták után már állami támogatást is kapott. Az angol államvezetés, a növekvő ír nacionalizmussal szemben, tanácsosabbnak tartotta az 1850-re már egyetemi rangú szeminárium támogatását, mint hogy az ír papság zöme külföldi nevelésben részesüljön. A francia forradalom átterjedésétől való félelem eredményezte azt az 1793-as „türelmességi törvényt”, mely a katolikus hívőknek is lehetővé tette, hogy egyetemre járhassanak, illetve beiratkozhaszanak a hadseregbe. (Ne feledjük, hogy II. József türelmességi rendeletei ugyanebben a korban születtek, elsősorban a protestáns vallásuk védelmében.) A felvilágosodás az emberi jogok tiszteletben tartását követelte, s ezzel az uralkodóknak a csatorna mindkét felén számot kellett vetniük.

1801 óta beszélhetünk Nagy-Britannia és Írország egyesüléséről. Az első katolikus vezéregyéniség, Daniel O'Connell (kiről Kossuth a „magyar O'Connell” epithetont kapta a korabeli angoloktól) az egyesülést támadó politikával lépett színpadra. O'Connell működésén látszott meg először, az angol parlament nemzeti-nemzetközi politikai színterén, hogy az ír katolicizmus nemzeti vívmány, és az ország emelkedése szorosan összefügg a katolikus vallás teljes egyenjogúsításával. Az O'Connell által létrehívott Katolikus Szövetség, majd Új Katolikus Szövetség, nemzeti összefogással általános gyűjtést szervezett, a pénzt választási célokra fordították, s O'Connell parlamenti képviselőhez jutott. Innen csak egy ugrás volt az első egyenjogúsítási javaslat (Catholic Relief Act), mely az ír katolikusokat végre az alkotmány bástyáin belülre helyezte.

Az európai forradalmak idején Írországnak éhínség pusztított. Méreteit egy demográfiai adat érzékelteti: 1845-ben nyolcmillió ember élt Ír földön, 1851-ben, az éhínség végén, hat és fél millió. Néhány százezer ember az éhezés nyomán fellépő betegségekben pusztult el, több mint egymillió kivándorolt, főleg Amerikába. Az ország a mai napig sem heverte ki ezt a hatalmas társadalmi meg rázkódtatást. A mai sokgyermekes ír családban — bár éheznie most senkinek sem kell — természetes a felnövekvő gyerekek többségének kivándorlása. Írország jelenlegi összlakossága tehát ma a hatmilliót sem éri el.

1868 és 1870 között Gladstone, az angol liberális párti miniszterelnök pártatlan bőkezű és igazságos lépésre vette rá a törvényhozó testületet. Elvéve a protestáns földbirtokosok és a protestáns államegyház földjeinek jó részét, lehetővé tette, hogy a katolikus tömegek földhöz jussanak. Így visszakapták háromszáz évvel korábban elvesztett földjeiket. Megindult egy folyamat, amely ötven év alatt az ország földterületének nagyobb részét ír katolikus kézre juttatta. Az a katolikus tömeg, amely 1870 előtt zsellér, napszámos vagy kisbérelő volt, fokozatosan átalakult kisbirtokossá.

A mindennapi kenyér birtokában a katolikus nemzeti mozgalom iránya a nevelésügy felé vette útját. Cromwelltől a XVIII. század végéig a katolikusok csak a törvény megkerülésével taníthattak nyilvános iskolákban. A XIX. század elején katolikus magániskolák jöttek létre, elsősorban a Keresztény Tanítás Testvéri Közössége irányítása alatt. Az 1830-as nemzeti közoktatásügy már mindkét vallás számára biztosítja az iskolanyitás lehetőségét. A katolikus iskolák nagy többsége, természetesen egyházi kezdeményezésre, ekkor került helybeli papok irányítása alá. Az elemi iskolai nevelés java, a középiskolai nevelés szép hányada ma is egyházi kézen van. Az állami iskolák tanítási szelleme is — a tanulók, tanárok, igazgatók természetes lojalitása folytán — változatlanul katolikus. A nevelésügy múlt századbeli élcspatai az ír szeretet rendi, a Brigitta, a Loreto, a Dominikánus és az Orsolya rendi apácák, illetve a Patricinus, a Ferences, a Presentation rendi barátok voltak. De mindenkinél

fontosabb szerepet játszott, és játszik a Keresztény Testvérek szervezete, az ír középiskolás nevelés tartóoszlopa. Collins, az 1916—1922-es Ír Felkelés vezér-egyénisége az ő diákjuk volt; náluk tanult egy ideig James Joyce, valamint a mai ír egyetemeken tanító számos társadalomtudós. Az angol uralom alatt az állami iskolák ír történelmet nem taníthattak, ezt tehát a Keresztény Testvérek tették.

Egyetemi téren Maynooth kezdte ki először a belfasti Queens és a dublini Trinity College felsőoktatási egyeduralmát. A katolikus mozgalom a múlt század közepén létrehozta az úgynevezett Dublin Egyetemet. A katolikus alapítvány első rektora Newman kardinális lett. Ennek a katolikus alapítványnak utóda a mai Ír Nemzeti Egyetem. Ez a világi egyetem ma több részre, „college”-ra oszlik, ezeknek egyike Maynooth, amely — ellentétben a többi college-dzsál — katolikus egyetem maradt. A kettős jelleget hangsúlyozó ír megoldás ez. A Maynoothi St. Patrick teológiai fakultása a *Pápai Egyetem*, többi fakultásai világiak és a Nemzeti Egyetem részei.

Az egyháznak szembe kell néznie a jelenlegi két nagy szociális problémával: az ír munkanélküliséggel és az alsó réteg elszegényedésével. Írországban a munkanélküli-segély után a Szent Vincent de Paul Society alamizsnája a legjelentősebb támogatás, amit a rászorulóknak kaphatnak. Az ország maga sem gazdag, lakóinak többsége mezőgazdasággal foglalkozik, s a föld jelentős része terméketlen, hegyes, sziklás vidék. Még így is azonban az Egyesült Nemzetek 160 országából az ír nemzeti jövedelem a 27. helyen áll. Sok gazdag idegen itt gyarapítja tőkéjét. Az egyház vezetői ezt tudják, a hívők bizonyára érzik, mert az ír katolicizmus ma is missziós jellegű. A harmadik világ, főleg az afrikai, kisebb mértékben az ázsiai missziók, anyagiakban, erkölcsiékben tapasztalják az ír egyház támogatását. A misszióspapok ír utánpótlásán túl van egy ír világszervezet, a TROCHERA (Gondoskodás), mely a rászoruló szegényebb országok katolikus egyházeit segíve. Az évenkénti kongresszust más és más ír katedrálisban tartják. A tavalyi galway-i összejevetelen huszonkét ország küldöttei vettek részt. A záró istentiszteleten a hívők felajánlását rizseszacskók, narancs, banán, búza, kávé, kakaó, olaj és más termékek körmenetszerű oltárhoz vitele jelentette. Szimbolikus hála a „gondoskodásért”.

Az egyház intézményesített állami támogatást nem élvez, hanem főleg a hívők adományaiból él. A templom előtt nem ritkán a helybeli politikai pártok aktivistái gyűjtenek. Az ír egyház lehetőleg nem foglal állást a politikában. „Semlegessége” azonban megnyilvánulásaiban közelebb áll a parlamentáris pártokhoz, mint a parlamenten kívüliekhez. Nagy nemzeti és szociális megmozdulások idején az egyház a nemzeti pártok mögött állt. A múlt században, mondhatni, „csendes partnerként” támogatta a Gael Liga a nemzeti nyelv visszaállításáért indított mozgalom politikáját. Napjainkban az abortusz elleni mozgalom kezdeményezője. Az 1983. szeptember 7-én történt szavazáson az abortusz elleni törvényt, a világon egyedülálló módon, megszigorították. Ami a pápaság székhelyén kudarc, más katolikus országban legfőljebb félsiker, az Írországban, az egyház hatása alatt élő törvény: Írországban nincsen válás. Társadalmi beállítottságunk szerint gondolhatjuk ezt az állapotot maradinak, vagy ellenkezőleg, alapvetően katolikus szelleműnek; tény az, hogy Ír földön sem egyházi, sem világi hatóság nem választhatja szét a házasságot.

A független Írország bölcsőjét Dublin utcáin ringatták, 1916 és 1922 között. A fölkelésben fegyverrel részt vevő Sinn Féin (Republikánus Párt) céljait nem, csak módszereit ítélte el a Püspöki Kar. Ugyanakkor az angolok által elfogott fölkelők — egykori brit katonák — kivégzése ellen felszóltak püspökök. Ma hasonló óvatossággal nyilatkozik az egyház, Thomas O’Fiaich kardinális, Armagh érseke vagy Daly püspök személyében, a két részre vágott Írország egyesüléséről. A négy érsek és a huszonkét püspök némelyike mindig felszóal, ha egyházmegyéjében súlyos politikai bűncselekményre kerül sor, de egyikük sem itéli el az egységes Írország megteremtésére irányuló mozgalmat — csupán erőszakos módszereit.

Az ír szakszervezeti mozgalomban a tagok jelentős többsége természetesen aktív katolikus. Egyre gyakoribb eset az, hogy papok is szót kérnek szakszervezeti üléseken és az egyik szakszervezet titkára egy szociológiai képzettséggel rendelkező jezsuita. Ezekben a világi szervezeteken túl igen életképesek az egyház által szervezett egyesületek: az Opus Dei, a Christus Rex Társaság, a Katolikus Fiatalok Szövetsége és a Máriakongregáció. Üléseiket, kirándulásaikat ír és nem ritkán külföldi kegyhelyek látogatásával színezik. Írországból Lourdes-ba rendszeres repülőjárat megy.

Ami egy külföldi katolikusnak rendkívül intenzív és sokirányú vallásos életnek tűnik, az a kritikus belföldi szemében sok kívánnivalót hagy maga után. J. A. Curtain írja a *Furrow* 1983. augusztusi számában, hogy a papokat „egyedül-lét és félelem” környékezi. A papok a híveket „zárkóztottnak”, a hívek a papokat „dölyfősnek” ítélik; a híveknek „rejtély” sok szentbeszéd, a pap „nem érti” a hívek csoportnyelvét. Nyilván vannak olyan egyházközségek, melyekre áll ez a kritika.

Az intenzív és sokirányú vallási életről sok tapasztalatot szerezhettem. Egy-éves itt-tartózkodásom alatt, hivatalos ügyben vagy kirándulási céllal meglátogattam 35–40 ír helységet, tanyacsoporttól a fővárosig. Legalább egy tucatszor a lakhelyemtől távol ért a vasárnap. Bármikor is mentem, minden misén megtöltötte a templomot a hívők serege. Anyja karján a csecsemő ül, mankóval az öregek. Ki mit tud? vetélkedőket, amatőr színházi előadásokat is rendeznek. Sok helyen bevett szokás, hogy a kórus hol hagyományos énekeket énekel, hol pedig fiatalok gitárkísérettel népdalritmusú dallamokat intonálnak. Mise után mindig elvegyül a pap a hívek között. Egy helyen mise után kávéra invitálta a résztvevőket a káplán, a sekrestyéhez ragasztott kis terembe. Egyébként a káplánokat — ír egyházszerkezési pont — a plébános bevonásával nevezik ki a püspökök. A Gaeltocht (ír nyelvű) megyékben a pap írül cseveg az ír nyelvű mise után a hívekkel. Ezt az ősi nyelvet a dublini nagytemplomban évente egyszer használják a mise celebrálására: az alapító szent, Patrick ünnepén. Másutt a misén gyakran mondják el a Miatyánkot vagy az Üdvözlégyet írül. Úgy hat ez az ősi nyelvet már nem használók szájából, mintha Magyarországon az Ómagyar Máriasisíralmat mondaná el a gyülekezet.

Nem sok templom épül manapság, a meglévőket viszont példás rendben tartják. A múlt században e kis szigeten 3000 új katolikus templom épült. A népesség azóta nem növekedett. Helyesebben, a szaporodással lépést tartott a kivándorlás. Az átlagos évi egy százalék kivándorló javarészt Amerikában, illetve Kanadában, Ausztráliában telepszik le. Ezekben a tengerentúli helyeken kisebb-nagyobb ír közösségeket alkot, melyeket többnyire átjár az ír katolicizmus zamata. Némelyikből kisugárzik az anyaország közösségéhez való lojalitás és a missziós szellem. Bárhol is találkozunk vele, az ír katolicizmus harcos, dinamikus. Az ír történelmi hagyományokból és a megújuló egyház energiaforrásaiból merít erőt.

Vallásszociológia és -statisztika Írországról

A nyolcvanas évek elején egy nemzetközi munkacsoport tíz országban kutatást végzett arról, hogy miben hisznek az emberek, mi jelent számukra értéket, mennyire vallásosak. Mindenütt azt találták, hogy az ifjúság kevésbé tartja a vallási hagyományt, mint az idősebbek. Óriási eltérés van azonban az egyes országok között. A 18—24 éves korosztályban soha nem jár templomba a franciák 63, az angolok 59, a dánok 53 százaléka — ezzel szemben az ilyen korú ir fiatalok között csupán 8 százalék a templomba nem járó! Más adatforrás szerint a 6. életévüket betöltött, nem beteg és nem úton levő írek 91 százaléka részt vesz a vasárnapi szentmisén. Hasonló tanulsággal szolgál a felekezeten kívüliek, materialisták, ateisták számaránya, ami az előbbi 18—24 éves korcsoportban Hollandiában 47, Franciaországban 38, Belgiumban 24 százalék — Írországbban pedig csupán 2 százalék. A vizsgált tíz nyugat-európai ország (az említettekén túl még: NSZK, Olaszország, Észak-Írország, Spanyolország) között a keresztény meggyőződés, a vallásgyakorlat és az egyházhoz ragaszkodás terén Írország messze megelőz mindenki mást.

Az Egyház Statisztikai Évkönyve (Annuario Statisticum Ecclesiae, 1982. Vatikán, 1984) adatai szerint 1982/83 fordulóján a 3 870 000 ir katolikus lelképásztori ellátását 20 654 fő végezte: 48 püspök, 6102 pap, 1885 szerzetestestvér és diakónus és 12 619 szerzetesnővér. Ez 10 000 katolikusra 53,3 főállásos lelképásztori munkaerőt jelent. (Magyarországon ennek egytizedével sem rendelkezünk: 10 000 katolikusra 4,9 lelképásztor jut.) Az ir adatokat egy ponton kell kiegészíteni. Régi hagyomány, hogy Írország papokat küld számos angol nyelvű országba: az Egyesült Államoktól a 3. világ országáig. Így több ezer ir pap él és dolgozik új hazájában. Ez a gyakorlat annyira intézményesült, hogy papszentelések csupán a jelöltek egyik felét szentelik írországi püspökségek számára, másik felét pedig eleve külhoni egyházmegyék szolgálatára. Az ir katolicizmus ily módon a nemzeti határoktól függetlenül is felelősséget vállal az Evangélium terjesztéséért.

Mint az iparosodott országokban mindenütt, a hatvanas évek végén Írországbban is visszaesett a papi életre készülők száma. A visszaesés Európa legtöbb országában 1978—80 táján megállt (nálunk azonban még mindig tart). Írországbban a helyzet 1—2 évvel előbb stabilizálódott — összesen valamivel több mint 1100 szeminaristával. Ez azt jelenti, hogy — ismét az előbb idézett 1982 végi vatikáni adatok szerint — 100 000 katolikusra 28,8, az országban élő 100 papra pedig 18,3 kispap jut. (Ugyanez a két arány Magyarországon 4,2 és 8,8.) A szerzetesnővérek létszámában Európa-szerte tapasztalható visszaesés itt nem mutatkozott, sőt míg 1958-ban 10 000 és 1964-ben 19 800 apáca élt Írországbban, számuk ma a 13 ezerhez közelít.

Profán társadalomszervezet és egyház igen közel állnak egymáshoz. Ez az összefonódás egy időben sok bírálatot váltott ki. „Az egyház a fennálló rend képviselője”; „profétikus függetlenségének nincs sok nyoma”; „az emberi és társadalmi fejlődést is inkább akadályozza, mint elősegíti” — mondták a kritikások. Konkrét érvekkel sem maradtak adósak. Ismert történelmi tény, hogy az ir szabadságmozgalmak idején a hierarchia a Nagy-Britanniához tartozás mellett foglalt állást, és az angolokkal szembeni ellenállás legbékésebb formáit is elutasította. Újabb példák is vannak. Az ir mezőgazdaság gépesítésének programját az ötvenes évek Lucey Cork-i püspöke azzal fordult szembe, hogy „annak semmi értelmé”, s egyébként is „az emberi munka olcsóbb”. Végül a tradicionalista ke-

resztény beállítottságot jól mutatja a dublini főpásztor azóta szállóigévé vált mondása. McQuaid érsek annak idején azzal nyugtatgatta hibeit, hogy a II. Vatikáni zsinat semmi olyant nem fog hozni, „ami megzavarná keresztény életük nyugalmát”. A Zsinat friss levegőt hozott az egyházba, de van, aki megkérdezi, hogy mennyi jutott abból Írországba?

A társadalmi problémák fokozódása ezt a nyugalmat összekuszálja. A Nagy-Britanniához tartozó Észak-Írországban a terrorizmus nap mint nap szedi áldozatait. Ettől az Ír Köztársaság sem tudja függetleníteni magát, bár gondja enélkül is elég akad. Írország Nyugat-Európa egyik legszegényebb s legelmaradottabb országa. A népesség közel fele 200 főnél kisebb falvakban él, noha a mezőgazdaság éppen csak az önfenntartást biztosítja. A férfi-munkanélküliség aránya 11—15 százalék között ingadozik. Az infláció meghaladja az évi 15 százalékot. A gazdasági egyensúlyt csupán a kivándoroltak által hazaküldött összegek biztosítják. Ez ellenben azt is kifejezi, hogy a fiatal nemzedékek egy részének az ország nem képes munkát, lakást, kenyeret adni.

Új idők új problémái az ír egyházat is állásfoglalásra ösztönzik. Az 1970-ben alapított Kutatási és Fejlesztési Intézet feladata, hogy az egyházvezetést tájékoztassa a társadalmi és a lelkipásztori helyzet részleteiről és alternatívákat dolgozzon ki a problémák megoldására. A püspöki kar pedig nagy hatású pásztorlevelekben fejtette ki álláspontját a családtervezésről, a válásról, a családvédelemről, a kivándorlásról, minden erőszak elutasításáról és a nemzeti megbékélés követelményéről. Az ír katolikus egyház mindig a társadalom legfontosabb oszlopa, gerince volt. Ma is az — s nemcsak a talpon maradás erőssége, hanem az előrehaladásban is iránytű.

T. M.

Számunk írói:

Koncz Lajos Az Egri Hittudományi Főiskola tanára

Elisabeth Wetter IBMV, Róma, 1976—84-ben a rend általános főnöknője

Mészáros István pedagógiatörténész, az ELTE docense

Szántó Konrád ferences, teológiai tanár

Bojtár Endre irodalomtörténész

Szócs Géza költő, Kolozsvárott él

Szörényi László irodalomtörténész

Kovács Krisztina 15 éves tanuló

Kabdebó Tamás a St. Patrick Egyetem könyvtárosa, Maynooth, Írország

*Vasadi Péter**Aki vagy*

*Nem a szó vagy te, hanem a
szótlanság
fölforrott sűrűsége.*

*Nem az egy, hanem
a semmi,
az egynek és a végtelennek
a méhe.*

*Nem az Igen, hanem a
kockázat,
mely ellendült a Nemről
s hullatva
magát, Nem s Igen között
lebeg.*

*Nem a tett vagy, hanem az
érettség,
mely bírva a Mindent
tétlen,
s megrengeti egy búzaszemért
a világot.*

*Nem a Mondat vagy, hanem
a pont,
mely nem zárja a
Mondatot,
hanem szívja magába.*

*Ó, isteni űrméret, irtózatos
étvágy!
Őrletsz, amíg örölsz, boldogtalanul*

boldog!

A Vigilia jubileumára

AZ ÜNNEPI EST MŰSORA

LÜKÁCS LÁSZLÓ:

Az ünnep munkásai

RÁBA GYÖRGY: Szalmakalap

RÓNAY LÁSZLÓ:

Portré ezüstkeretben

VASADI PÉTER:

Aki vagy; Mindig lejjebb

MÉSZOLY MIKLÓS:

Egy útikalauz apoteózisa

POMOGÁTS BÉLA:

Rónay tanár úr

Bach: Air a D-dúr szvitből

Mendelssohn: Dál szöveg nélkül

Gabriel Fauré: Pillangó

(Kocsis Zoltán, Perényi Miklós)

LÉNGYEL BALÁZS:

Radnóti dedikációja

ESTERHÁZY PÉTER:

„szó, szó, szó — a többi
néma csend”

CSANÁD BÉLA:

Requiem Pilinszky Jánosért

(részletek)

JELENITS ISTVÁN:

Jegyzetek az Antigonéről

SZOLLÓSI ZOLTÁN:

Szeptemberi kréták

NÁDAS PÉTER:

„Földből csiszolj nékem oltárt”

KALÁSZ MÁRTON:

Kéregminták

MÁNDY IVÁN:

Önéletrajz két részben

Kurtág György és Kocsis Zoltán:

Tisztelgés Pilinszky Jánosnak

Bach: Aus tiefer Not

— orgona-korál előjáték

Kurtág György feldolgozásában

(Kocsis Zoltán, Kurtág György)

Kurtág György: *Pilinszky János:*

Körkép és hattyúdal

(Tomkins együttes,

vezényel Dobra János)

Schubert: Német tánc és két Ländler

(Kocsis Zoltán, Kurtág György)

Kurtág György: *Gordonkaszóló*

Pilinszky: Gerard de Nerval című

versére

(Perényi Miklós)

NEMES NAGY ÁGNES:

Futóeső

NYÍRI TAMÁS:

Karl Rahner imája

Aquinói Szent Tamáshoz

Az ünnep munkásai

Tisztelettel és szeretettel köszöntöm mindnyájukat. Lehetetlen volna mindenkit egyenként üdvözölni, mégis külön halálával és szeretettel köszöntöm azokat, akik baráti jószívvvel vállalták, hogy ezen az estén megajándékoznak bennünket gondolataikkal, művészetükkel. Azt az ügyet szolgálják ezzel, amelyet a Vigilia képvisel, azt a szellemi-lelki közösséget erősítik, amelyet ez a lap megtestesít.

A lap megteremtői induláskor gazdag jelentésű szimbólumot választottak címmül. A VIGILIA a keresztény szóhasználatban a nagyobb ünnepek előtti nap, előkészület az ünnepre. A lap az ünnep szolgálatába szegődött, elvállalva az ünnepet megelőző fáradtságos és sokszor látszat nélküli munkát. Minden ünnep — ha igazán az — mélységesen emberi, s mint minden mélyen emberi, hordoz valamit az isteniből is. Amikor a Vigilia írógárdája egyszerre vállalta el a kultúra és a kereszténység, a művészet és a hit művelését, látszólag nehéz szintézis terhét vette magára — valójában olyan természetes egységnek nyitott szellemi műhelyt, ahonnan egyként szolgálhatta a magyar földön termelt kereszténységet és kultúrát: az embert, aki születése és sorsvállalása jogán egyaránt magyarként és magyarul él.

Igy lett a Vigilia az ünnep munkásává, és az is maradt fél évszázadon át. Otven év: egyhuszada az ezeréves magyarság történetének. Nem kevés ez az idő, s nem is keveset éltünk át benne, se egyéni, se nemzeti életünkben. Akadtak ennek az időnek embertelenül ünnepietlen szakaszai, amikor pusztá létünk forgott kockán, amikor a szellem és a kultúra tengődni kényszerült — a lap azonban mindig ezekben az időkben is hű maradt az induláskor vállalt feladatához, s az ünnep munkása, „a Völegény barátja”, az ünneplésre elhivatottak otthona vagy legalább menedéke, az ünnepben részesedni vágyók figyelmes házigazdája próbált maradni.

Az ünnep nem fölösleges kedvtelés, ráérők üres időtöltése, hanem létünk egyik lényeges alkotóeleme. Igaz, hogy a munka teszi az embert emberré — de legalább ennyire igaz az is, hogy az ünnepben lesz emberré az ember. Az az igazi ember, aki tud ünnepelni is. József Attila mindnyájunk kérését fejezi ki: „emeljétek föl szívünket!” Csak emelkedett szívvel lehet emberül élni, s az ünnep magaslatai legalább annyira hozzátartoznak életünkhöz, mint a hétköznapi kenyérharcai.

A tudomány az ember munkájára épít, az ünnep a művészet birodalmához tartozik — s rögtön hozzátehetjük: a valláséhoz. Mindkettő az ember ünnepéből sarjad, s együtt teremti meg az ünnepet. Szóban, dalban vagy mozgásban; vallomásban, elbeszélésben vagy drámai megjelenítésben, áldozatban és istentiszteletben az ember maga lép elénk, örömeivel, félelmeivel és fájdalmaival, önmagát felülmúló vágyaival, s a világá horizontján fölsejlő végtelennel.

Ahogy Kerényi Károly mondja: az ember létehez hozzátartozik, hogy a békés szemlélődésig eljutva, felfokozottan élje át a világ egészét és önmaga mélyeit. Az ünnep emelkedett és fölemelő békéje hozzásegít ahhoz, hogy meglássuk a mi életünk és a világ létének értelmét, bátorságot merítsünk életünk elvállalásához.

Az ünneplő ember — Hérakleitosz szavával — „belehallgat a valóság mélyeibe”: rácsodálkozik a kozmosz szépségeire — de aztán tovább emelkedik a tekintete, s horizontján fölsejlik az abszolút végtelen titka. Abszurdnak bizonyul a világ, ha az embernek be kell érnie véges önmagával. A művészet sejtésekkel és látomásokkal keresi-közelíti a transzcendenciát és a misztériumot, amely oly elérhetetlenül távoli, s mégis meghittten közeli, amely annyira emberfölötti, mégis a legemberibben emberi. Platón szerint: „Az istenek megszánták a munkára teremtett embert, és megalkották a visszatérő ünnepek sorát, hogy felüldítsék fáradtságából. Nekik ajándékozták a Múzsákat, és vezetőjüket, Apollót, meg Dionysziust,

hogyan az istenek ünnepi társaságában töltökezve újra kiegyenesedve és emelkedetten járhatnak."

A mitológiai kép az ember egyik legmerészebb sejtéséről ad hírt: az abszolút végtelen létről, amely nem örök anyagi mozgás, sem eszme, folyamat vagy hatalom csupán, hanem személyes szeretet és a szeretetben örvendő boldogság. Az ünnepnek örülő ember egy örök ünnep sejtését, emlékét, sóvárgó vágyát hordozza magában. Ahogyan Kosztolányi vall róla: „Bizony ma már, hogy ízmaim lazulnak, úgy érzem én, barátom, hogy a porban, hol lelkek és göröngyök közt botoltam, mégiscsak egy nagy ismeretlen Úrnak vendége voltam."

Ami a művészetben sejtés, az a hitben elérhető valóság. Atanázius szerint: „nekünk, akik ezen a földön élünk, az ünnepek akadálytalan átmenetet jelentenek a túlvilági életbe". Az „ismeretlen Úr" megszólított bennünket, s atyánkat ismerhettük meg benne. A Názáreti szívesen vett részt ünnepeinken, majd szeretetének végső jeleként lakomát rendelt emlékére tennünk. Tőle tanulhattuk meg, milyen ünnep visszfénye csillan fel ünnepeinken.

A Vigilia az ünnepek előkészítését, vagyis az ember szolgálatát vállalta el a művészetben és a hitben egyaránt, s ezt a szolgálatot akarja folytatni az ezután következő hétköznapokban is. De számára az ünnep nem csupán a megérdemelt munka lezárása, hanem az igazi emberi élet kezdete is. Az ószövetségi szombat a munkahetet lezáró pihenőnap volt. A keresztények viszont a vasárnapot a hét fejeként, első napjaként kezdték ünnepelni, s az Úr napjából élő emberré váltak. A vigiliás lelkületű ember előkészíti az ünnepet, de aztán őrzi is. Örökös az, hogy a hétköznapokból fölemelkedjünk az ünnepbe, de azon is, hogy az ünnep emelkedett lelkületével élhessük tovább a mindennapokat.

Vigiliás munkatársak és olvasótársak, ma ünnepre jöttünk össze. Az együtt ünneplőket a szeretet öröme közösségbe fogja. Mi is itt tudjuk most a Vigilia egész nagy családját, az alapítóktól napjainkig az összes író és olvasót, élőket és megholtakat. Mindazokat, akik művészetükben vagy hitükben ünneplő emberré, ünnepet készítő, ünnepet oltalmazó, ünnepből élő emberré váltak ebben az országban s a magyar nyelvet beszélők, magyar szívvel érzők nagy közösségében. Hitel valljuk, hogy ez az ünnep nemcsak a Vigiliásoké, hanem az egész magyar kereszténységé és kultúráé.

Lukács László

Portré — ezüstkeretben

Amatőrfénykép. A háttér kissé elmosódott, a fehér hajú, fekete szerzetesi ruhát viselő férfi is mintha hunyorogna a szokatlanul éles megvilágításban. Nem szokott hozzá a fényhez. Igaz, volt életének olyan szakasza, amikor kilépve szerzetesi cellájából, őt is bevonta egy tűnt korszak csalóka visszfénye, de aztán ismét komor fellegek jöttek, melyek a legnehezebb éveken még rendje védelmet adó, otthonosnak látszó körében is ott virrasztottak fölötte.

A versei között érezte magát igazán otthonosan. A ritmus és a rimek zenéje hívta, s ő boldogan ismert rá Mozart hegedűversenyének hallgatása közben a lelkeben felfénylő Isten-arcra. A magányt kedvelte, a tanítványok megértő, baráti, figyelmes közösségét. Szegeden délutánonként, öt órakeresztálta fel teáját, s az illanó gőz fölött tűnődve beszélgettek a magyar költészetéről, melyet annyira ismert, vagy a rohamosan fejlődő esztétika új meglátásairól, melyeknek hatalmas, költői összefoglalására is ő vállalkozott. A Duna-parti gimnáziumból a Tisza-parti egyetemre került, szándéka és akarata ellenére, majd onnan szinte menekülve vissza a szűkös cellába, ahol csak kedves versei és imái virrasztottak fölötte védangyalokként.

Minden tisztelte, amit ráért a sorsa, ideiglenesnek látszott. Legkedvesebb barátja egyéb megbízatása után „rövid időre” vélte elvállalni rendje tartományfőnöki tisztét, a nehéz, a régi ideálokat újakra cserélő korban „kis időre” vállalkozott a Vigilia feltámasztására és irányítására. Amikor a magyar irodalom a találkozás és a megbékélés szavait kereste, magától értetődő természetességgel tudta kimondani a szeretetnek, megértésnek azokat az ígéit, melyekkel oly gyermeki nyíltsággal, naivitással élt egész életében.

Az ezüstkeretbe zárt fénykép pergamen arcát kivasalta az idő. Birtokosa sebeket kapott és sebhelyeket viselt, mégis sebezhetetlen volt. Pedig nem könyvek, nem fénylő kitüntetések óvták, csak a háttérből egyetlen éles metszéssel kibontakozó kereszt, melyre mint megmaradt erőforrására, tekinthetett. Mint az egyetlen megmaradt világítótorony felelős óre kémleni a körötte ásitó sötétséget. Legkedvesebb tanítványát elnyelte a kérlelhetetlen idő, s a többiek, a régebbiek elhagyták ekkor. Kedves költőjének, Dsida Jenőnek szavai teljesedtek be sorsán:

*... nyirkos éj volt és hideg sötét volt,
Péter aludt, János aludt, Jakab
aludt, Máté aludt és mind aludtak ...*

De ő, a gyenge, félénk, riadt szerzetes — virrasztott. Várt. Figyelte a nyugtalanul habzó századot. És látott. Látta a szenvedőket, akik erényre váltották életük fájdalmait. Látta a hétköznapiak gyámoltalanjait, a küszködőket, a visszariadókat, akikből mégis erőt és példát meríthetett és mutathatott föl. Látta őket, beszélt és írt róluk. És megérte azt a pillanatot is, amikor előbb bizonytalanul, haloványan, majd egyre tisztultabb körvonalakkal felsejlett a látóhatár peremén az a fényesség, melyet csak az ilyen kitartó, hű virrasztók érzékelhetnek.

Elvékonyodott fehér kezével folyóiratokból épült halomra támaszkodik. A legfelsőn kivehető a cím: Vigilia.

A Vigilia ma is magán érzi e támasztékot, s furcsa módon erőt is adó kézmelegét. A példa, az ember esendőségéből kikovácsolható erő, a szellemnek és magatartásnak minden jóra, igazra és hitelesre való nyitottsága nem szűnt meg ösztönözni bennünket. S az eltelt félszázadra visszatekintve az ezüstkeretbe zárt portré mintha növekedni kezdene. A fekete szerzetesi ruhába öltözött szerény és a maga esendőségével annyira tisztában levő férfi kilép a keretből, érezzük kezének érintését, s a lényéből áradó tiszta, feledhetetlen emberséget.

Ö: Sik Sándor.

Rónay László

Rónay tanár úr

Rónay Györgyöt én mindig tanáromnak tekintettem, noha iskolai órán sohasem találkoztam vele. Gondterhelt alakját a régi piarista gimnázium folyosóiról ismer-tem; a Duna-parti épületben mint óraadó franciatanár dolgozott, előadásairól, amelyek bizonyára a bölcsészkaron is fényesen helyálltak volna, legendák ke-ringtek a diákok között. Nem hallhattam őket, annál nagyobb érdeklődéssel ol-vastam a Vigiliában írásait: Adyról, Móriczról, a modern világirodalom kiválósá-gairól. S 1951 júniusában mint jutalomkönyvet átvehettem Balogh Ferenc igaz-gató úr kezéből *A regény és az élet* című kötetet. Valójában ebből a könyvből ta-nultam meg azt, hogy mi az irodalom. A tankönyveket némi lenézéssel elegy mé-labúval forgattuk akkoriban, nemigen lehetett megtudni belőlük egyebet, mint azt, hogy Berzsenyinek, Vörösmartynak, Aranynak vagy Jókainak milyenek vol-tak az „osztálykorlátai”. Egyáltalán az irodalomtörténet-írás amolyan káderhiva-talra emlékeztetett, amely klasszikus íróinkat aszerint minősítette, hogy mennyi-ben feleltek meg az éppen akkor érvényes és különben is mindig változó iro-dalompolitikai várakozásoknak. És akkor jött Rónay tanár úr, és meglepő, mégis természetes igazságokra oktatott, mint például regénytörténetének zárófejezeté-ben: „Az irodalom élete alighanem mindenütt, de nálunk meg különösen az iro-dalmi élet fölszíni keretei alatt alakul és folyik; írók, akiket a kor akár politikai, akár egyéb viszonyai más és más oldalra állítanak, sokszor lényegében közelebb vannak egymáshoz, mint azok, akik egymás mellett állnak: a külső kép nem min-dig fedi a belső valóságot, az irodalompolitikai a lelkit — e benső igazság kinyo-mozásához pedig az időnek bizonyos távlata kell.”

Ettől kezdve egy láthatatlan, mégis valóságos tanszékre figyeltem: Rónay tanár úr tanulmányaira, kritikai írásaira. Már egyetemi hallgató voltam, midőn az új magyar irodalom fényes csillagai ismét nyilvánosan tündökleni kezdtek, s nagyon kevés olyan kritikus volt, aki ennek a tündöklésnek igazán örülni tudott, ráadá-sul meg is tudta indokolni örömét. Akkoriban jelent meg a Vigiliában Rónay Györgynek *Az olvasó naplója* című kritikai sorozata, amelynek számos kiváló da-rabját később *Olvasás közben* címmel kötetbe is gyűjtötte. Nos, azt hiszem, nem én vagyok az egyetlen, aki ezeket az írásokat használta Pilinszky, Ottlik, Mándy és Mészöly könyveihez bevezetés gyanánt. Rónay tanár úr úgy tudott versekről és novellákról beszélni, hogy egyszerre világította meg a szöveg esztétikai érté-két és alkotójának világképét, erkölcsi karakterét. Mindig az irodalom benső dol-gainak közelében maradt, de sohasem feledkezett meg arról, hogy az írott szónak sajátosan humanisztikus értelme és távlata van. Ahogy nála olvasom: „Az ember-ről szól, az embernek és az emberért.”

Látogattam aztán más valóságos és virtuális katedrákat is, az a tudományos és írói műhely, amely Rónay tanár úr tanulmányaiban, könyveiben él, mindazonáltal számomra az egyik első tekintély maradt. Minden látható és hivatalos intézmény-nél valóságosabb egyetemi tanszék, amelynek láthatatlan professzora ma is az irodalom lelkét mutatja meg nekünk. Eltávozván az időtlenségbe, Rónay tanár úr ezt a virtuális magyar irodalomtörténeti katedrát hagyta ránk.

Pomogáts Béla

Weöres Sándor: A kétféjű fenevad

A kaposvári
Csiky Gergely Színház előadása

A *kétféjű fenevadnak* is, akárcsak a többi Weöres-színműnek, megvan a rejtélye. Radnóti Zsuzsa például a művet „a közép-európai groteszk drámairódalmon belül egy sajátosan magyar, életigenlő groteszk iskola” darbjaként értékeli, melyben az átváltozások, a pikareszk műfajában megelevenített sorsok „karneváli hangulatot” idézve kerülnek a közönség elé. Weöres Sándor ebben a drámájában a históriát: az egyik kezével ártó s a másikkal gyámolító „kétféjű fenevadat” szabadja szét és rakja össze, s új minőséget teremtven vall az világnak gyatra állapotjáról. A kaján, évődő, ugyanakkor megrázó *történelmi panoptikum* a három részre szakadt ország megpróbáltatásait, a szinte pillanatról pillanatra változó uralmi helyzeteket nagyjait ki egy vándorprédikátor, Bornemissza Ambrus deák sorsán keresztül. „... ma élünk, holnap meghalunk; az se csuda, ha kicsinyég csintalankodunk” — mondja az egyik szereplő, Radonay, s ebbe az írőhoz annyira illő „csintalankodásba” sok minden belefér. Csokonai vaskossága éppúgy, mint a „Távol-Kelet udvarló költészete vagy a vásári ponyva fölfokozott izgalma. Nemcsak a fölbukkanó „fenevadnak” van proteuszi arca, hanem a vele szembeszegülő embereknek is. Az alakoskodás és rejtőzés megannyi formája színesíti az amúgy is színes, nyelvi erejében páratlan kaleidoszkópot.

Jellemfejlődés helyett operai (zenedrámába illő) szenvedélyek, pontosan szerkesztett jelenések helyett váltakozó helyszínek vásári kavalkádja, összeütközések helyett bohóctréfához hasonló összegabalyodások, és mégis van színpadi léte a történelmi libikókának. Weöres bölcs derűjének, s legkivált kettős látásának köszönhető, hogy mindenik „hősében” benne lakik a *kőcbaba*, s ezáltal még a legkiemelkedőbb személyiség is olyan hamar szétfoszlik, mintha nem is lett volna. E törvényszerű szétfoszlásra leginkább a Hadzsi Ibrahim varázsgömbje által megidé-

zett I. Lipót és IV. Mehmed ítéltetett, akik kifelé haraggal, de kettesben a legnagyobb szerelemmel viseltettek egymás iránt. Szerelmi ömlengéseik közben Buda birtoklásáról alkudoznak, méghozzá úgy, hogy az egész világot szeretnék szemmel tartani. Mehmed és Lipót édeskéiesen is háttorzongató dialógusának fényében azonnal érthetővé válik Ambrus gyakorlati hasznú hajlongása, és a török hatalmasságnak fölcsapó urak kameleon viselkedése.

A *kétféjű fenevad* az egymást majdnem kioltó gyors történések ellenére is azért egész, a szerző világképét költészetben mutató, lenyűgöző teljesség, mert benne egyszerre van kibontva — mesefordulatokkal és filozófiai példázatokkal — a *főnt* és a *lent*. Politika és magánélet, történelem és egyén dolgai átmeleg átfonják egymást, az uralkodói „gond” és a pór nép furfangja, a honára büszke nemes magatartása és a háborús borzalmakat átveszteni segítő harlekini póz mesei harmóniában egyesül. A gonosz megbűnhődik, a jó elnyeri jutalmát, a szerelmesek egymásra találnak, a haza a „kétféjű fenevad” szoritásából, ha csak évekre is, megmenekül. Weöres Sándor e tragikomikus panoptikumban a túlélés költészetét valósította meg. Naiv, tiszta lelkű szereplőit (Ambrus deák, Chernel Evelin, Lea) éppúgy meghordozta a történelem mocskában, mint a hitüket és meggyőződésüket egyetlen fuvallatra fölcserélő sokarcú „hősöket”: Hajdar tatár kánt, Dzserdzsis janicsár ágát, Orkhán pécsi szandzsák-béget, Hadzsi Ibrahim pécsi kádit és nem utolsósorban Windecket, a kameleon korszak jelképét megtestesítő császári komisszáriust. A letragikusabb sors a kegyként kapott selyemzsinór által bűneinek föloldozását vélő Dzserdzsisé (a valahai Bonyhádi Györgyé), a legmulatságosabb pedig azé a Hadzsi Ibrahimé, aki — eredetileg pozsonyi zsidó lévén — a bankárságot cserélte föl Allah hitéért és a török rangért, hogy így segíthessen minden elesettet és bujdosót.

Amit Ibrahim leánya, Lea, színjátékpróba közben mond — „Bárhogy forog a história, a nagy hús-öllő, vér-kalló malom, mink tovább játsszuk külön kis komédiánk.” —, az a weöresi életigenlés egyik fajtája. Ez a néha komor, néha fenséges *derű* üzi, hajtja szereplőit, ez játszát a szerzővel — újabb csavartás a cselekményen — „színházban színházat”. Lea nagy, a magyarság fennmaradásáért imádkozó monológjában lehetetlen észre nem venni az író szemérmes vallomását — s hogy a dráma *legtisztább* alakjának meg-

rendültsége az írótól sem idegen. Weöres szerint jó és rossz, menny és pokol szüntelen összeér, s az író — akár csörgőspikás boldokként is — kimondhatja, hogy mi mindent kéne *másképp* csinálnia az emberfajnak, ha megőrizvén méltóságát, fönna akar maradni.

A találó, néha egy-egy helyszínt csupán jelzésszerűen visszaadó színpadkép (diszlet—jelmez: Szegő György) szerencsére nem igényelt nagy átrendezéseket. Így Babarczy László, a rendező, a hűsz jelenést összekötve biztosítani tudta a színés, kavargó forgatag folyamatosságát. Rendezése híven követi a hangulati értéke szerint összetett — vaskos, ríktó, enyhén archaizáló, itt-ott tájnyelvi — szöveget, és középpontba helyezvén, a humor egyik forrásaként kezeli. A rendező a drámaíró nyelvi ötleteihez — melyek jellemfésnek sem utolsók — különféle mozgáskombinációkat talált ki. A pantomimtól, a cirkszi porondra való csetlő-botló bohóclépéstől az ólomkatonák állóháborújára jellemző mozdulatlanságig húzódik a sor. Több mint negyven színészt fölkészíteni — szinte az egész társulat színpadon van —, s-karakterüket figyelembe véve játékkukat összehangolni, nem kis teljesítmény. Weöres írói alapállásából következnek, hogy — egy-két kivételtől eltekintve (ezek közé tartozik elsőként Lea drámai monológja a hitváltás okairól) — azok a jelenetek legyenek hatásosak igazán, melyekben a groteszk az uralkodó? Tény, hogy Ambrus udvarlásai és színjátékpróbai kissé unalmasak, statikusak. Viszont a szegényház-jelenetben, a diplomáciát karikírózó *diván* ülésén, Hadzsi Ibrahim önmagát feketítő levéldiktálásában, de még a háborúsdit játszó német hadvezérek lövöldözéseikor is pezseg a színpad.

A társulat egységét, az együttjátszás kollektív örömét jelzi, hogy a kisebb szerepekben is kitűnő erők vonultak föl. Közülük is kiemelkedik Helyey László alkalmazkodó

Windeckje, a lelkét félelemből a furfanggal áruba bocsátó császári hivatalnok. Jordán Tamás (I. Lipót) és Dánffy Sándor (IV. Mehmed) diplomáciai érintkezése szellemesen megírt párbeszéd; olyan bravúros replika, hogy egy kis beleérzés a színész részéről már biztosítja a sikert. Jordán és Dánffy ezt a pluszt nem mulasztotta el hozzátenni a figurához. A szegényházban sínylő magyar urakat alakítók: Radics Gyula, Komlós István, Papp István és Tóth Béla egymást múlták fölül. A német hadvezérek bugyuta csapatát Csernák Árpád, Serf Egyed, Kuna Károly és Spindler Béla tették neveltségessé; Spindler nevéhez fűződik a dráma zárómonológjának érzéketes elmondása is. Göz István érzékeny lelkű Szulejmánt formázott, Bezeredy Zoltán ezúttal Dzerdzsisként villantotta föl jellemalkotó képességét, humorát. Koltai Róbert (Hadzsi Ibrahim) már-már annyira „humorológus”, hogy lassan vigyázni kell, modorossá ne váljék. Ibrahimja, a színész telitalálatai mellett is, kissé már jelzik a veszélyt.

Máté Gábort (Bornemissza Ambrus) szerepe nem állította különleges feladat elé; deákja szimpatikusra formázott, szerény „szűz”, jóllehet ágyból ágyba, szerelemből szerelembe sodródik. Báthory Susánna ennél jóval bonyolultabb lelkületű hős; az őt alakító Molnár Piroska akkor a legjobb, amikor az asszonyi kellemen túllépve Báthory szörnnyeteg-arcát is föl meri vállalni.

Igó Éva (Lea, Chernel Evelin) magasan kiemelkedik az együttesből, igaz, ehhez két jó szerep is szükségeltetett. Mindent tud, amit egy *nagy* színésznek tudnia kell, komikus és tragikus szerelemkivánása egyszerre dráma és bohózat. Úgy vált át egyikből a másikba, mintha nem is kéne közben halálokat, szerelmeket, vallásokat, hiteket átugrania.

Szokolczay Lajos

Vallomások Teilhard-ról

Mi, magyarok, abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a São-Paulóban élő Rezek Román és Szabó Ferenc kutatásai nyomán kezdettől nyomon követhettük a teilhard-i eszmék térhódítását és megismerkedhettünk e nagy gondolkodó legfontosabb, legjellemzőbb törekvéseivel, melyek sok vonatkozásban forradalmi módon változtatták meg a világegyetemről és a fejlődésről kialakított képünket.

Egy-egy igazán jelentős szellem térhódításáról, fokozódó népszerűségéről nemcsak művei árulkodnak, hanem a recepciója is. Amikor a magyar nyelvű befogadás folyamatairól igyekszünk képet alkotni, akkor is elsősorban e két nevet kell említenünk: a Teilhard de Chardinról az első magyar nyelvű összefoglalást író Szabó Ferencét és a népszerűsítésén, magyarázatán és fordításán elkövető Rezek Románét, aki nemcsak Dél-Amerikában neveli tanítványok sokaságát, hanem eléggé meg nem becsülhető áldozatvállalással itthon is terjeszti a nagy jezsuita paleontológus és gondolkodó eszméit. Egészen természetes, hogy a Rómában, Golen Károly összeállításában megjelent *Vallomások Teilhardról* című vallomás- és tanulmánygyűjteményben először kettejük írásait lapozza fel az olvasó, s nem csalódik várakozásában. Amit Szabó Ferenc és Rezek Román Teilhardról és Teilhard „körül” írnak, az egyben egy heroikusnak is nevezhető munka hol szenvedélyes, hol objektív krónikája, amelyből kiolvasható egy eszmerendszer hódító útjának krónikája. Annak a nagyon fontos, világnézeti különbség nélkül mindenkit gazdagító belső dialógusnak a története ez, amelyről Szabó Ferenc önnön

ars poeticáját is megfogalmazva írja vallomása végén: „Közvetíteni is, továbbra is; kibontakoztatni a szétterebélyesedett párbeszédet hívőkkel és nem hívőkkel, és egyben gazdagítani is a ‚belső empiriát’. Aztán az igazán megéltet ismét tovább adni, hogy mások is gazdagodjanak.”

A *Vallomások Teilhard-ról* című kötet mindenesetre nagyon fontos állomása e belső, empirikus folyamatnak. Voltaképp tanulmányok és vallomások gyűjteménye, de szerencsésen különbözik az ilyen típusú kötetek nagy többségétől, hiszen összeállítója, Golen Károly pontosan érezte, hogy valóban folyamatszerűsége kell törekednie, s e célkitűzésének megvalósításában nagyszerűen segítettek a francia nyelvű szövegeket vele együtt fordítók, a már említett Rezek Román és Szabó Ferenc, amikor úgy válogatták össze a kötet anyagát, hogy abból Teilhard de Chardin törekvéseinek és „szenvetéseinek” minden állomása plasztikusan rajzolódjék ki, s úgy, azon a hőfokon tolmácsolták a szövegeket, hogy azokban megőrizték a találkozás és a ráismerés friss, szellemi izgalmát. Hogy Teilhard de Chardin útjának eseménytörténete mily sok nehézséget és buktatót rejtett magában, azt pontosan és elfogulatlanul megismerhetjük François Russo *Róma és Teilhard* című írása nyomán, hogy melyek eszmevilágának legfontosabb kategóriái, arra vonatkozóan kitűnően tájékoztatnak Jeanne-Marie Mortier, Henri de Lubac és Madeleine Barthélemy-Madaule tanulmányai, a misztikus hiteles vonásokkal hozza közelségünkbe André Ravier elemzése, világképét és paleontológusi életművét pedig Edouard Boné két esszéje világítja át.

E kitűnő — hazánkban is kapható — tanulmánygyűjtemény amolyan bevezetőnek is mondható, mely segíthet abban, hogy még elmélyültebben, érettebben közelíthessünk Teilhard de Chardin költői szépségű szövegeihez, melyeknek újabb fordításaira is hamarabb szüksége volna a figyelmes olvasónak. (Róma)

R. L.

A biblikus-liturgikus megújulás nagy apostola

100 éve született Pius Parsch

Az életmű határhöve

Az Olmütz közelében lévő Neustift helységben született 1884. május 18-án. Középiskolái elvégzése után a klosterneuburgi Ágoston rendi kanonokok rendjébe lép, ahol pappá szentelik. Életének további útja: kiségitő lelkész; majd doktorál, és Klosterneuburgban a lelkipásztorkodástan tanára. Az első világháború kitörése őt is harctérre, tábori lelkési szolgálatra szelítja. Itt találkozik az Isteni Ige Társaság egyik nagy alakjával, a későbbi valláskutató Wilhelm Schmidttel, és megdöbbenve állapítják meg, hogy mennyire nem ismerik a katonák Jézus életét, és milyen külsőséges az istentiszteletük. Valahol Kijev tájékán tervezik el, hogy háború után közösen misefüzeteket adnak ki és a biblia apostolai lesznek.

Klosterburgban nem feledkezik meg háborús élményeiről: teljes erővel veti bele magát a munkába, bibliaórákat és liturgikus előadásokat tart és kurzusokat szervez. Megismerkedik a nyugatabbra akkor már erőtlenül feltörő liturgikus mozgalom vezető alakjaival: Odo Casellel, Guardinivel, Beauduinval és a marialaachi apáttal, Ildefonz Herwegennel. Még 1938-ban is ezt írja: Mindig Herwegen tanítványának tartottam magamat.

1925-ben megalapítja munkatársaival a *Volksliturgisches Apostolatot*, melynek heti miseszövegei hamarosan a százezres példányszámot érik el. Ugyanebben az időben kezdi kialakítani az egykori, elhagyott kórházi kápolnában a Szent Gertrud liturgikus közösséget, mely mindig is szívügye volt. 1926-ban alapítja meg a *Bibel und Liturgie* című folyóiratot, mely eszméinek szócöve lett. Nyomdát alapít. Ez az időszak külső munkásságában kétségkívül a legtermékenyebb —, egészen 1938-ig, míg az Ausztriába is átcsapó náci uralom be nem szűkíti tevékenységét.

1941-ben kolostorát, Klosterneuburgot is felosztatják, és Parsch a bécsi Florisdorf városrész plébániájára kényszerül. A külső aktivitásától megfosztott egyház még inkább

az oltár körül, a liturgiában talál magára, illetve Krisztusra. A második világháború végén visszakerül kolostorába és életre kelti közben megbénított intézményeit. 1950-ben még megalapítja a *Klosterneuburgi Bibliaapostolságot*; ereje azonban hanyatlak. 1952-ben agyvérzés éri és 1954. március 11-én meghal. Testét az annyira szeretett Szent Gertrud-kápolna fogadja be.

A nagy apostol és életműve jellegzetességei

Pius Parsch életműve ma is él. Püspökök és papok között számtalan tanítványa van, eszméit a II. Vatikáni zsinat igen sokban valóra váltotta.

Mindenekelőtt izzó szívű lelkipásztor volt, aki egyházát mint a szentek közösségét szerette; szerette a népet, és azt akarta, hogy az a liturgia élő vizéből merítsen életet: Látta, hogy kora keresztényei idegenként mozognak ősi hazájukban, életformájukban, a liturgiában. Azt akarta, hogy a liturgia ne csak kivételezettek vallási élménye legyen, hanem a keresztény közösségé.

Munkásságára a liturgia egyik kiemelkedő szakembere — J. A. Jungmann — így emlékezik vissza: „P. Parsch a népszerűsítés nagy mestere volt: miseszövegek, faliújság, szentképek, számtalan füzet — mindig új utak keresése. Míg másutt a liturgikus mozgalom nemegyszer akadémikusok tanulmányai és vitái közt sikkadt el, Parsch hatása alatt a liturgia szelleme Ausztriában a plébániai közösségeket járta át. — Életműve előtt Ausztria egyháztörténete különösen is hálával és elismeréssel adózik.”

Volt valami prófétai ennek az Ágoston rendi apostolnak egész életművében, a prófetaság áldásaival és szenvedéseivel. Támadások is érték, és hol lázadónak, hol a historizmus követőjének tekintették. Minden sikere ellenére sokszor tapasztalhatta a magános küzdő elhagyatottságát, és fájhatott neki az is, hogy saját kolostora sem állott ki eléggé mellette. Azonban összehasonlíthatatlanul nagyobb azoknak a száma, akik gazdag, egész életre szóló indításokat kaptak tőle. Széles körű munkásságának most csak két területét nézzük meg közelebbről: a Szent Gertrud-kápolna liturgikus közösségét és biblikus-liturgikus folyóiratát.

*A Szent Gertrud-kápolna
liturgikus közössége*

1922-ben tartja első közösségi miséit ebben a kis kápolnában, melyben a látogató ma is legközvetlenebbül érzi az ő szellemét. Tudta, hogy az emberek tudatát minden tanításnál jobban alakítja a megélt liturgia. 1936-ban teljesen átépítteti a kápolnát a maga eszméi szerint; a közösség nemcsak a szentmisét ünnepelte szembeoltárnál, hanem a zsolozsma egy részét is együtt imádkozták; itt tartották a bibliaórákat, énekpróbákat, és az esti együttlétek nagy családdá kovácsolták össze a résztvevőket. Számuk a virágzás éveiben elérte a 300-at.

A Szent Gertrud-kápolna közösségének liturgiája afféle „szent kísérlet” volt, követhető modell. Ide jöttek tanulni az érdeklődők. Itt ünnepeltek már a harmincas években a húsvéti vigiliát nagyszombat reggel helyett éjszaka. A II. Vatikáni zsinat liturgiareformján felnövekedett mai hívő itt minden bizonnyal otthon érezte volna magát.

„Bibel und Liturgie”

Pius Parsch továbbelő életművére egyik legjellemzőbb ez a ma is létező folyóirat. A biblia és a liturgia összekapcsolása kezdettől fogva vezérgondolata volt. Sokat hangzott a tanítása: a Biblia és liturgia egysége a keresztény lelkiség alapja. Ennek egyik klasszikus megfogalmazása a *Volksliturgie* című munkájában olvasható: „Tudjuk, hogy a Biblia liturgiához vezet, de ez fordítva is áll. A Biblia és liturgia vezeti el az embereket az igazi megújulás bűvkörébe; visszaviszi őket az ősegyház magatartásához, lelkiségéhez.”

Folyóiratát 1926-ban alapította, tehát 58 éve áll fenn. Az évek során ruháját többször is változtatta, élkéltüzését az idők igényének megfelelően formálta. Az első éveket a felfedezés öröme és a lángoló kezdet jellemezte. A Zsinat előtti években útkészítője a Zsinatnak; utána pedig a kitűzött program megvalósításán dolgozik.

Halála után a folyóirat belenőtt az osztrák katolikus bibliamozgalomba. Ahogy a kezdeményezők helyét liturgikus téren is átvette a hivatalos egyház, az osztrák püspöki konferencia Parsch művét integrálta az osztrák katolikusok biblikus munkásságába (Österreichische katholische Bibelwerk). A folyóiratot — eredeti nevének megtartásával — ma ez az intézmény adja ki negyedévenként.

Szerkesztője Pius Parsch egykori rendtársa, Norbert Höslinger (1957-től).

*Pius Parsch
és a magyarországi liturgikus mozgalom*

Parsch a *Volksliturgisches Apostolatot* (Népliturgikus Apostolság), a kiadóvállalatot és könyvkereskedést 1922-ben indította el. Hamarosan százezerszámra adja ki a négytápos misefüzetet, egyéb liturgikus szövegeket, misekönyvet, bibliákat, megszámlálhatatlan kisnyomatványt és szentképet, melyek az egész német nyelvterületet meghódították. Természetesen ismertté lettek nálunk is.

A liturgikus mozgalom hazánkban persze nem Pius Parsch hatására indult el. Már csak azért sem, mert időben őt megelőzték a német és francia nyelvterület nagy liturgikus kezdeményezői. A magyarországi *római katolikus hittanárok és hitoktatók egyesülete* 1924. január 21—27. között rendezett „liturgikus hetet” papok számára az Egyetemi templomban, ahol az elhangzott neves előadásokon még nincs utalás Parsch munkásságára. Annál többet hallunk a belga és német bencések tevékenységéről.

Parsch és a magyarországi liturgikus kezdeményezések közt a közvetítő híd a bécsi *Pazmaneum* lett. Kimutatható ez három jeles növendékének életművében.

Klinda Pál (1903—1945) esztergomi egyházmegyes pap, a Regnum plébánia káplánja, majd hittanár, szinte teljesen átvette Parsch misefüzeteit és azokat magyarul megjelenítette mint *Filléres misefüzeteket*. Később pedig a Szociális Missziótársulat az ő fordításában adja ki Parsch *Liturgikus szentbeszéd* című négykötetes munkáját (1936).

Korompai József, aki szintén pazmanita kispap volt, később pedig ugyanott spirituális, Klindával egyidőben indítja a filléres misefüzeteket. 1927-ben Shvoy Lajos regnumi plébános ajánlásával megjelenteti (1927-re) a *Liturgikus útmutatót* a világiak számára. Ez a modern elgondolású direktórium hozza az egyes napok miséiről a tudnivalókat, vasár- és ünnepnapokra pedig hasznos lelkipásztori magyarázatokat. Az útmutató — bár kifejezetten nem hivatkozik rá — Parsch liturgikus kalendáriuma alapján készült. Sajnos az első évfolyamnak nem lett folytatása.

Körmendy Béla († 1967) 1939 őszén megy Bécsbe, hogy tanulmányait befejezze. Korompai hatására mindjárt felkeresi Kloster-

neuburgban Pius Parschot és a vele való kapcsolata döntő hatású egész életére. — Ő jegyezte fel Parsch azon szavait, amelyeket nála lévő magyar kispapoknak mondott: „A liturgikus mozgalom nem külsőség, a parádé, a ceremónia mozgalma, hanem a mélységes belső élet tükröződése, amilyen az ősegyházé is volt.” (Galambos Irén közlése.)

1943-ban Körmeny Béla megkapja Budapestben a Péterhegyi úti Szent Szabina-kápolnát és azt kialakítja Parsch Szent Gertrud-kápolnájának mintájára: szembeoltárt állít, a szentmisén túl vecsernyét és Kompletoriumot imádkozik a hívekkel és bibliaórákat tart. Az ötvenes években a márgitszigeti Szent Mihály-kápolnában folytatja ezt a munkát.

Szunyogh Xavér Pius Parschtól függetlenül indult, bár munkásságukban nagyon sok hasonlóságot találunk. A biblia és liturgia kettséghez Szunyogh életművében még hozzájön a monastica vagy máshol Benediktina, a szerzetességgel foglalkozás. Később járt Klosterneuburgban és levelezett Parschsal. *Liturgikus élet* címen Parsch nyomdokain járva készíti el *Főzet* sorozatát a szentségekről és szentelményekről. 1937-ben pedig lefordítja Parsch *Messeerklärung* című munkáját, amelyet a *Szentmise magyarázata* címmel a Szociális Missziótársulat jelentet meg.

Hazánkban a liturgia ügyének eléggé nem méltatott apostolai voltak a *Szociális Missziótársulat* tagjai, élükön *Farkas Edith*tel. A harmincas években megalapított *Liturgia Kegytárgy és Könyvkiadó Vállalatuk*, illetve boltjuk (Bp., Krisztina krt. 125–127.) révén a hazai liturgikus mozgalom egyik legjelentősebb tényezői. Kapcsolatot tartanak szinte az összes liturgikus központtal, és részben a tőlük átvett anyaggal — miseruhák, kegytárgyak stb. — nagyon sokat tettek a liturgikus szellem kialakulása érdekében.

Természetesen Pius Parschsal is kapcsolatban voltak. *Farkas Edith* is járt Klosterneuburgban. 1937-ben pedig meghívja Parschot a következő évben tartandó eucharisztikus kongresszusra Budapestre. Parsch reményét fejezi ki, hogy részt tud venni; ittétéről azonban nem tudunk. Négy Parsch-levélből és két szerződésből értesülünk arról (Pannonhalmi Főapátság Levéltára), hogy a *Das Jahr*

des Heiles három kötetét *Az üdvösség éve* címmel 1936-ban a Liturgia Kiadóvállalat jelentette meg. Parschnak minden bizonnyal ez az a munkája, ami még ma is legtöbb haszonnal olvasható.

A már említett Parsch-könyvek magyar kiadásán túl a *Liturgia Kiadóvállalat*nál jelent meg 1943-ban Parsch *Lernet die Messe verstehen* című szentmisét népszerűsítő könyvecskéje (Horváth János fordításában): *Ismerjétek meg a szentmisét*. A Liturgia Kiadóvállalat 1947. decemberében végleg beszüntette működését.

Értékelés

A liturgikus mozgalom működésének és hatásának részletes feltárása hazánkban még elvégzendő feladat. A 100 éves forduló kapcsán itt csupán arra kívántunk rámutatni, hogy Pius Parschnak volt szerepe a liturgikus mozgalom magyarországi alakulásában is. Hogy ez a hatás nem tudott nagyobb tömegeket átjárni, abban a mostoha időknek is szerepe volt. Kétségkívül igaz hazai vonatkozásban is, amit az osztrák püspökök 1963-as körlevelükben írtak: Pius Parsch írásai a két világháború között a liturgikus ugar feltörői voltak. Azok a források — a Biblia és liturgia — melyeknek közhasznúvá tételére szentelte Pius Parsch az életét, a II. Vatikáni zsinattal teljes polgárjogot nyertek. Őt azonban nemcsak egy jobb, ideálisabb liturgia érdekelte; hamarosan rájött, hogy itt az egyház egyetemes reformjáról van szó, a Szent X. Piusz-féle „mindent megújítani Krisztusban” programról. Ez pedig mindenkitől gyökeres megújulást, metanciát kíván, és nem csupán az új liturgia megújított ruháját.

Felhasznált irodalom: N. Höslinger—Th. Masas-Ewerd: *Mit sanfter Zähigkeit — Pius Parsch und die biblisch-liturgische Erneuerung*. OKB Klosterneuburg, 1979. — 50 Jahre BIBEL UND LITURGIE, 1976/3 Festnummer — BIBEL UND LITURGIE, 1984/1 — Festnummer für Pius Parsch, 1884—1984.

Sólymos Szilveszter

RÉSUMÉ

Lajos KONCZ, l'auteur de l'éditorial, mesure la situation actuelle de l'Eglise: sombre-t-Elle dans une nuit noire, ou le vent d'une nouvelle Pentecôte lui apporte-t-il un réveil printanier? Elisabeth WETTER évoque le souvenir de Mary Ward, fondatrice des Demoiselles anglaises, née il y a 400 ans. László DOBSZAY continue l'analyse de l'Exsultet; Konrád SZANTÓ résume l'histoire de la Dextre Sainte (relique vénérée du roi Saint Etienne). Dans la partie littéraire, Endre BOJTÁR présente Czesław Miłosz, prix Nobel de la poésie et publie quelques-unes de ses traductions. Győző CSORBA rend compte de l'oeuvre poétique de Márton Kalász, collaborateur en chef de Vigilia. Parmi les proses il faut mentionner deux essais, celui de Miklós MÉSZÖLY et celui de Péter ESTERHÁZY, — en discours ils ont été prononcés lors de la soirée solennelle de Vigilia. Parmi d'autres textes récités à cette soirée, nous publions le discours solennel du rédacteur en chef, la commémoration de l'oeuvre de Sándor Sik par László RÓNAY et l'évocation de la mémoire de György Rónay prononcée par Béla POMOGÁTS. L'entrevue de Vigilia a invité pour partenaire Miklós BORSOS, sculpteur. Tamás KABDEBŐ, vivant en Irlande, présente le passé et le présent du catholicisme irlandais.

INHALT

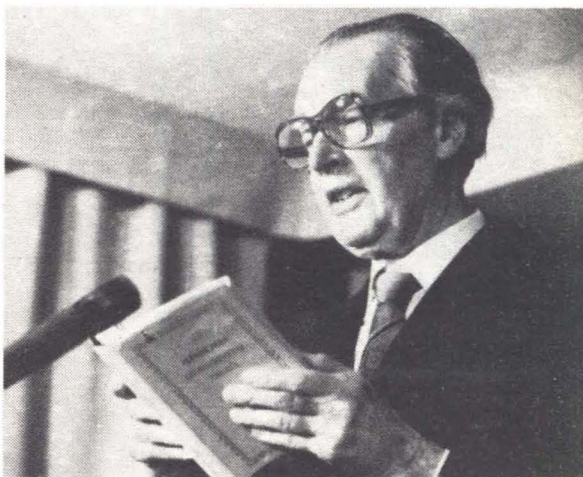
Im einleitenden Artikel des Heftes versucht Lajos KONCZ eine Bilanz der heutigen Situation der Kirche aufzustellen: Bedeckt eine nächtliche Finsternis die Kirche, oder bringt der Wind eines neuen Pfingstens ein Frühlings-Erwachen? Elisabeth WETTER gedenkt der vor 400 Jahren geborenen Gründerin des Ordens der Englischen Fräulein, Mary Ward. László DOBSZAY setzt die Analyse des Exsultet fort, Konrád SZANTÓ fasst die Geschichte der heiligen Rechten des Heiligen König Stephan zusammen. Im Literaturteil präsentiert Endre BOJTÁR den Dichter und Nobelpreisträger Czesław Miłosz, und publiziert einige Gedichte aus dem Schaffen des Poeten. Győző CSORBA bespricht die Dichtung von Márton Kalász, Hauptmitarbeiter der Zeitschrift. Hervorzuheben sind von den literarischen Beiträgen die zwei Essays von Miklós MÉSZÖLY und Péter ESTERHÁZY — beide vorgetragen am Jubiläums-Festabend der Vigilia. Von Texten die bei derselben Gelegenheit zu hören waren sind im weiteren noch die Begrüßungsrede des Chefredakteurs, die Würdigung des Sándor Sik von László RÓNAY sowie die Gedenkrede von Béla POMOGÁTS über György Rónay zu lesen. Als Gesprächspartner figuriert diesmal der namhafte Bildhauer Miklós BORSOS. Der in Irland lebende Tamás KABDEBŐ schildert die Vergangenheit und Gegenwart des irischen Katholizismus.

CONTENTS

In the leading article Lajos KONCZ attempts a survey of the Church's current situation by asking what the climate now is — the darkness of a freezing cold winter night or the fresh winds of a new spring? Elisabeth Wetter commemorates Mary Ward, the foundress of the „Angolkisszónnyok“ Order (the Order of the English Ladies), who was born 400 years ago. István MÉSZÁROS provides a list of the Catholic schools in Hungary before 1945 that were run by different orders of nuns. László DOBSZAY continues an analysis of the Eastern hymn Exsultet. Konrád SZANTÓ writes on the history of the most famous Hungarian relic, the right hand of King Saint Stephen. In our literary section there are accounts of two poets; the Nobel Prize winner Czesław Miłosz is introduced by Endre BOJTÁR, and our own assistant editor Márton Kalász, is portrayed by Győző CSORBA. Essays by two leading writers, Miklós MÉSZÖLY and Péter ESTERHÁZY — are printed; both were read at the Vigilia Evening — which commemorated our 50th anniversary. Three other pieces from the evening are also published, from the editor-in-chief, László RÓNAY and Béla POMOGÁTS. Our interview is with the well-known artist Miklós BORSOS. The Church in the World series covers Catholicism in Ireland.

vigilia

Ára: 26 Ft

VIGILIA-EST
Mészöly Miklós,
Nemes Nagy Ágnes, Nyíri Tamás,
Esterházy Péter, Mándy Iván,
Kocsis Zoltán, Kurtág György,
Perényi Miklós és Rába György
(Kovács Pál felvételei)

